

**VISIE VAN CAMPEGIUS VITRINGA (1659-1722) OP DE
BEKERING VAN HET JOODSE VOLK**

OVERGENOMEN UIT:

GANS ISRAËL

**Voetiaanse en Coccejaanse visies op de joden gedurende de
zeventiende en achttiende eeuw**

Proefschrift

**ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus Dr. D.D. Breimer,
hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 20 september 2006
klokke 15.00 uur
door**

MATHIJS VAN CAMPEN

geboren te 's-Grevelduin-Capelle in 1950

Promotiecommissie

Promotor: Prof. dr. E.G.E. van der Wall

Referent: Prof. dr. W. Verboom

Overige leden:

Dr. W. J. van Asselt (Universiteit Utrecht)

Dr. G. van den Brink

Prof. dr. W.J. op 't Hof (Vrije Universiteit Amsterdam)

Prof. dr. A. van der Kooij

Prof. dr. A. de Reuver (Universiteit Utrecht)

**Met dank aan het Leids Universiteits Fonds voor het verstrekken van een
vervangingsubsidie**

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door:

de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland

de Stichting 'Aanpakken'

de Stichting 'Fonds, Legaat "Ad Pias Causas" gemaakt door Pieter Boelen'

de Stichting Zonneweelde

Van dit proefschrift is ook een handelseditie verschenen bij uitgeverij Boekencentrum
te Zoetermeer onder ISBN 90 239 1926 2.

**Deze zeldzaam goed gedocumenteerde studie wordt van harte aanbevolen door
STICHTING GIHONBRON,
MIDDELBURG**

INHOUD

7. Campegius Vitringa (1659-1722) door Dr. M. van Campen

- 7.1. EEN PROFEET EN ZIJN VADERLAND**
- 7.2. PASSIE VOOR HEBREEUWS EN JUDAICA**
- 7.3. STUDIUM PROPHETICUM NAAR EIGEN SNIT**
- 7.4. DE MESSIAS ALS VALSTRIK VOOR HET JOODSE VOLK**
- 7.5. ISRAËLS BEKERING ALS SCHAKEL IN HET SCENARIO VAN DE EINDTIJD**
- 7.6. JOODSE BEZOEDLING VAN HET MILLENNIUM**
- 7.7. HET TEMPELVISIOEN VAN EZECHIËL**
- 7.8. BRONNEN EN UITSTRALING**

VERKLARING VAN OPENBARING 20 door Camp. Vitringa

Openbaring 20: 4. Uit de Bijbelverklaring van Matthew Henry, met toevoegingen van Engelse en Duitse Godgeleerden.

DE HEERLIJKHEID VAN CHRISTUS EN ZIJN KERK VOLGENS OPENBARING VAN JOHANNES 20. Door W. Westerbeke

7. Campegius Vitringa (1659-1722)

7.1. EEN PROFEET EN ZIJN VADERLAND

Het gezegde dat een profeet in eigen land niet wordt geëerd, lijkt niet van toepassing op Campegius (Kempe) Vitringa.¹

Hij werd geboren in Leeuwarden, studeerde theologie in Franeker en Leiden om vervolgens in 1680 aan de Friese academie benoemd te worden tot hoogleraar oosterse talen.² Na verloop van tijd zou hij successievelijk ook de leerstoelen theologie en kerkgeschiedenis aangeboden krijgen. Vitringa beloonde van zijn kant deze eervolle bejegening met een grote mate van trouw aan de theologische faculteit in zijn geboorteprovincie. Tot aan zijn dood zou hij er blijven wonen en werken.

Aan zijn populariteit heeft het niet gelegen dat hij de vleugels nooit verder heeft uitgeslagen en evenmin aan zijn eruditie. Chr. Sepp typeert hem als 'het sieraad' van de Franeker hogeschool.³ Hij trok volle collegezalen met studenten uit binnen- en buitenland. Aankomende theologen uit Hongarije, Polen, Frankrijk, Duitsland en Schotland wist hij onder zijn gehoor te krijgen.⁴ Hij staat te boek als een van de meest invloedrijke hoogleraren aan de Franeker hogeschool⁵ en tevens als de geleerdste theoloog van zijn tijd.⁶ Tot twee keer toe stond hij op de nominatie om een leerstoel te bekleden in Utrecht. De eerste keer stonden de koffers reeds gepakt om af te reizen naar de Domstad.⁷ Om uiteenlopende redenen ging de verhuizing in beide gevallen niet door.⁸

De grote kracht van Vitringa lag met name op exegetisch en archeologisch gebied. Van Coccejus heeft hij het verbondsdenken overgenomen. Een serviele epigoon was hij echter allerminst, aangezien hij de opvattingen van zijn leermeester vrij ingrijpend modificeerde. Een overduidelijke illustratie daarvan is zijn veelgelezen *Aphorismi* dat in 1688 verscheen.⁹ Het werk kreeg vijf Latijnse en vier Nederlandse edities en heeft er sterk aan bijgedragen dat Vitringa een van de bekendste coccejaanse theologen van de Republiek werd.¹⁰ In een op het brede publiek gerichte taal

Over hem: W.F.C.J. van Heel, Vitringa; K.M. Witteveen, 'Campegius Vitringa;' I. Boot, Hooglied, 270-273; A. Ypey, Kristelijke kerk VIII, 125-141; W.B.S. Boeles, Frieslands Hoogeschool II, 288-294; G. Schrenk, Gottesreich, 302-319; E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius.'

² Over Vitringa en de academie van Franeker: J. van den Berg, 'Franeker;' W. Nijenhuis, 'Inleiding.'

³ Chr. Sepp, Godgeleerd onderwijs I, 300.

⁴ Tiberius Hemsterhuis, *Oratio Funebris*, 4; vgl. W.B.S. Boeles, Frieslands Hoogeschool II, 293; E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 198.

⁵ C. Graafland, 'Friedrich Adolph Lampe,' 151.

⁶ J. Reitsma, *Geschiedenis*, 636.

⁷ W.F.C.J. van Heel, Vitringa, 30. Jaloerse collega's zouden er bij koning-stadhouder Willem III op hebben aangedrongen de benoeming van Vitringa ongedaan te maken vanwege coccejaanse smetten.

⁸ J. van Genderen, Witsius, 82.

⁹ C. Vitringa, *Aphorismi, Quibus Fundamenta Sanctae Theologiae Comprehenduntur*. In usum Scholarum privatarum, Franeker 1688.

¹⁰ J.I. Israel, *De Republiek II*, 1021, 1022.

456

bracht hij wijzigingen aan op de exegetische methode van Coccejus. Hij pleitte voor een nauwkeuriger onderscheid tussen de begrippen 'verbond' en 'testament'. De

uitdrukking ‘verbond der werken’ (foedus operum) achtte hij weinig gelukkig, aangezien deze niet op de Schrift te baseren valt.¹¹ Zelf sprak hij liever van het ‘verbond van de natuur’ (foedus naturale). Hij beschouwde het genadeverbond eerder als een voleindiging van het werkverbond dan als een compleet nieuw begin. Van een afschaffing (abolitio) van het werkverbond is geen sprake, wel van een bevestiging (confirmatio). Coccejus werd bekend als de foederaaltheoloog bij uitnemendheid,¹² maar volgens J. van Genderen kan men Vitringa nauwelijks een foederaaltheoloog noemen.¹³

Naast de inzichten van Coccejus herkennen we in het denken van Vitringa ook duidelijk de sporen van Herman Witsius, bij wie hij als jongen in Leeuwarden kerkganger en catechisant was.¹⁴ De geleerde pastor loci gaf hem bovendien privélessen Grieks.¹⁵ In Franeker zou hij als student opnieuw de invloed van zijn oudpredikant ondergaan.¹⁶ Witsius moet een bijzondere sympathie voor Campegius hebben gekoesterd.¹⁷ Toen de leermeester vertrok naar Utrecht zag hij het liefst zijn begaafde pupil als opvolger, hetgeen ook inderdaad gebeurd is.

In de tijd dat Vitringa hoogleraar was, hadden de wijsgerige inzichten van René Descartes terrein gewonnen aan de meeste universiteiten in de Republiek.¹⁸ Franeker vormde in dit opzicht geen uitzondering en onze theoloog stond niet bij voorbaat afwijzend tegenover deze nieuwe wijze van denken.¹⁹ Met de Duitse coccejaan Herman Alexander Röell (1635-1718), die in 1685 benoemd werd tot hoogleraar filosofie te Franeker, onderhield hij goede contacten. J. van Sluis en J.I. Israel tekenen Röell als een geleerde die verder ging dan iedere coccejaan vóór hem wat betreft het uitbouwen van een rationele theologie. Hij streefde ernaar de nieuwe wijsgerige methode te verzoenen met de gereformeerde theologie.²⁰

Vier jaar na diens aantreden in Friesland geraakte Vitringa met de gedreven cartesiococcejaan echter in felle disputen rond het christologische dogma, met name ten aanzien van de eeuwige geboorte van Christus.²¹ In toenemende mate wierp hij zich op als de verdediger van het conservatieve coccejanisme in het noordelijke deel van Nederland.

11 C. Vitringa, *Aphorismi*, cap. VIII § 33.

12 Chr. Sepp, *Godgeleerd onderwijs I*, 219.

13 J. van Genderen, *Witsius*, 231; vgl. W.J. van Asselt, *Portret*, 95, 96. Niet alle verbondstheologie is per definitie ook foederaaltheologie. Kenmerkend voor de foederaaltheologie is het onderscheid tussen drie verbonden, namelijk het foedus operum, dat voor de zondeval met Adam werd opgericht, het foedus gratiae, dat is gericht op Jezus Christus de tweede Adam en het pactum salutis, het heilsverdrag ofwel ‘raad des vredes’, dat het eeuwige verbond betreft tussen de Vader, de Zoon en de Heilige Geest met het oog op de redding van hen die behouden zullen worden.

14 J. van Sluis, ‘Herman Witsius,’ 457.

15 J. van Genderen, *Witsius*, 231.

16 K.M. Witteveen, ‘Campegius Vitringa,’ 379.

17 W.F.C.J. van Heel, *Vitringa*, 28.

18 J. van Sluis, Herman Alexander Röell, 12-16.

19 E.G.E. van der Wall, ‘Between Grotius and Cocceius,’ 197.

20 J. van Sluis, Herman Alexander Röell, 16-18; J. van Sluis, ‘Röell,’ 372; J.I. Israel, *De Republiek II*, 1021; overigens plaatst Van Sluis, Herman Alexander Röell, 141, 142 vraagtekens bij de gangbare – te vanzelfsprekende – typering van Röell als coccejaan. Nog minder voelt hij voor de benaming cartesiococcejaan.

21 K.M. Witteveen, ‘Campegius Vitringa,’ 380; vgl. W. Nijenhuis, ‘Inleiding,’ 231, 232.

Vitringa wordt gerekend tot de groepering van de ernstige coccejanen. Behalve vanwege zijn wetenschappelijke begaafdheid werd hij door studenten en andere tijdgenoten ook gewaardeerd om zijn praktische vroomheid. Geleerdheid en godsvrucht gingen bij hem hand in hand. Zijn publicaties waren erop gericht om 'stichting en waare Wijsheid aan te queeken', aldus de Vlissingse predikant M. Gargon, die Vitringa's verklaring van de Apocalyps uit het Latijn in het Nederlands vertaalde.²²

Opmerkelijk is de intense belangstelling voor mystiek, quiëtisme en ascetiek die de Franeker theoloog aan de dag legde. Door zijn piëtistisch gekleurde vroomheid en irenische persoonlijkheid was hij de aangewezen figuur om een brug te slaan tussen coccejanisme en voetianisme. C. Graafland noemt hem een van de eerste en belangrijkste woordvoerders van de synthetische lijn.²³

De bronnen waardoor Vitringa zich voor zijn geestelijke leven heeft laten inspireren zijn verrassend gevarieerd. In zijn Voorrede op de Korte Schets van de Christelyke Zeden-Leere Ofte van het Geestelyk Leven Ende desselfs Eigenschappen passeren namen uit de hele kerkgeschiedenis de revue. ²⁴

Naast rooms-katholieke auteurs komen we ook mystici uit de Vroege Kerk tegen. In het oog springt daarbij de Griekse schrijver Macarius, die als monnik leefde in de woestijn van Egypte. Deze mysticus uit de vierde eeuw, die door Vitringa een 'seer heilig Man' wordt genoemd, stond in relatie met het Syrische Messalianisme, een stroming die haar wortels had in het enkratitische joden-christendom van Edessa.²⁵ Tal van joods-christelijke elementen leefden voort in het Messalianisme, dat het Evangelie van Thomas en de Handelingen van Thomas in haar geloofsbeleving had opgenomen.²⁶

Vitringa heeft een zeer omvangrijk oeuvre nagelaten. Zijn boeken vallen op door zowel een fenomenale kennis als een buitenproportionele uitvoerigheid. In zijn Voorrede van de commentaar op Jesaja verontschuldigt hij zich bij voorbaat voor zijn langdradigheid. Als excuus voert hij aan dat zijn manier van werken een zekere wijdlopigheid vereiste om recht te doen aan het moeilijke Bijbelboek. Bovendien beroept hij zich op een citaat van de Latijnse auteur Plinius de Jongere (61-112 na Chr.) die poneerde dat van een boek hetzelfde geldt als van andere zaken: hoe groter hoe beter. Vitringa is het in hoge mate met deze Romeinse schrijver eens dat de 'grootte aan de Boeken zelve enige achtbaarheid en schoonheit toebrengt.'²⁷

22 M. Gargon in Voorrede van Vitringa's uitleg van de Apocalyps.

23 C. Graafland, 'Friedrich Adolph Lampe,' 155.

24 Het werk verscheen in het Latijn. Ik gebruikte de Nederlandse vertaling uit 1717 van de hand van Vitringa's geestverwant J. d 'Outrein.

25 Zie voor Macarius en het Messalianisme: J.H. van de Bank, Macarius, 46-49.

26 G. Quispel, 'Sein und Gestalt,' 191-195; vgl. G. Quispel, Makarius, 9-13 die meent dat Makarius verstaan moet worden vanuit het joods-christelijke denken.

27 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 44; deze voorrede werd door Vitringa in Franeker geschreven op 15 juni 1713. Een jaar later zag het eerste deel van de Latijnse versie te Leeuwarden het licht onder de titel *Commentarius in Librum Prophetiarum Jesaiae, quo Sensus orationis Ejus sedulo investigatur; in veras Visorum interpretandorum Hypotheses inquiritur, & ex iisdem facta Interpretatio antiquae Historiae Monumentis confirmatur atque illustratur*. Een reprint volgde in 1724. Het tweede deel verscheen in 1720 en kreeg in 1724 eveneens een herdruk. Het volumineuze werk vond zijn weg naar diverse andere Europese landen. In Herborn verscheen een editie in 1721. Een Zwitserse uitgave volgde in 1732 (Bazel), terwijl in 1739 zowel een vertaling in het Nederlands (Leeuwarden) als in het Duits (Halle) op de markt kwam. Voor deze studie raadpleegde ik de tweede druk.

7.2. PASSIE VOOR HEBREEUWS EN JUDAICA

Op het terrein van de judaica was Vitringa een befaamd en bewonderd deskundige. Twee geschriften in het bijzonder illustreren zijn interesse voor de joodse oudheden. In 1686 publiceerde hij zijn *Archisynagogus, Observationibus novis illustratus, quibus veteris Synagogae constitutio tota traditur*, waarin hij probeerde de ambten in de Vroege Kerk terug te voeren op de synagoge, speciaal op de zogeheten *decem viri otiosi*.²⁸ Van grote betekenis is eveneens *De Synagoga Vetere*, dat in 1696 verscheen.²⁹ Vitringa trok daarin eveneens lijnen van de synagoge naar de kerk, onder meer wat betreft de oorsprong, de bouw, de inrichting en de symbolische handelingen in het joodse gebedshuis. Naar zijn mening heeft de kerk in hoge mate leentjebuurt gespeeld bij de synagoge. De vormgeving en de eredienst van het joodse gebedshuis zijn meegenomen in de christelijke kerk. Dit werk heeft volgens Albert Schultens, die de lijkrede hield bij Vitringa's begrafenis, een belangrijke bijdrage geleverd aan de studie van de rabbinica.³⁰

Ook in deze publicatie stelde de geleerde Fries het eerder besproken probleem betreffende de *decem viri otiosi* aan de orde.³¹ De kwestie hield de gemoederen *Frontispice De Synagoga Vetere* van C. Vitringa destijds

28 K.M. Witteveen, 'Campegius Vitringa,' 381; vgl. W.F.C.J. van Heel, *Vitringa*, 36.

29 C. Vitringa, *De Synagoga Vetere Libri Tres Quibus Tum De Nominibus Structura Origine Praefectis Ministris et Sacris Synagogarum Agitur Tum Praecipue Formam Regiminis Et Ministerii Earum in Ecclesiam*

Christianam. Ik gebruikte de tweede druk die in 1726 te Leucopetra (Weißenfels) het licht zag.

30 A. Schultens, *Laudatio Funeris*, 18.

31 C. Vitringa, *De Synagoga Vetere*, 530-549. In 1687 verscheen in Franeker eveneens een geschrift over deze materie van de hand van Vitringa: *De decem viris otiosis ad sacra necessaria veteris synagogae curanda deputatis*.

459

kennelijk hevig bezig.³² Wie worden nu eigenlijk met deze *μυγλιβ* of 'tienmannen' bedoeld? Moet men met John Lightfoot denken aan mannen die werkzaamheden in de synagoge verrichten? Zijn het geleerden die zich toeleggen op de studie van de Thora? Of heeft Salomon Jarchi (Rasji) het bij het rechte eind?

Deze joodse geleerde dacht eerder aan tien joden die voor geld werden ingehuurd om van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in de synagoge hun tijd door te brengen.

Wanneer er mensen wilden bidden, kon men op zo'n manier in ieder geval een minjan vormen.³³ Zonder de aanwezigheid van tien joodse mannen kan er immers geen gebedsdienst worden gehouden! Of moeten we afgaan op Ludovicus Capellus (1585-1658),³⁴ die Maimonides volgde en meende dat de 'tienmannen' de synagoge vertegenwoordigen? Zij vormen een soort kerkelijke senaat, een raad, die allerlei zaken betreffende de synagoge afhandelden. Vitringa voelde het meest voor de interpretatie van Lightfoot en Capellus. Hij beriep zich op de

32 Spanheim en Vander Waeyen (*De politia ecclesiarum*) twistten erover; vgl. W.F.C.J. van Heel, *Vitringa*, 36. Vitringa werd in de kwestie bestreden door zijn collega Jacob Rhenferd. Hij meende

dat Vitringa in zijn *Archisynagogus* een verkeerde voorstelling van de 'tienmannen' had gegeven en corrigeerde hem in 1686 met twee dissertaties over het subject. Vitringa reageerde

op Rhenferd in *Specimen animadversionum* (1688) en in het voorbericht van zijn *Observationes*. Na nieuw onderzoek bracht hij de kwestie weer ter sprake in *De Synagoga Vetere*.

33 L. Fuks, 'Hebreeuwse studies,' 419 geeft aan dat het conflict tussen Vitringa en Rhenferd een discussie over het minjan betrof.

34 Ludovicus Capellus was hoogleraar Hebreeuws en theologie aan het protestants seminarium te Saumur; vgl. L. Fuks, 'Hebreeuwse studies,' 417.

460

Talmoed, die gewaagt van tien letterkundigen die in sommige godsdienstige vraagstukken werden geraadpleegd. Overigens had hij er weinig bezwaar tegen als iemand de uitleg van Rasji wilde overnemen.³⁵

Zonder meer excellent was Vitringa's kennis van het Hebreeuws. Het feit dat hij op eenentwintigjarige leeftijd hoogleraar oosterse talen werd, spreekt in dit verband boekdelen. Reeds tijdens zijn schoolperiode te Leeuwarden verdiepte hij zich in de Bijbeltalen onder leiding van rector Romberg. Binnen korte tijd kon hij de heilige Schrift zonder hulp van anderen lezen en vertalen. Op de Hogeschool van Franeker kreeg hij Hebreeuws van Johannes Terentius. Het niveau van deze lessen vond Campegius evenwel te laag, zodat hij door zelfstudie probeerde verder te komen. Na het overlijden van Terentius legde hij zich toe op de studie van rabbinica, waarvoor hij een beroep deed op een joodse docent, met wie hij commentaren van Rasji las.³⁶

Een uitgesproken voorkeur legde Vitringa aan de dag voor de Hebreeuwse versie van het Oude Testament boven de weergave van de Septuaginta.³⁷ In deze Griekse vertaling vond hij op tal van plaatsen onjuistheden en verdraaiingen van de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst. Het werk van de masoreten werd door hem zeer gewaardeerd. Hoe bedreven iemand ook moge zijn in de Hebreeuwse taal, hij zou de eigenlijke bedoeling van het profetische woord toch nooit kunnen doorzien als niet de 'oude Leezing der Synagoge by overlevering in de Schoolen der Hebreuwen was bewaardt geweest, zoals wy dezelve nu door de klink- en toonstippen der Masoreethen uitgedrukt voor ons hebben.'³⁸ Van hun inzet en arbeid kon men niet hoog genoeg opgeven.

Met de regelmaat van de klok verwijst de geleerde coccejaan naar joodse bronnen en auteurs. De werken van Flavius Josephus moet hij onder handbereik hebben gehad. Hij was bekend met de geschriften van de joodse geleerde Elia Levita, die van grote betekenis is geweest voor de vaardigheid in het Hebreeuws onder christenen. Niet altijd heeft Vitringa zijn kennis van de joodse religie uit de eerste hand. Frequent koerst hij op het kompas van christen-hebraïci zoals J.J. Scaliger,³⁹ J. Drusius,⁴⁰ J. Buxtorf,⁴¹ C. l'Empereur,⁴² P. Fagius,⁴³ J. Selden,⁴⁴ K. Pellicanus,⁴⁵ P. Cunaeus⁴⁶ en J.H. Hottinger.⁴⁷

35 C. Vitringa, *De Synagoga Vetere*, 540.

36 W.F.C.J. van Heel, *Vitringa*, 27, 28; vgl. L. Fuks, 'Hebreeuwse studies,' 418; W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool II*, 289.

37 In de zeventiende eeuw discussieerden Nederlandse theologen en christelijke hebraïsten heftig met elkaar over de vraag welke versie van het Oude Testament het meest betrouwbaar was. Isaac Vossius beschuldigde protestantse godgeleerden als Vitringa die de voorkeur gaven aan de Hebreeuwse tekst boven die van de Septuaginta van 'rabbinisme'; vgl. L. Fuks, 'Hebreeuwse studies,' 418; J.C.H. Lebram, 'Septuaginta.'

38 C. Vitringa, *Jesaja I*, Voorrede, 8.

39 C. Vitringa, *Jesaja I*, 'Voorbereidsels,' 23; *Openbaring I*, Voorrede.

40 C. Vitringa, *Evangelische Parabolen*, 167, 619; C. Vitringa, *Openbaring I*, 598.

- 41 C. Vitringa, Evangelische Parabolen, 60, 121, 467; C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 9; C. Vitringa, Openbaring I, 579.
 42 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 12; I, 226; V, 856; C. Vitringa, Tempel II, 531, 537.
 43 C. Vitringa, Evangelische Parabolen, 167.
 44 C. Vitringa, Jesaja I, 195.
 45 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede 20; Jesaja I, 66, 103.
 46 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 5, 16, 21.
 47 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 54; Jesaja VI, 696.
 461

Niettemin treffen we ook vaak rechtstreekse verwijzingen naar joodse traditiewerken aan. Er wordt gerefereerd aan Midrasj⁴⁸ en Talmoed.⁴⁹ Hij is op de hoogte van de geloofs- en gedachtewereld van de kabbalistiek.⁵⁰ De Targoem wordt door hem geraadpleegd bij moeilijk te verklaren Bijbelgedeelten. Hij typeert dit joodse standaardwerk als de 'Chaldeeuwsche Uitbreider' of 'Chaldeeuwsche Uitbreiding' ⁵¹ en hij gaat ervan uit dat deze vervaardigd is door een 'Geleerd Man' van wie niet bekend is wie hij was en in welke tijd hij geleefd heeft.⁵² Dikwijls refereert hij in het algemeen naar 'Joodsche Meesters',⁵³ 'Joodsche Uitleggers',⁵⁴ of 'Talmudisten'.⁵⁵ Herhaaldelijk treffen we verwijzingen aan naar de 'Overlevering der Joodsche Schoole', de 'oude Overlevering der Synagoge' of de 'Mannen van de oude Synagoge'.⁵⁶ Onder de joodse uitleggers die bij name geciteerd worden, stuiten we op geleerden als Jarchi,⁵⁷ Abrabanel,⁵⁸ Alschech,⁵⁹ R. Jonathan,⁶⁰ R. Samuel ben Nachman,⁶¹ Maimonides,⁶² David Gans,⁶³ Mozes Hacohen,⁶⁴ R. Jeschua Hallevi,⁶⁵ Joseph Albo⁶⁶ en anderen. Favoriet zijn zonder twijfel Aben Ezra⁶⁷ en Kimchi⁶⁸ die naar het inzicht van Vitringa uitblinken in kennis van het Hebreeuws. Inhoudelijk kan hij evenwel weinig of niets beginnen met de joodse commentaren. Subtiel wijst hij erop dat sommige joodse geleerden gebruik maken van christelijke literatuur. Omgekeerd zal hij zelf niets van joden overnemen als het gaat om 'geestelyke of historische zaken', want daar hebben ze geen verstand van. Hij verwijt sommige medechristenen dat ze al teveel ontlenen aan de 'bitteren en geslagenen Vyanden van ons Geloove'. De christelijke godsdienst staat door Gods genade op een onwankelbaar fundament en heeft dus de instemming van de joden – die het evangelie weerstaan – niet nodig.

Over regelrechte relaties met comtemporaine joden is weinig bekend. Wel schijnt hij in contact gestaan te hebben met de tot het christendom bekeerde jood Friedrich Christiaan Meyer, die wij in het hoofdstuk over Hero Sibersma reeds ontmoetten. Evenals andere Nederlandse geleerden prees Vitringa

- 48 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 21; C. Vitringa, Tempel II, 532.
 49 C. Vitringa, Jesaja I, 3.
 50 C. Vitringa, Openbaring I, 301.
 51 C. Vitringa, Jesaja I, 195, 780, 781 etc.
 52 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 11.
 53 C. Vitringa, Jesaja I, 77, 92.
 54 C. Vitringa, Jesaja I, 115, 217, 232, 248 etc.
 55 C. Vitringa, Jesaja I, 93.
 56 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 52, 53, 59 etc.
 57 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 11; Jesaja I, 30, 32, 51, 146, 150, 195, 228, 334 etc.; Jesaja IV, 17.
 58 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 11, 12; Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 6, 16, 53; Jesaja I, 4, 7, 13, 30, 32, 55, 59, 75, 147, 150, 172, 233, 236 etc.
 59 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 12.

- 60 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 3.
 61 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 3.
 62 C. Vitringa, Jesaja I, 'Voorbereidsels,' 23, 54; Jesaja I, 7, 77, 208, 223; C. Vitringa, Tempel I, 20.
 63 C. Vitringa, Tempel II, 524.
 64 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 21.
 65 C. Vitringa, Jesaja I, 32.
 66 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 34.
 67 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 11, 21; Jesaja I, 14, 32, 82, 89, 204, 247, 334 etc.
 68 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 11, Jesaja I, 14, 44, 53, 55, 59, 89, 113, 150, 172, 173, 206, 213, 233, 236, 243, 256; Jesaja II, 689; Jesaja IV, 17, 87 etc.
 462

de zuiverheid van diens christen-zijn en zijn kennis van het Hebreeuws.⁶⁹ Hoogstwaarschijnlijk heeft hij aan de Franeker universiteit nog een enkele zoon van Abraham ontmoet. Omstreeks 1700 was er een Poolse jood, Samuel ben Leib Halevi uit Posen, werkzaam als deskundige op het terrein van het Hebreeuws en het jodendom.⁷⁰ In diezelfde periode liepen er ook joodse studenten geneeskunde rond. De eerste doctorstitel werd in 1747 uitgereikt aan een jood.⁷¹ Overigens was de joodse gemeenschap in Franeker gering van omvang. Pas aan het begin van de negentiende eeuw zou er een actieve joodse gemeente komen.

7.3. STUDIUM PROPHETICUM NAAR EIGEN SNIT

De beoefening van de theologia prophetica was ook voor Vitringa een geliefde bezigheid.⁷² E.G.E. van der Wall noemt hem een ‘a prophetic theologian par excellence’.⁷³ In een afzonderlijke publicatie heeft hij zijn opvattingen over deze populaire manier van exegetiseren uiteengezet. Zijn *Typus Doctrinae Propheticae* biedt een handleiding voor het lezen van het profetische woord.⁷⁴ Onder profetie verstaat hij het voorzeggen van een toekomstige ‘toevallige zaak’, volgens onmiddellijke goddelijke openbaring ontvangen. Of in wijdere zin: de kennis en de verklaring van hetgeen niet kan geweten worden dan door goddelijke bekendmaking.⁷⁵

Vitringa formuleert negentien hermeneutische regels voor het duiden van de profetieën. Van de letterlijke betekenis mag niet worden afgeweken als alle eigenschappen op de persoon die in de profetie ter sprake komt, kunnen worden toegepast. Pas wanneer dit niet mogelijk blijkt te zijn, mag men denken aan een persoon die in tijd verder verwijderd is. De profetieën die handelen over het Rijk van Christus vermelden naar alle waarschijnlijkheid ook de respectievelijke lotgevallen van de kerk, tenzij er een zwaarwegende reden is om ze te betrekken op vroegere tijden.⁷⁶ Bij het onderzoeken van de toekomst mag men overigens niet te veel voedsel geven aan gissingen.⁷⁷

Voor het verstaan van de profetieën acht Vitringa het in zijn algemeenheid belangrijk dat de exegeet bekend is met de persoon van de auteur, het tijdstip waarop hij schrijft en ook een nauwkeurige kennis bezit van de geschiedenis. Immers: de historie is het licht van de profetie (*lumen prophetiae*).⁷⁸ Profetie en geschiedenis worden derhalve nauw op elkaar

69 J.F.A. de le Roi, *Christenheit I*, 395, 396.

70 L. Fuks, ‘Hebreeuwse studies,’ 418.

71 J. Michman, *Pinkas*, 357; vgl. H. de Ridder-Symoens, ‘Buitenlandse studenten,’ 82.

72 E.G.E. van der Wall, ‘Between Grotius and Cocceius;’ K.M. Witteveen, ‘Prophetische Theologie;’ G. Möller, *Geschichtsbetrachtung*, 393-440.

73 E.G.E. van der Wall, ‘Between Grotius and Cocceius,’ 198.

74 De eerste druk van dit werk kwam in 1708 te Franeker van de pers. De tweede en derde editie verschenen te Leeuwarden in respectievelijk 1716 en 1722; voor deze studie raadpleegde ik de tweede druk.

75 C. Vitringa, *Typus*, 2: *Prophetia est Praedictio casus aut eventus contingentis futuri temporis ex Revelatione Divina, eaque immediate excepta*; vgl. E.G.E. van der Wall, ‘Between Grotius and Cocceius,’ 202.

76 C. Vitringa, *Typus*, 180.

77 C. Vitringa, *Typus*, 200, 201.

78 C. Vitringa, *Typus*, 205.

betrokken, waarbij Vitringa als regel de contemporaine geschiedenis van de profetie als uitgangspunt neemt.⁷⁹

Niet minder dan bij zijn geestverwanten spelen de zeven tijdperken bij Vitringa een belangrijke rol in de beoefening van het studium propheticum. Zowel in zijn *Typus Doctrinae Propheticae* als in de Praefatio van zijn commentaar op het laatste Bijbelboek brengt hij de periodenleer uitvoerig ter sprake. In de duiding van de zeven brieven uit Openbaring 2 en 3 volgt hij meer het voorbeeld van Cocceius dan van Witsius, al plaatst hij ook hier nadrukkelijk eigen accenten.⁸⁰ Behalve in de brieven

komt Vitranga de zeven tijdperken van het Nieuwe Verbond ook op tal van andere plaatsen in de Apocalyps tegen: de zeven zegels, de zeven bazuinen etcetera. 81 Hij is het met de Leidse magister eens dat de zendbrieven uit Openbaring de 'inwendige' geschiedenis van de kerk beschrijven, terwijl de zeven zegels en de zeven bazuinen de 'uitwendige staat' van de kerk aanduiden.⁸² Anders dan bij zijn leermeester lopen brieven, zegels en bazuinen in tijd niet parallel. Onze eigenzinnige theoloog wijst Coccejus' gedachte af dat het duizendjarig rijk reeds zou zijn aangebroken in de derde periode en tevens bestrijdt hij diens visie dat de Reformatie in het vijfde tijdperk dient te worden gesitueerd. De beschrijving van de fasen in de kerkgeschiedenis ziet er in zijn *Typus Doctrinae Propheticae* als volgt uit:

1. De apostolische kerk en haar uitbreiding in de wereld.
2. De vervolging van de christenen door de Romeinse keizers tot aan Constantijn de Grote.
3. De leerstrijd in de kerk vanwege verscheidene ketterijen tot aan het einde van de zevende eeuw.
4. De hevige worsteling met de islam, met bijgeloof, afgodenverering en hypocrisie tot aan het optreden van de waldenzen (twaalfde eeuw).
5. Het toenemende bederf in de kerk en de groeiende macht van de paus: vanaf de waldenzen tot de zestiende eeuw.
6. De gereinigde kerk waarin Vitranga zelf leeft. Doordat evenwel het spoor van de Reformatie goeddeels wordt verlaten, ondervindt de kerk de straffende oordelen van God.
7. Een tijd van sabbat voor de kerk, waarin vrede, geestelijke blijdschap en overwinning op de vijanden zullen plaatshebben. Er zal een overvloed aan gaven van de Heilige Geest gevonden worden, evenals grote kennis van God en zijn wegen. Er zal sprake zijn van waarachtige heiliging. In deze periode valt ook de bekering van joden en heidenen.⁸³

In de voorrede op de uitleg van Jesaja legt Vitranga opnieuw rekenschap af van de wijze waarop hij de *theologia prophetica* gepraktiseerd wil zien. Hij slaat daarbij

79 C. Vitranga, *Typus*, 204: *Prophetia est narratio rerum gerendarum, historia gestarum: illa praenunciat, quid futurum sit; haec demonstrat, quid factum sit; C. Vitranga, Hypotyposis Historiae, Praefatio: Historia enim ut est gestarum, sic Prophetia rerum gerendarum narratio. Historia lucem foeneratur Prophetiae; Prophetia praevertit, & implementum nacta, vicissim illustrat ac confirmat Historiam; vgl. E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Coccejus,' 202, 203.*

80 L. Diestel, *Geschichte*, 532, 533; Chr. Sepp, *Godgeleerd onderwijs II*, 292.

81 C. Vitranga, *Typus*, 153.

82 L. Diestel, *Geschichte*, 265.

83 C. Vitranga, *Typus*, 155-157.

464

vier piketpaaltjes waarbinnen hij zijn eigen weg probeert te vinden. Vanwege de rechtstreekse relevantie voor ons onderzoeksthema brengen wij zijn gedachten over de uitleg van de profetieën nader voor het voetlicht.

Moeite heeft de Friese godgeleerde met de allegorische exegese van 'Oude Christenen' zoals Origenes en Eusebius van Caesarea. Al te gemakkelijk stappen zij over de historische context heen en projecteren de vervulling van een profetie voornamelijk in de toekomst. Te snel passen zij de teksten toe op de komst van de Messias en zijn koninkrijk. Wanneer de profeet spreekt over de terugkeer van het joodse volk, denken ze niet zozeer aan de beëindiging van de Babylonische

ballingschap als wel aan de verzameling van de uitverkoren joden, zoals deze plaatsvindt door de verkondiging van het evangelie, waardoor zij deel kregen aan de Messias en zijn rijk. En omdat daarmee aan hun vooronderstelling en verwachting nog niet voldoende recht gedaan is, passen zij deze profetieën nog liever toe op een ‘algemenere Bekeering der Jooden, welke zy, teffens met een’ zeker’ doorluchtiger openbaringe van het Koningryke des Zoons Godts na eene weghneming van alle ergernissen verwachten: tot welke van hun verwachte glorieryke Openbaring van Christus Jezus Koningryke in den laatsten tydt zy meest alle de andere Godspraaken, welke by onzen Profeet op een’ doorluchtige wyze voorgesteldt worden, brengen.’⁸⁴ Een valkuil in tegenovergestelde richting signaleert Vitringa bij de remonstrant Hugo de Groot, voor wie hij overigens hoge achting koestert.⁸⁵ Hij noemt hem een man van een ‘zeer beroemden naame’, die onsterfelijke lof verdient vanwege zijn kwaliteiten ‘in ’t stuk der Letteren’. Wat de uitleg van de profeten betreft, is Grotius een weg ingeslagen, die door niemand tevoren nog is bewandeld.

Zijn veronderstelling is dat de profeten in het bijzonder hebben geprofeteerd aangaande de lotgevallen van het joodse volk en van de heidenen in de ‘naastbyzonden tydt’.⁸⁶ Een voorzegging van Jezus Christus en zijn koninkrijk komt bij hem niet of nauwelijks in het vizier. Grotius noemt het heilswerk van de Messias alleen als hij zoekt naar de verborgen zin van de profetieën, maar niet omdat er sprake zou zijn van een historische voorzegging. Vitringa typeert deze als de ‘geheimzinnigen en leerspreukigen zin’ van het profetische woord. Hij noemt dit een nieuwe benadering, omdat hij geen voorbeeld van een dergelijke exegese kent behalve van joodse zijde. Bij Aben Ezra en Mozes Hacohen treffen we dit interpretatiemodel ook aan, maar deze joodse geleerden wijken daarmee aantoonbaar af van de gangbare methode die de ‘Oude Schoole hunner Naatsie’ erop nahield. De traditionele joodse exegese vindt in de profetieën de Messias en zijn koninkrijk niet alleen ‘leerspreukiger’ terug, maar wijst deze ook ‘historischerwyze’ aan.⁸⁷ De Targoom en de Midrasj zijn in dat opzicht overduidelijk.

Vitringa is het volstrekt oneens met Grotius’ opvatting dat Jesaja in zijn boek nergens van Christus Jezus en zijn rijk ‘rechtstreeks, eigentlyk, duidelyk’ geprofeteerd zou hebben.⁸⁸

84 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 17, 18.

85 E.G.E. van der Wall, ‘Between Grotius and Cocceius,’ 202, 205, 206, 207.

86 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 20.

87 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 21.

88 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 24.

Significant is dat onze coccejaan niet alleen een nieuwtestamentisch, maar ook een apologetisch argument aanvoert om de visie van De Groot te weerleggen.

Als diens stelling juist was, zouden Jezus en de apostelen zich ten onrechte op het profetische woord hebben beroepen. Zowel in het onderwijs van de Heiland als in de verkondiging van zijn volgelingen staat de vervulling van het Oude Testament immers centraal. Daaruit alleen al blijkt dat de ‘Oude Godspraaken’ van Jezus getuigen: rechtstreeks, duidelijk en uitdrukkelijk.⁸⁹ Minstens zo zwaarwegend is voor Vitringa dat de aanpak van Hugo de Groot ons min of meer monddood maakt in de ontmoeting met het joodse volk. Wij ‘elendige Christenen!’ Op de profetische geschriften kunnen we ons dan niet meer beroepen om de zaak van het evangelie tegen de joden te verdedigen. Er is geen ‘betoging’ van de waarheid van ons geloof en onze godsdienst tegenover hen meer mogelijk. Ieder beroep op het Oude Testament veronderstelt twee

zaken. De eerste is dat de profeten heenwijzen naar een zekere doorluchtige persoon die in de toekomst de koning, profeet, heiland, aanbrenger van de gerechtigheid van zijn volk zou zijn. De tweede premisse is dat alle voortreffelijke eigenschappen waaraan deze persoon moet beantwoorden te vinden zijn in Jezus Christus.⁹⁰ Wie zoals Hugo de Groot de profetieën beperkt tot de historische context komt tegenover de joden met lege handen te staan. Sterker nog, die verzwaart en verdubbelt de bedekking die reeds op hun ogen ligt. In het algemeen geloven de joden dat de meeste godsspraken die christenen betrekken op Jezus Christus verwijzingen bevatten naar de Messias en zijn rijk. Daar ligt hun fout niet. De haat tegen het christendom en de verwachting van een aards en werelds koninkrijk verhinderen de joden echter te ontdekken dat de profetische voorzeggingen in Christus Jezus zijn vervuld.

Door het jodendom ook nog de messiaanse duiding van de oudtestamentische beloften te ontnemen, wordt het hun des te moeilijker gemaakt in te zien dat de profetieën in Jezus van Nazaret tot vervulling zijn gekomen.⁹¹

Een derde grens waarvoor Vitranga halt wenst te houden, is gegeven met de wijze waarop zijn leermeester Coccejus omgaat met de profetische exegese.

Vitranga roemt zijn leermeester vanwege diens kennis van het Hebreeuws en zijn onderzoek van de 'Oude Godsspraken'. Coccejus ziet in het profetische woord een beschrijving van de lotgevallen van de kerk door alle tijden heen. De spits van de profetieën is gericht op de persoon en het koninkrijk van Jezus Christus. Vond Grotius in het Oude Testament bijna nergens heenwijzingen naar Christus, Coccejus meende ze vrijwel in iedere tekst te ontwaren.⁹²

Constant en consequent worden de oudtestamentische beloften betrokken op Christus en de zeven tijdperken waarin zijn koninkrijk zich manifesteert. De profeten tekenen de 'Beginsels, Voortgangen, en Uitkomsten' van het messiaanse rijk. Beschreven wordt de intense worsteling van dit rijk met de weerspannige joden, de ketters, de draak die zich zou vertonen in het heidense roomse rijk en met de antichrist. De gelukkige afloop van die zware strijd is de bloeiende staat van Christus' koninkrijk

89 C. Vitranga, Jesaja I, Voorrede, 26.

90 C. Vitranga, Jesaja I, Voorrede, 28, 29.

91 C. Vitranga, Jesaja I, Voorrede, 31, 32.

92 Een gevleugelde uitspraak in die tijd was: 'Grotius nusquam in literis sacris invenit Christum, Coccejus ubique;' vgl. K.M. Witteveen, 'Prophetische Theologie,' 346; E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 199.

dat zich zal uitstrekken over de hele aardbodem.⁹³ Ten gevolge van deze aanname laat Coccejus de profetieën bij voorkeur slaan op de verder weg liggende lotgevallen van kerk en wereld. Het verbaast Vitranga geenszins dat zoveel uitleggers hem op dit spoor gevolgd zijn. Men is nu eenmaal eerder geneigd om uit te zien naar de dingen die ophanden zijn, dan achterom te kijken naar wat er gebeurd is. De Franeker hoogleraar is evenwel van oordeel dat Coccejus te weinig recht doet aan de historische context. Hij heeft vrijwel geen oog voor de aanvankelijke vervulling (inchoatum implementum) van de profetieën in de tijd, waarin ze werden uitgesproken of in de direct daaropvolgende periode.⁹⁴ In dit opzicht laat Vitranga merken hoezeer het onderwijs van H. Witsius in zijn profetische exegese heeft doorgewerkt. Alvorens de lijnen door te trekken naar de tijdperken van de kerk, moeten de profetieën eerst gewogen worden in het licht van de toenmalige situatie. Pas wanneer een profetie in eigen tijd of vlak daarna niet vervuld is of slechts ten dele tot vervulling is gekomen, heeft de exegeet de

vrijheid om te zoeken naar een meer complete vervulling in later tijd. Coccejus' sterke neiging tot typologische interpretatie van het Oude Testament dient te worden afgewezen, ter wille van de eigenlijke en letterlijke betekenis van de teksten.

Hoe lovend Vitringa zich ook met regelmaat over zijn leermeester uitlaat, dat belet hem niet om in de verklaring van bepaalde profetische perikopen forse kritiek op Coccejus' beweringen te geven.⁹⁵

De vierde piketpaal heeft te maken met uitleggers die de vervulling van de profetieën het liefst verschuiven naar de slotfase van de geschiedenis. Zij gaan aanmerkelijk verder dan Coccejus en betrekken de oudtestamentische voorzeggingen vrijwel uitsluitend op de laatste tijdkring van kerk en wereld. Alsof er voor deze finale periode nog niets is gebleken van de 'grootte zaaken' die de profeten aan de kerk hebben toegezegd! Vitringa signaleert onder 'geleerde en godtvruchtige Mannen' van zijn dagen theologen die de hoop van de kerk aldus verklaren met een 'overgrooten yver en een' groote kracht en volheit van welsprekenheit.' Zij treden op als herauten van koning Jezus en blazen uit alle macht de boetbazuin, terwijl ze de meeste godsspraken uitleggen vanuit de veronderstelling dat deze vooral betrekking hebben op het laatste tijdperk van Christus' koninkrijk.

Twee namen worden hier expliciet genoemd. Enerzijds wijst Vitringa op J. de Labadie en zijn Le Heraut du grand Roy Jesus. Daarnaast valt ook de naam van Jac. Alting die naar Vitringa's overtuiging op bijna identieke wijze de beloften voor het joodse volk betreft op de eindtijd, wanneer Israël het geloof in Jezus 'algemeenlyk' zal aannemen en de kerk – van publieke vervolgingen verlost – over de hele aarde zal worden uitgebreid en vele voorrechten zal genieten.⁹⁶

Vitringa is van mening dat deze uitleggers te zeer, meer nog dan Coccejus, de vervulling van de profetieën uitstellen tot het ultieme tijdperk van de kerk. Sedert het aanbreeken van Christus' koninkrijk zijn er bijna zeventien eeuwen verlopen. In deze tussentijd zijn er 'wonderbaarlyke en heerlyke uitwerksels' van dat rijk manifest geworden. De bliksemen van Christus, die aan de rechterhand van de Vader is gezeten, hebben

93 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 22.

94 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 35.

95 C. Vitringa, Jesaja I, 440.

96 C. Vitringa, Jesaja I, Voorrede, 38, 39.

467

de hele aardbodem verlicht en deze dingen mag men niet geringschatten of over het hoofd zien.

Vitringa's eigen positie bevindt zich ergens tussen de vier hierboven genoemde piketpaaltjes in. Geen van de door hem beschreven methoden wordt integraal afgewezen. Hij wil de positieve elementen met elkaar verbinden en zich hoeden voor eenzijdigheid.⁹⁷ Zowel de praeteristische als de futuristische uitleg van de profetieën wordt door hem gehonoreerd. Met name de inzichten van Grotius en Coccejus heeft hij willen integreren.⁹⁸ Enerzijds wil hij recht doen aan de historische context. De primaire vervulling van het profetische woord mag niet over het hoofd worden gezien.⁹⁹ Zonder dwingende redenen is het niet geoorloofd daarvan af te wijken.¹⁰⁰ In de regel impliceert dit uitgangspunt dat Vitringa de eerste vervulling van de profetieën betreffende het joodse volk zich ziet voltrekken in de tijd van de Makkabeeën.¹⁰¹ Tegelijkertijd realiseert Vitringa zich dat de oudtestamentische beloften niet alleen betrekking hebben op de omstandigheden ten tijde van de profeten maar ook op latere ontwikkelingen.

Er dient onderscheid te worden gemaakt tussen aanvankelijke, onvolkomen en volkomen vervulling.¹⁰² Men kan spreken van een aanwijsbare groei richting de finale uitkomst, de heerlijke staat van het koninkrijk van Christus. Vitringa gaat, met andere woorden uit van een meervoudige vervulling van de profetieën.

Naast de aanvankelijke uitkomst moet er tevens aandacht zijn voor de meer volmaakte, complete vervulling.¹⁰³ Op deze wijze brengt onze coccejaan een drie- en soms zelfs viervoudige gelaagdheid aan in het profetische woord, waarbij hij een vervulling ziet in de tijd waarin een profeet leefde, in de tijd van het Nieuwe Testament, in de eindtijd als het joodse volk massaal tot bekering komt en ten slotte de volmaakte vervulling op de dag van het oordeel.¹⁰⁴

7.4. DE MESSIAS ALS VALSTRIK VOOR HET JOODSE VOLK

Voor de precisering van Vitringa's zicht op de plaats van Israël in de heilsgeschiedenis wenden we ons allereerst tot zijn verklaring van de profeet Jesaja, niet ten onrechte door iemand een monumentum aere perennius genoemd.¹⁰⁵ In het licht van

97 E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 202.

98 K.M. Witteveen, 'Prophetische Theologie,' 357 is van mening dat Campegius in deze opzet niet is geslaagd; H. Bauch, *Lehre*, 24 typeert hem in dit verband als een 'Zwei-Seelen-Mensch'; vgl. Chr. Sepp, *Godgeleerd onderwijs II*, 302; E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 215; J. van den Berg, 'Franeker,' 186.

99 C. Vitringa, *Jesaja I, Voorrede*, 42.

100 C. Vitringa, *Jesaja I, Voorrede*, 36.

101 W.F.C.J. van Heel, *Vitringa*, 74.

102 K.M. Witteveen, 'Prophetische Theologie,' 346.

103 C. Vitringa, *Jesaja I, Voorrede*, 37; C. Vitringa, *Commentarius in Jesaiam I*, 16: 'si aliquale implementum, nec tamen omni parte perfectum & completum: id quidem jubet ratio interpretem non negligere; sed respicere ut implementum inchoatum & incompletum; & perfectius ac magis completum quaerere ac demonstrare in Historia temporis posterioris.'

104 Een fraaie illustratie van een viervoudige vervulling vinden we in de uitleg van Jes. 27:13; C. Vitringa, *Jesaja III*, 793-796.

105 K.M. Witteveen, 'Campegius Vitringa,' 380; de onlogische keuze om eerst aandacht te schenken aan Vitringa's verklaring van Jesaja en vervolgens aan de eerder verschenen uitleg van Openbaring komt voort uit het feit dat ik wil aansluiten bij de hierboven geschetste hermeneutische verantwoording in de commentaar op Jesaja. Overigens komt bij de bespreking van de verklaring van de Apocalyps wel de vraag aan de orde of en in welke mate er verschillen bestaan tussen beide werken ten aanzien van de hantering van de *theologia prophetica*.

bovenstaande verbaast het ons niet dat in de uitleg van Jesaja het aantal verwijzingen naar de toekomst van het joodse volk tamelijk summier is. Minder frequent dan in de commentaren van Coccejus en anderen van diens leerlingen komt het thema bij de Friese godgeleerde ter sprake. Door de bewuste gerichtheid op de *prima implementa* worden de lijnen slechts in beperkte mate doorgetrokken naar de eigen tijd en naar wat nog te wachten staat. Dat impliceert evenwel niet dat de weg van Israël *post Christum natum* geheel en al buiten het vizier blijft.

Over het concrete jodendom na het kruis en de opstanding van Jezus weet de ernstige coccejaan over het algemeen weinig goeds te melden. Het aantal negatieve kwalificaties in zijn *opus magnum* is talrijk en zijn oordeel over Israël bij tijd en wijle

uitgesproken fel. Er vallen woorden als verblinding, verharding, weerspanning, domme onwetendheid etcetera. Vanwege hun ongehoorzaamheid zijn ze, naar het woord van Christus, buiten geworpen in de buitenste duisternis (Matth. 8:12).¹⁰⁶ Wat het joodse ongeloof betreft is er in de loop der eeuwen weinig veranderd. De belijdenis van eigentijdse joden is ten diepste nog altijd dezelfde als van de farizeese sekte en derhalve zitten ze in hetzelfde slik als hun volksgenoten ten tijde van Jezus. Weliswaar zijn er de laatste eeuwen filosofen, taalkundigen en uitleggers van de heilige Schrift van een betere soort onder hen opgestaan. Wegens hun gaven en vaardigheden mogen we deze geleerden

106 C. Vitranga, Jesaja I, 785. Frontispice Jesajacommentaar van C. Vitranga 469

niet verachten, maar in feite zijn het toch ook dienaars van de letter en niet van de Geest.¹⁰⁷ De farizeese leer wordt door Vitranga een groot vergift genoemd, aangezien deze lijnrecht tegenover de boodschap van het evangelie staat. Het merendeel van het volk is de Farizeeën gevolgd in hun dwaling. Ze zochten hun gerechtigheid in de uiterlijke onderhouding van de wet van Mozes.¹⁰⁸ Hun 'Hooftmisdaad' was evenwel het versmiden van het heil dat hun door de Zoon van God werd aangeboden. Ze zaten vol met de grootst mogelijke vooroordelen aangaande de weg der zaligheid. Moedwillig verwierpen ze de hun aangereikte redding. Daardoor haalden zij zich de toorn van God op de hals. Hij heeft de 'Synagoge Moeder' een scheidbrief gegeven en haar verlaten. Door middel van de Romeinen werd het oordeel over Israël voltrokken. De joodse Republiek is ten ondergegaan en het volk is opnieuw in ballingschap terechtgekomen. Bovendien zijn de joden aan de satan overgegeven, zodat zij ten prooi vielen aan verblinding en verharding.¹⁰⁹ Daarna ging het van kwaad tot erger. Ze zijn 'uitgeborsten' in allerlei soorten van 'godtloosheden / grouwelen / schendaaden en boosheden', zodat de zon nooit iets gruwlijkers heeft aanschouwd.¹¹⁰ Ze hebben bovendien niet opgehouden christenen te vervolgen.¹¹¹

107 C. Vitranga, Jesaja III, 851.

108 C. Vitranga, Jesaja V, 658.

109 C. Vitranga, Jesaja V, 657, 659.

110 C. Vitranga, Jesaja V, 659.

111 C. Vitranga, Jesaja IV, 1011.

470

Alle ellende en narigheid die de joden in de eeuwen daarna moesten ondervinden, hebben ze aan zichzelf te wijten. Ze lijden vanwege hun eigen ongerechtigheid.

Ondergaan zij niet dezelfde 'quaaden, rampen en elenden' waarmee God hen bij monde van Mozes bedreigd had, wanneer ze zijn verbond zouden overtreden (Lev. 26:14 v.v.; Deut. 28:15 v.v.; 29:19 v.v. en 32:1 v.v.)? ¹¹² Alle onheil dat hun overkomt, vormt het overduidelijke bewijs van Gods toorn en wraak, hoewel zij zelf de oorzaken van hun lijdensweg niet begrijpen.¹¹³ Toch is hun verwerping van Jezus als Messias de verklaring voor het feit dat ze opgejaagd worden door een slecht geweten, verspreid zijn over de hele aarde, voortvluchtig als eertijds Kaïn, van het oosten naar het westen en omgekeerd van het westen naar het oosten, uitgestoten als zwervende koningen en vorsten, overal blootgesteld aan haat, terwijl er niemand is die hun een vaste woonplaats of eigen staat (Respublica) gunt.¹¹⁴

De geleerde theoloog ziet de verharding van (een deel van) het joodse volk duidelijk voorzegd in Jesaja 8:14,15. De komst van Christus' koninkrijk betekende voor hen

zoveel als een ‘strik en knip’ – valstrikken zoals men gebruikt om dieren te vangen. Door Jezus’ verschijning zijn ze gevallen in een ‘zwaare en grouwelyke misdaadt’, waardoor ze onder het oordeel van God zijn terechtgekomen.

Enerzijds zijn de joden daarvoor zelf volledig verantwoordelijk, anderzijds was deze gang van zaken onontkoombaar aangezien de openbaring van Christus hun ongeloof opriep. Alsof het zo wel móést gaan. Het lijkt er bijna op, tekent Vitranga aan, dat God hun dit lokaas voorgeworpen heeft en hen zo met list en bedrog ten verderve wilde trekken. Niet dat Hij het letterlijk zo bedoelde, maar het heeft er wel de schijn van. Gods raad werd in de verharding van het joodse volk ten uitvoer gebracht. Doordat ze moedwillig gestapt zijn in de valstrik die God met de komst van Jezus en met name door afschaffing van de mozaïsche wet had uitgezet, hebben de joden het oordeel over zichzelf afgeroepen.¹¹⁵

Toch is hiermee niet alles gezegd. Alleen al het feit dat de joden als volk in de verstrooiing een zelfstandige entiteit bleven en niet zijn opgelost te midden van de heidenen, is een bewijs van Gods voorzienigheid. Het is bovendien een teken dat de Eeuwige nog iets goeds met de joden voorheeft. Het moet ons ook opvallen dat zij zich hebben onthouden van de afgodendienst. Daarmee hebben zij getoond nog altijd Gods volk te willen zijn ‘verwachtende de genade / die aan hetzelfde in het Verbondt toegezegd is.’ Vitranga verwijst in dit verband naar de veelbelovende tekst uit Hosea 3:3.¹¹⁶ Ondanks alle treurnis blijft hij toch hoop koesteren omtrent het uiteindelijke herstel van het joodse volk.

Illustratief voor deze positieve verwachting is de zeer uitvoerige exegese van Jesaja 11:11-14, waar onder meer de belofte klinkt dat God de verdrevenen van Israël zal verzamelen en de verstrooide dochters van Juda zal vergaderen van de vier einden der aarde. Vitranga ziet, zoals te verwachten viel, deze profetie allereerst vervuld in de tweevoudige terugkeer van de joden uit de Babylonische

112 C. Vitranga, Jesaja V, 863.

113 C. Vitranga, Jesaja I, 785.

114 C. Vitranga, Jesaja I, 786; C. Vitranga, Commentarius in Jesaiam I, 232.

115 C. Vitranga, Jesaja I, 742-748.

116 C. Vitranga, Jesaja V, 657.

471

ballingschap.¹¹⁷ Vervolgens voert hij argumenten aan uit de evangeliën en de apostolische brieven om te laten zien dat dit schriftwoord ook vervuld is in de komst van Christus en zijn koninkrijk.¹¹⁸ Door de verkondiging van het evangelie werd een groot aantal joden en jodengenoten die leefden in de diaspora geroepen tot de gemeenschap met de Zoon van God, de ware Messias.¹¹⁹ De belofte dat God hen zal verzamelen vanuit alle windstreken der aarde wordt, na de primum implementum te hebben aangewezen, uitgelegd met het oog op de geestelijke toewending van de joden tot Christus. Na deze aanvankelijke vervulling in de Messias wijst Vitranga echter ook op de volkomen vervulling van deze profetie in het laatste der dagen.¹²⁰ Een derde verzameling van joden staat ons te wachten in de eindtijd. Deze betreft een ‘algemeene verzameling’ van het joodse volk tot de gemeenschap van Christus en zijn kerk. Behalve Jesaja spreken andere profeten evenzo over deze bekering tot de Heiland, evenals Paulus in Romeinen 11:25,26.¹²¹

Ook bij deze laatste vervulling gaat het Vitranga om een geestelijke verlossing, die weliswaar algemeen is, maar toch niet alle joden zonder uitzondering zal regarderden. Zo iets wordt nergens in de Schrift geleerd of beloofd. Uiteindelijk zal alleen het uitverkoren deel van Israël behouden worden. In dit opzicht staan de joden op één lijn

met de heidenen. Ook de gojim wordt de zaligheid in Christus in het algemeen toegezegd, maar de realisering van deze belofte geschiedt uitsluitend volgens het voornemen van Gods genade.¹²²

In scherpe bewoordingen hekelt Vitringa de manier waarop de joden met dit gedeelte omgaan. Hun uitleg acht hij te letterlijk en te vleselijk. ‘Wat zien, wat zoeken hier die elendige mensen?’ Ze beelden zich in dat ze ooit een Messias zullen hebben, die hen terugbrengen en verzamelen zal uit de heidenen en die alle vijanden van Israël zal verslaan. Eenmaal in Kanaän teruggekeerd zal Hij een koninkrijk vestigen naar het voorbeeld van David en Salomo. Hij zal de tempel en ‘den vleeschelyken dienst der Levieten herstellen; en, zynen zetel te Jeruzalem gevestigd hebbende, vandaar de vyanden met kracht bestryden.’¹²³ Zo zal Hij heerlijkheid verwerven zowel voor zichzelf als voor zijn volk. Vitringa komt bijna woorden tekort om de onzinnigheid van deze verwachting uit te drukken. Hoe fraai, hoe verheven, hoe luisterrijk is dit alles? In feite is een dergelijke verwachting gering, ijdel en nietig, onwaardig voor een goddelijke, volmaakte en vreedzame Koning, voor een Leraar en Zaligmaker van joden en van heidenen. Het zal deze ‘elendelingen’ ook niet baten om zulke weldaden te genieten. Wat voor nut zal het hun brengen om Kanaän in te nemen en weer te bebouwen, verwoest als het er thans bijligt, om met veel ongemak hun woonplaatsen daarheen over te brengen? Wat hebben ze eraan op het eind van de wereld de oude, vleselijke tempelcultus te herstellen die allang versleten is en overbodig geworden?

117 C. Vitringa, Jesaja II, 186.

118 C. Vitringa, Jesaja II, 187, waarbij wordt verwezen naar Matth. 10:6; Joh. 11:52; 1 Petr. 2:25.

119 Een soortgelijke voorzegging van dit gebeuren ziet Vitringa bij Ezech. (34:13,14) en andere profeten. Hij vergelijkt de evangelieprediking met het brullen van de leeuw, waarover Hosea spreekt (11:9-11) en waardoor de geroepen joden – verstrooid onder de heidenen – de Heere zullen gaan nawandelen.

120 C. Vitringa, Jesaja II, 193, 194.

121 C. Vitringa, Jesaja II, 187, 192; Vitringa noemt hierbij de bekende ‘coccejaanse’ tekst Hos. 3:5.

122 C. Vitringa, Jesaja II, 231.

123 C. Vitringa, Jesaja II, 233, 234.

472

Wat baat het hun onder leiding van de Messias bloedige oorlogen te voeren? Bovendien, zo vraagt Vitringa, is Kanaän wel groot genoeg om alle verstrooiden te kunnen bergen? En wat missen joden eigenlijk die verstoken zijn van het voorrecht om terug te keren naar Eretz Jisraeel? Zijn conclusie luidt klip en klaar, ‘dat het blinde verstanden zyn, en allernietigste slaaven des vleeschs, die zich met zodanig eene hope voeden, welke zo zy al immers verkregen hebben, daardoor niet gelukkiger noch zaliger zyn zullen.’¹²⁴ Er is maar één verlossing en die is geestelijk en goddelijk van aard!

Op basis van deze tirade richting de joodse uitleggers lijkt de conclusie voor de hand te liggen dat Vitringa niet rekent met een letterlijke terugkeer van de joden naar het land der belofte. Deze gevolgtrekking blijkt echter te voorbarig.

In het zesde en laatste deel van zijn imposante commentaar vernemen we een geluid dat ons verrast. In margine wordt de vraag opgeworpen of Jeruzalem ooit hersteld zal worden. Vitringa stelt de kwestie aan de orde aan de hand van Jesaja 64:10-12, waar een weklacht weerklinkt over Jeruzalem, door onze coccejaan het middelpunt van de wereld genoemd. Sion ligt er desolaat bij, de heilige stad is verwoest. Door wie? Door de Syriërs, die onder Antiochus Epiphanes de tempel gruwelijk ontwijfd hebben. Ingrijpender nog is de ravage die de Romeinen onder Titus en Hadrianus hebben aangericht. Door vuur dat als door de hemel was aangestoken, is Jeruzalem in de as

gelegd, waardoor de ‘droevigen en beklaglyke Staat des Joodschen Volks’ is ingeluid.¹²⁵ De ‘byzondere betrekking’ van het land is onder de nieuwe huishouding (Oeconomia Nova) opgehouden. Het woord van Christus dat Jeruzalem vertrapt zou worden totdat de tijden der heidenen vervuld zijn, is in vervulling gegaan.

Vitringa rekent evenwel met de mogelijkheid van een wending ten goede. Wanneer God ‘aan het zo lang verworpe Volk genade zal gedaan hebben; houden wy het geloofbaar / dat dat Landt van den Ban zal ontslagen / en aan het Joodsche Volk / deszelfs waare erfgenaamen / wedergegeven worden.’¹²⁶ De geleerde Fries houdt eraan vast dat God zich over het joodse volk in het algemeen dan wel over het gros daarvan zal ontfermen, wanneer Hij de staat van zijn kerk hier op aarde zal volmaakt hebben. De smeekbede waarmee Jesaja 64 wordt afgesloten, mag worden toegepast op de huidige situatie van het joodse volk en kan niet onverhoord blijven, aangezien het een gebed is dat de Heilige Geest zelf ons heeft nagelaten!¹²⁷ Op grond daarvan handhaaft hij wel degelijk de blijvende geldigheid van de landbelofte voor het joodse volk.¹²⁸

Het tijdstip waarop Israëls herstel zal plaatsvinden, is voor Vitringa ingebed in een reeks opeenvolgende gebeurtenissen die in de slotfase van de geschiedenis, namelijk in de zevende periode van de nieuwtestamentische huishouding, zullen plaatsvinden. Na de vernietiging van de antichrist en zijn aanhangers

124 C. Vitringa, Jesaja II, 234.

125 C. Vitringa, Jesaja VI, 695.

126 C. Vitringa, Jesaja VI, 696; C. Vitringa, Commentarius in Jesaiam II, 885; vgl. C. Vitringa, Canticum Mosis, 236-239.

127 C. Vitringa, Jesaja VI, 697, 698.

128 Op andere plaatsen benadrukt Vitringa het feit dat het land niet het bezit van mensen is, maar van God zelf, in het bijzonder van Christus, de Zoon. Dat Hij gekomen is tot het zijne (Joh. 1:11) impliceert tevens dat Hij is gekomen tot zijn land; vgl. Jesaja I, 714.

473

volgen: de bekering van heidenen over de hele aardbodem, de uitroeiing van de afgodendienst en de ‘wederbrenging der Jooden tot de gemeenschap der Kerke’.

Het opzienbarende herstel zal vrede en voorspoed voor de kerk zelf opleveren en gepaard gaan met een overvloed aan geestelijke goederen.¹²⁹

Vitringa weet zich in zijn opvattingen over de toekomst van Israël ondersteund door veel geleerden uit de oude en nieuwe tijd. Uitvoerig beschrijft de coccejaan wat hij ten aanzien van de aanstaande bekering van de joden in de kerkgeschiedenis heeft gevonden. Luther en vele geleerden met hem weken op dit punt af. Vooral in de Vroege Kerk was deze opvatting echter gemeengoed. Origenes heeft iets tweeslachtigs. Enerzijds beweert de kerkvader dat de joden nooit meer hersteld worden. Anderzijds wordt in zijn uitleg van Hoséa 3:4 duidelijk dat hij toch wel rekent met een bekering van Israël in de eindtijd.¹³⁰ Dat het een zeer oude opvatting is, blijkt ook bij Justinus Martyr. En bij Eusebius is Vitringa het verhaal van de martelaar Paulus tegengekomen. Toen deze op het punt stond onthoofd te worden, kreeg hij van de scherprechter gelegenheid eerst te bidden. Hij stortte zijn gebeden uit voor het hele volk van de christenen. Daarna ook voor de bekering of toebrenging van de joden tot God door Christus. ‘Derhalven hielden de Christenen in ’t algemeen deeze hoope vast’.

De uitleg van Paulus in de Romeinenbrief verwerpt iedere andere interpretatie betreffende dit thema. De ‘ongelukkige ondernemingen’ van de Engelse theologen

John Lightfoot en Henry Hammond zijn voor Vitringa illustraties van een verkeerde uitleg van Paulus' woorden.¹³¹

7.5. ISRAËLS BEKERING ALS SCHAKEL IN HET SCENARIO VAN DE EINDTIJD

Een tweede belangrijke bron die ons inzicht verschaft in Vitringa's visie op de toekomst van het joodse volk is zijn uitleg van het laatste Bijbelboek, getiteld *Anacrisis Apocalypsios Joannis Apostoli*. De eerste druk van dit werk verscheen te Franeker in 1705.¹³² De vraag of en in welke mate Vitringa hier andere hermeneutische regels hanteert dan in de Jesajacommentaar hoeft ons in het kader van deze studie niet uitvoerig bezig te houden. H. Bauch heeft aangetekend dat Vitringa in de uitleg van de Apocalyps meer exegetiseerde in de trant van Coccejus, waarbij hij Grotius verweet te zeer de profetieën van het laatste Bijbelboek te plaatsen in de contemporaine context. In de commentaar op Jesaja zou Vitringa meer gezocht hebben naar een synthese tussen Grotius en Coccejus.¹³³ We volstaan met de constatering dat Vitringa zelf geen discrepantie heeft ervaren tussen de twee studies¹³⁴ en dat ook tijdgenoten beide monumentale werken in elkaars

129 C. Vitringa, Jesaja I, 234.

130 C. Vitringa, Jesaja VI, 697.

131 C. Vitringa, Jesaja VI, 697.

132 De tweede, uitgebreide druk kwam te Amsterdam van de pers in 1719, terwijl een derde editie verscheen in Wittenberg 1721. Een Nederlandse vertaling zag in 1728 het licht te Amsterdam van de hand van M. Gargon, predikant te Vlissingen. De titel van de Nederlandstalige versie luidt: *Nauwkeurig Onderzoek van de Goddelyke Openbaring Des. H. Apostels Johannes*.

133 H. Bauch, *Lehre*, 24.

134 E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 209; vgl. C. Vitringa, *Commentarius in Jesaiam II, Praefatio*.

474

verlengde zagen liggen. Albert Schultens, die op 13 april 1722 een oratio funebris hield ter gedachtenis van Vitringa, merkte op dat diens Openbaringcommentaar een 'voorspel' (praelusio) en 'voorloper' (praecursio) vormde op de verklaring van Jesaja.¹³⁵

Cruciaal voor het rechte verstaan van de Apocalyps is het hanteren van de juiste 'onderstellingen'. Deze 'hypotheses' vormen de sleutels van de heilige Schrift, zoals Jezus zelf daarover spreekt in Lukas 11:52. Wie de juiste sleutels in handen heeft, vindt geen gesloten deuren meer in het grote gebouw van de Openbaring. Belangrijke premisse bij de uitleg van de Apocalyps is voor Vitringa ook hier dat de geschiedenis het licht van de profetie vormt. De uitkomst van een profetische voorzegging toont de ware bedoeling ervan. De geschiedenis is het 'licht der Profetye'. Om die reden alleen al is het belangrijk dat schriftuitleggers terdege op de hoogte zijn van de profetie enerzijds en de geschiedenis anderzijds, zowel profaan als kerkelijk.¹³⁶

Grote waardering heeft de Friese coccejaan voor de Openbaringcommentaar van Joseph Mede. Aan hem dankt hij het inzicht dat de gezichten in de Apocalyps een structurele en chronologische volgorde laten zien. Vitringa was van oordeel dat Mede de beste methode van uitleg van het laatste Bijbelboek had ontwikkeld, ook al waren

er enkele fouten in zijn benadering aan te wijzen. Daarnaast raadpleegde hij de verklaringen van veel andere auteurs zoals Hugh Broughton,

135 A. Schultens, *Laudatio Funeris*, 19, 20.

136 C. Vitringa, *Openbaring I, Voorrede*.
475

Patrick Forbes, Thomas Burnet,¹³⁷ Francis Potter,¹³⁸ Daniel Whitby,¹³⁹ Thomas Brightman, Pierre de Launay en Johann Heinrich Alsted. Meermalen gaat hij in op de interpretaties van de Franse rooms-katholieke geleerde Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704). Hij benadert diens uitleg kritisch, hoewel hij de bisschop van Meaux in de regel hoger inschat dan Grotius.¹⁴⁰

Frappant is de lof die hij Pierre Yvon, volgeling van Jean de Labadie, toezwaait in de duiding van Gog en Magog (*Openb.* 20). Hij maakt melding van de ‘onderlinge toegeneegenheid tusschen ons, en ook eenige maagschap,’ die Vitringa zich tot eer heeft gerekend. ¹⁴¹

Ten aanzien van het joodse volk tekent zich hier eenzelfde patroon af als in de uitleg van Jesaja. Vitringa is ten diepste alleen geïnteresseerd in de joden vanwege de rol die hun is toebedeeld in de eindtijd. Hun bekering is een tussenschakel in een reeks van toekomstige gebeurtenissen, een voorwaarde voor het aanbreken van de slotfase van de geschiedenis. Pas na de vernietiging van het beest uit *Openbaring 13* – de macht van Rome en haar pausen – en de bekering van de heidenen zullen de joden zich tot Jezus als Messias wenden: de prelude op het aanbreken van het duizendjarig vrederijk.¹⁴²

Anders dan Coccejus situeert Vitringa het millennium niet in het verleden, maar in de toekomst.¹⁴³ Dat de satan gebonden zou zijn met de regering van keizer Constantijn de Grote wil er bij hem niet in. Wat viel ervan te merken dat de satan gebonden was? De kerk genoot weliswaar vele voordelen en het heidense bijgeloof was vernietigd. Maar anderzijds was deze tijd vol beroerten en bestond er zeer veel ellende. Immers, zo’n driehonderd jaar na deze christelijke machthebber verscheen de islam en in de elfde eeuw bedreigden de Turken de christelijke kerk. Hoeveel ketterijen staken er door de eeuwen niet de kop op?¹⁴⁴ Het vrederijk is niet een reeds gepasseerd station, maar staat ons nog te wachten.

De briljante coccejaan weet zich in deze uitleg van *Openbaring 20* bevestigd door vele andere geleerden. De Vroege Kerk kende tal van leraars die de duizend jaren opvatten als de ‘tyd van vrede en voorspoed der Kerke des Heilands op Aarde’.¹⁴⁵ Hij citeert Justinus die verklaart dat deze opvatting van het millennium onder de rechtzinnige christenen tot op Hieronymus en Augustinus toe gemeengoed is geweest. Vermeld worden onder anderen Papias, Irenaeus, Lactantius en Tertullianus. Uit later tijd noemt Vitringa de protestantse theologen

¹³⁷ Th. Burnet wist zich zeer betrokken bij de lotgevallen van het joodse volk. Hij liet zijn *Gemeene Dwalingen vergezeld gaan van een aanhangsel betreffende de ‘Toekomstige Herstelling der Joden’* en een *‘Uitweiding over den staat der Joden in het Duizendjarig Ryk, of het toekomstige Koninkryk van den Messias.’*

¹³⁸ Over hem: DNB, s.v.

¹³⁹ Over hem: J.A. de Jong, Waters, s.v.; D. Whitby was anglicaan en wordt beschouwd als de vader van het postmillennianisme. Zijn *Paraphrase and Commentary on the New Testament* had een appendix getiteld *‘A Treatise of the Millennium.’*

¹⁴⁰ C. Vitringa, *Openbaring I, Voorrede*; J.P. Bossuet schreef *L’Apocalypse avec une explication*, dat in 1690 uitkwam.

141 C. Vitringa, Openbaring I, Voorrede.

142 C. Vitringa, Openbaring II, 423, 589; vgl. over de betekenis van het beest bij Vitringa, de sleutel voor het verstaan van de Apocalyps: E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 211-213.

143 C. Vitringa, Openbaring I, Voorrede.

144 C. Vitringa, Openbaring II, 596.

145 C. Vitringa, Openbaring II, 602.

476

Thomas Burnet, Carolus Gallus (1530-1616),¹⁴⁶ Joseph Mede en de rooms-katholiek Franciscus Ribera.¹⁴⁷

Opmerkenswaard is dat deze toekomstverwachting ook de hoop van de joodse kerk was, die in de 'Schoole der overlevering' bewaard is gebleven. Vitringa prijst Joseph Mede vanwege de 'volgeestige en doorgeleerde redenvoeringe' die hij aan zijn commentaar op Openbaring heeft toegevoegd en waarin hij de meningen van de joodse leermeesters op dit punt uitvoerig heeft weergegeven.¹⁴⁸

Als bewijs van de oude wortels van deze traditie binnen het jodendom verwijst hij naar een passage uit Gemara Sanhedrin, die hij vond bij Coccejus. 'R. Ketina zegt: ses duizend jaaren (in de vertaalinge van Coccejus staat: drie duizend jaaren, zo dit van hem is / zo heeft zyne hand / en niet zyn Geest gedwaalt) zal de Weereld staan, en in een Duizend jaar, zal die verwoest worden, dat is / zal de Heere de vyanden vernielen, en zyn Volk wreken.'¹⁴⁹ Zoals ieder zevende jaar rust en opschorting van het werk met zich meebrengt – het sabbatsjaar – zo zal er in de geschiedenis eens sprake zijn van duizend jaren rust, waarin God verheerlijkt wordt.

Hoewel deze joodse overlevering in de loop van de tijd met allerlei 'verdichtselen en ydelklap' verduisterd is, gelooft Vitringa toch dat ze voortgekomen is uit een zuivere bron en dus betrouwbaar geacht kan worden.¹⁵⁰

Dat de kerk nog een tijd van voorspoed te wachten staat, meer dan voorheen ooit het geval is geweest, lijdt voor onze theoloog geen twijfel. Zou Christus hier op aarde de strijd aanbinden met de duivel en niet overwinnen? Zal de kerk naar het bevel van God onophoudelijk bidden 'Uw Koningryk kome', en geen verhoring krijgen? Het hele profetische woord getuigt van het tegenovergestelde.

Vitringa realiseert zich dat op deze manier de dag des oordeels en de komst van Christus in heerlijkheid verder wordt opgeschoven dan de meeste mensen in de christelijke kerk zich indenken. Om die reden kan hij slechts 'al bevende' spreken over deze zaken. Niettemin is hij er diep van overtuigd dat het de waarheid is.

Persoonlijk ziet hij met groot verlangen uit naar de wederkomst, maar anderzijds wil hij Christus alle tijd geven om zijn werk op aarde af te maken.¹⁵¹ We moeten niet willen lijken op de vleselijke joden die gewend zijn te bidden: 'dat hy haaste, dat hy zyn werk spoedige, op dat wy het zien.' Wie leeft bij de Schrift weet dat God niet onnodig wacht en uitstelt, maar dat Hij op zijn tijd alles op schone wijze tot afronding brengt.

Kenmerkend voor de uitleg van Vitringa is dat hij ook de laatste twee hoofdstukken van de Apocalyps betreft op de heerlijke staat van de kerk op aarde.

De Heilige Geest toont ons hier hoe – na de verwoesting van het rijk van het beest – het koninkrijk van Christus gestalte krijgt. In Openbaring 19 werd daarover weinig gezegd. Maar omdat de profeten zo veelvuldig over deze heerlijke

¹⁴⁶ Carolus Gallus ofwel Karel de Haan, geboren in Arnhem, studeerde te Genève bij Calvijn en Beza. Hij werd predikant in Hamm en werkte later met Johannes Fontanus aan de hervorming in Gelderland; over hem: W.H. Neuser, 'Carolus Gallus,' 115-125.

147 De jezuiet Ribera (1537-1591) schreef een uitleg van de twaalf kleine profeten (1587) en een verklaring van het laatste Bijbelboek (1591); vgl. NCE 12, 467; LTK 8, 1282.

148 C. Vitringa, Openbaring II, 603.

149 C. Vitringa, Openbaring II, 604.

150 C. Vitringa, Openbaring II, 605.

151 C. Vitringa, Openbaring II, 606.

477

toekomst spreken, moest de kerk daarvan ook meer vernemen in de Apocalyps.

Tevens wilde Johannes de schijn vermijden dat hij meer aandacht zou hebben voor Babel dan voor de ware kerk, het nieuwe Jeruzalem.¹⁵² Vitringa bestrijdt de mening dat hier de verheerlijkte staat van de kerk getekend wordt na de dag van het oordeel.

Hij is er diep van overtuigd dat Openbaring 21 en 22 slaan op de kerk van Christus op aarde in het laatste der dagen, wanneer het beest vernietigd en Gog en Magog vernield zullen zijn.¹⁵³ Zoals de kerk zich dan gaat vertonen, zo zal zij er na de oordeelsdag in volmaaktheid uitzien. De voorlaatste verschijning van Christus' kerk vormt, met andere woorden, een afbeelding van haar definitieve gestalte in de hemel.

7.6. JOODSE BEZOEDLING VAN HET MILLENNIUM

Tot de afronding van Gods werk behoort ook de voltooiing van zijn plan met het joodse volk. Vtringa schermt zich evenwel af tegenover bepaalde ideeën die daaromtrent in omloop zijn. De opvattingen van de chiliasten – door Vtringa ‘Duizendjarige Ryks-gezinden’ genoemd – die allang door de voorzichtigste godgeleerden zijn verworpen, wil onze coccejaan geen nieuw leven inblazen.¹⁵⁴

Wat dan?, zo luidt hij een aantal retorische vragen in. Zullen wij vaststellen dat na de bekering van de joden tot Christus de stad Jeruzalem heerlijk verbouwd gaat worden? Moet de tempel vernieuwd worden om de cultusdienst te hervatten volgens de zeden van Mozes? Zal Christus Jezus zichtbaar uit de hemel neerdalen, op heerlijke wijze heersen in de heilige stad en heerschappij voeren over de vijanden? Zal het gelaat van de hele aarde door vuur veranderd en hernieuwd worden, zodat zij zonder de arbeid van mensen vele voortreffelijke vruchten zal voortbrengen?

Het antwoord van de hoogleraar uit Franeker laat niets aan duidelijkheid te wensen over: ‘zo dit het Duizendjaarig Ryk betekent / gelyk men dat noemt / zo scheid ik my geheel en al van die Gezindheid af.’¹⁵⁵

Het diepste motief voor de afwijzing van de chiliasten is Vtringa’s overtuiging dat het nieuwe koninkrijk geheel en al geestelijk is en dat ook Christus’ heerlijkheid spiritueel van aard is. Het rijk van Christus zal zonder twijfel hier op aarde gestalte krijgen, maar dat impliceert geenszins dat de ‘natuur’ ervan verandert. Van meet af aan was het geestelijk en het zal ook geestelijk blijven.

Van alle genoemde aspecten wil onze geleerde theoloog er daarom slechts drie voor zijn rekening nemen, te weten de bekering der joden, de hoop dat het land Kanaän ontheven zal worden van de vloek, waaraan het thans onderworpen is en de verwachting dat de stad Jeruzalem herbouwd en bewoond zal gaan worden. ¹⁵⁶

152 C. Vtringa, Openbaring II, 654.

153 C. Vtringa, Openbaring II, 657.

154 C. Vtringa, Openbaring II, 607; vgl. voor deze benaming ook Openbaring II, 625.

155 C. Vtringa, Openbaring II, 607.

156 In zijn afwijzing van chiliastische ideeën lijkt Vtringa soms terug te komen op eigen uitspraken betreffende het herstel van het joodse volk in het land der belofte. Illustratief is wat hij schrijft in zijn Evangelische Parabolen, 408: ‘Hier uit volgt / dat die geene niet regt en denken van den staat der kerke des Nieuwen Testaments / die van oordeel sijn / dat de Joden niet alleen sullen wederkeeren in het land Canaan; maar dat sy aldaar Jerusalem ook sullen herbouwen, ende den tempel. Dat sy daar eenen nieuwen borgerstaat sullen aanstellen / ende den Mosaischen Godsdienst plegen; ende dat sy heerschappye sullen voeren over de Heidenen. Dese selve vooroordeelen / (welke sommige vermaarde Christen-Godgeleerden onsen tijds niet hebben ontsien te willen gangbaar maken) hebben de Joden bedrogen.’

478

Deze zaken schijnen voort te vloeien uit de woorden van Jezus Christus zelf in Lukas 21:24. Voorts is het hem duidelijk dat na de vernietiging van de koninkrijken, die vijandig tegenover Christus staan, de staat der kerk ‘gerust en bevredigt’ zal zijn gedurende een lange tijd. De joden worden in de schoot van de kerk gebracht. Het licht van kennis en godsvrucht zal straks de kerk bestralen. De genade van God wordt dan in overvloedige mate uitgestort en de gaven van de Heilige Geest rijkelijk uitgedeeld. Onder het bestuur van godvrezende overheden en voorzichtige herders zal de kerk voorspoedig zijn, ‘zich wijd en zijd uitbreiden / op de hoogte der Aarde ryden

/ en de stralen van haare heerlijkheid overal verspreiden.' Dit is onze hoop, dit is de wens van de gelovigen!

Veel van de dwalingen van de chiliasten zijn volgens Vitringa ontstaan onder joodse invloed. Ook de visie van Papias ten aanzien van het millennium is met joodse fabels besmet. De onjuiste inkleuring van de gelukkige en vreedzame staat van de kerk wordt door Vitringa geïllustreerd met een voorbeeld dat Irenaeus uit Papias' verklaring van het Onze Vader heeft geciteerd. Om een indruk te krijgen van Vitringa's moeite met deze vorm van chiliasme nemen we de betreffende beschrijving van Papias hier over:

479

De Ouderlingen, die Johannes, den Discipel des Heeren gezien hebben, zeiden, dat ze van hem gehoord hadden, gelyk de Heere zelf van die tyden gesproken hadde, dat 'er tyden zouden komen, wanneer daar Wyngaarden zullen wassen, welker een tien duizend Takken zouden hebben, en ieder Tak tien duizend Scheuten, en ieder Scheut tien duizend dikke Takken; en ieder dikke Rank tien duizend Bossen; en ieder Bos tien duizend Druiven, en ieder uitgedrukte Bes zal vyf en twintig metreten Wyn geven. En als iemand een bos Druiven van die Heiligen zal aangrypen, zal een ander Bos zeggen, neem my, ik ben beter, en zegen God in my. Even zo zal ook een Graan Gerste tien duizend halmen voortbrengen, enz.

Vitringa wijst een dergelijke duiding van het millennium volstrekt af. Hij ziet in deze weergave het bewijs van de bezoedeling die de leer van de duizend jaren uit de Apocalyps in de loop der tijd heeft opgelopen. Werkelijk onverdraaglijk vindt de Friese geleerde zulke uitweidingen. Christen-hebraïci als Raymundus Martini en Galatinus hebben aangetoond dat de joodse traditie daaraan debet is, aangezien men een dergelijke voorstelling van zaken ook daar meer dan eens kan aantreffen.

Naast de uitleg van Kimchi over Hoséa 14:8 verwijst onze coccejaan naar het Talmoedtraktaat Chetuvot, waaruit Raymundus de volgende – sterk gelijkende – passage haalde: Zy hebben gezegt, dat deeze Weereld niet is, gelyk de toekomstige Weereld (...), of de dagen van den Messias, waar van hier gesproken word. Deeze Weereld treurt als zy

480

den Wynoogst inzamelt, en de Druiven trapt; maar in de toekomstige Weereld zal een Druif-bos op een Kar gevoert worden, of met een Schip, en zy zullen die in een hoek van hun Huis brengen, als in een Wynkuip, en zullen daar van een langen tyd eeten, de vocht en kracht door den Druif-korrel verspreid zynde, en zyn hout, of bast, zal zeer hard zyn, als hout, en 't gebruik van hout kunnen hebben, en dat onder een ketel branden. En daar zal geen Druif-bes wezen, of die zal dertig vaten Wyn uitleveren.

Daar zal geen Wyngaard in het Land van Israel zyn, of die zal eene gantsche Stad van nooden hebben voor den Wynoogst.157

Ook de opvatting dat de opstanding van de martelaren (Openb. 20:4) letterlijk opgevat moet worden, is zo'n dwaling die uit joodse kringen stamt en die door Vitringa radicaal van de hand wordt gewezen. De Friese hooggeleerde haalt ter illustratie een citaat aan van een zekere Windetus: De zeer bekende meininge der Jooden is, dat niet alleen Enoch, en Elias, met hunne Lichaamen die zy voor hunnen Hemelvaart hadden, maar ook de overige Zielen der Vroomen op een rytuig in het Oud Paradys gevoerd, waar dat ook zyn mag, alleen leven, tot dat de Messias zal komen, en hunne Lichaamen opwekken, en de Zielen daar mede vereenigen; het geen zy verwachten op het einde van het zesduizendste jaar.158

De joden gaan ervan uit dat de opstanding der doden nog voor de jongste dag zal plaatsvinden en die gedachte is ook in de christelijke godsdienst binnengeslopen.

Justinus Martyr was die zienswijze al toegedaan. De Bloedgetuigen zouden met Christus lichamelijk heersen in het nieuwe Jeruzalem. Gaandeweg is deze mening aangegroeid met verdichtfels over 'Lichaamelijke wellusten' die de mensen gedurende het duizendjarig rijk op aarde zouden genieten. Als uitvinder van dit soort opvattingen wijst Vitringa een zekere Nepos, bisschop in Egypte aan. De geweldige beloften die God aan zijn dienstknechten heeft gedaan, wilde hij op zijn joods duiden en Openbaring 20:4 op bovengenoemde wijze uitleggen.

Hij werd bestreden door Dionysius van Alexandrië, die aan deze tekst een allegorische uitleg gaf. Daarna zijn velen toch in het spoor van Nepos gegaan, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de commentaar van Johann Heinrich Alsted.

Voor Vitringa is een dergelijke verwachting al te vleeselijk. De beelden uit de Openbaring moeten in de regel zinnebeeldig worden verstaan. Wij dienen te beseffen dat het koninkrijk Gods niet bestaat uit spijs en drank, maar uit gerechtigheid, vrede en blijdschap (Rom. 14:17).¹⁵⁹

Net zo terughoudend als ten aanzien van joodse concepten over het messiaanse rijk is Vitringa ten opzichte van de rol van de joden in de eindtijd. Hoezeer hij ook rekent met de toekomstige bekering der joden als opstap naar de heerlijke staat van de kerk in het millennium, al te veel aandacht – laat staan eer – wenst hij hen niet te geven. Een en andermaal kapittelt hij theologen die in de Openbaring met veel 'moeite en vlyt' zoeken naar voorstellingen die kunnen worden toegepast op het joodse volk.¹⁶⁰ In dit opzicht wijkt hij expliciet af van Engelse

157 C. Vitringa, Openbaring II, 608, 609.

158 C. Vitringa, Openbaring II, 624; Vitringa meldt van deze auteur alleen dat hij een boek schreef over 'den staat der Dooden'.

159 C. Vitringa, Openbaring II, 624, 625.

160 C. Vitringa, Openbaring I, 700.

geleerden als Joseph Mede en Thomas Brightman. Ten onrechte betrekken zij de beeldspraak van Openbaring 16:12 op het aanstaande herstel van de joden. Deze tekst beschrijft hoe de zesde engel zijn schaal uitgiet over de rivier de Eufraat zodat het water opdroogt en de weg bereid wordt voor de koningen uit het land van de opgang der zon. De 'twee Geleerde Uitleggers' identificeren de koningen uit het Oosten met de bekeerde joden die zullen oprukken om de vijanden – het beest – te bestrijden. Wie kan deze uitleg verdragen?, zo vraagt de geleerde coccejaan.

Mede en Brightman hebben hun op zichzelf legitieme verwachting ten aanzien van het herstel van Israël willen terugvinden in de Apocalyps. Toen dat echter niet lukte, hebben ze bepaalde Godsspraken verdraaid. Hun vooronderstellingen hebben hen ertoe gebracht de ware uitleg geweld aan te doen.

De zaak ligt echter totaal anders, meent Vitringa. De profetie van het laatste Bijbelboek beschrijft de lotgevallen van de christelijke kerk, bestaande uit bekeerde heidenen en joden. Die twee groepen vormen samen één lichaam, waarbinnen ieder onderscheid is uitgewist. In Christus' koninkrijk hebben de joden geen bijzondere voorrechten boven de heidenen. Hoewel hun overblijfsel in het laatste der dagen, na de val van het antichristendom, het christelijk geloof zal aannemen, vormen zij dan toch geen afzonderlijke entiteit meer, maar worden vermengd met andere volken die zich aan Christus zullen onderwerpen. Joden en heidenen zullen samensmelten tot één 'Gemeenschap en Stad'.¹⁶¹

Evenals in de Jesajacommentaar maakt Vitringa ook in de uitleg van de Apocalyps helder, dat men het aantal joden dat zich in de eindtijd zal bekeren niet moet overschatten. Zij zullen zich niet hoofd voor hoofd tot Christus wenden.

Zacharia profeteerde weliswaar dat alle joden eens over Hem zullen rouwklagen (Zach. 12:11,12, geciteerd in Openb. 1:7,8), maar dat moet genuanceerd worden verstaan. Er zullen volgens ‘Gods aanbiddeleyen raat’ ook verharde zondaars blijken te zijn. Bij het zien van Christus’ heerlijkheid zullen zij weliswaar aangedaan zijn met leedwezen, maar het is geen droefheid naar God en het brengt hen niet tot ware boetvaardigheid. Anderen – het grootste deel van de joden – zullen echter wel getroffen worden door een ernstig gevoel van smart vanwege de misdaden die zij tegenover Christus hebben bedreven. Zij zullen treuren en ‘zonder dekzel’ aanschouwen de heerlijkheid van Christus die weleer ‘van hen is opgehangen’.¹⁶²

Ook hier blijkt hoezeer de predestinatieleer Vitringa’s verwachting ten aanzien van het toekomstige herstel van Israël stempelt en tevens insnoert. De te verwachten bekering blijkt per slot van rekening niet echt algemeen te zijn, maar beperkt zich tot het uitverkoren deel van het joodse volk.

7.7. HET TEMPELVISIOEN VAN EZECHIËL

Op één aspect van Vitringa’s verwachting betreffende Israël moet nader worden ingegaan. In de kwestie van een eventuele herbouw van de tempel heeft de geleerde coccejiaan zich uitvoerig verdiept, toen hij studie maakte van de laatste hoofdstukken van het boek Ezechiël.

161 C. Vitringa, Openbaring II, 423.

162 C. Vitringa, Openbaring I, 29, 30.

482

In 1687 verscheen te Franeker een tweedelig werk over zijn bevindingen getiteld Aenleydinge tot het Rechte Verstant van den Tempel, Die de Propheet Ezechiël gesien en beschreven heeft.¹⁶³

We vinden in dit

geschrift niet zozeer een commentaar op deze capita, eerder een reactie op wat Coccejus over het tempelcomplex van Ezechiël had geschreven in zijn Significatio templi Ezechielis.¹⁶⁴ Net als zijn leermeester had ook Vitringa zijn boek geïllustreerd met fraaie pentekeningen.

Zoals wij zagen, bepleitte Coccejus een geestelijke interpretatie van dit visioen.

Hij constateerde aanzienlijke verschillen tussen de eerste tempel en het gebouw dat de profeet beschrijft. Hij trok daaruit de conclusie dat het niet om dezelfde heiligdommen kon gaan en vervolgens dat het tempelvisioen symbolisch moest worden opgevat, namelijk heenwijzend naar de kerk van het Nieuwe Testament. Vitringa is het in dit opzicht volstrekt oneens met zijn leermeester.¹⁶⁵

Hoezeer hij hem ook roemt vanwege zijn eruditie, op dit punt vermeldt Vitringa kort en bondig: ‘Van Coccejus verschillen wy seer veel’.¹⁶⁶ Veel meer affiniteit heeft de Friese godgeleerde met de opvattingen van de jezuïet Villalpandus. Er is niemand die ten aanzien van de tempel zoveel lof verdient als hij. Het gezicht van Ezechiël wilde Vitringa niet rechtstreeks betrekken op de christelijke kerk; hij ging er net als de rooms-katholieke bouwkundige vanuit dat hier een stoffelijk gebouw bedoeld wordt. We hebben te denken aan een ‘lichamelijke tempel’, die naar het voorbeeld van de

tempel van Salomo gebouwd moest worden door de ballingen die terugkeerden uit Babel.

De gelijkenis tussen de eerste tempel en het visioen van de profeet is voor Vitringa overduidelijk. Terwijl Coccejus de verschillen (over)accentueerde, lag voor de Franeker theoloog de nadruk juist op de overeenkomsten. In het eerste hoofdstuk van het tweede deel verzamelt hij een reeks argumenten om aan te tonen dat de modellen van Salomo en Ezechiël vrijwel identiek zijn. 167 Hij verwerpt de suggestie van Coccejus dat de derde tempel niet op Sion of Moria kan worden gebouwd, aangezien dit geen ‘seer hoogen bergh’ is geweest, zoals Ezechiël aangeeft. Bovendien wordt de tempel buiten de stam Juda gelokaliseerd, zodat volgens de redenering van Coccejus het wel om een andere berg moest gaan.

Vitringa betoogt dat met de zeer hoge berg wel degelijk Sion bedoeld kan zijn. 168 De verschillen die ook hij niet kan ontkennen, meent hij op geestelijke wijze te moeten verklaren. Hoezeer het onze coccejaan ook gaat om een letterlijke, een fysieke tempel, dat sluit een symbolische interpretatie kennelijk niet geheel uit. Wat niet terug te voeren valt op de tempel van Salomo en de joodse geschiedenis, moet worden opgevat als ‘een Prophetisch Sinnebeeld van de geheele staet der Kercke des Nieuwen Testaments, ende wel bysonder soo als sigh souden vertonen in ’t laetste der dagen.’ 169 Het gaat primair om de lichamelijke tempel – daar ligt

163 De ondertitel van het eerste deel luidt: By welcke gelegentheyt gehandelt wort van de situatie der stadt Jerusalem, en de grenzen, mitsgaders de verdeeling van ’t Land van Canaan.

164 Vgl. hoofdstuk 2.7. van deze studie.

165 W.J. van Asselt, ‘Ultimum tempus,’ 195, 196.

166 C. Vitringa, Tempel I, Voor-reden.

167 C. Vitringa, Tempel II, cap. I; aan de titel van het tweede deel is veelzeggend toegevoegd: Waar in bewesen wort, dat dien Tempel in deelen en maten over een komt met de Tempelen van Salomo en Zerubbabel, en te gelijcke het oogherck van dit geheele gesichte van Stadt en Tempel aangewesen wort.

168 C. Vitringa, Tempel I, 64, 65.

169 C. Vitringa, Tempel I, Voor-reden.

483

het geschil met Coccejus, die alles onmiddellijk duidde op een spiritueel-eschatologische wijze – maar vervolgens ook om de geestelijke interpretatie, de tempel als de gemeente van de levende God.

Vitringa gaat in deze intrigerende publicatie ook in gesprek met joodse uitleggers.

170 Zij menen dat het visioen betrekking heeft op een derde stenen tempel, die gebouwd gaat worden in de messiaanse tijd. Rabbi Machir leerde dat er tien vertroosting voor Israël komen in het laatste der dagen. Na de komst van de Messias, de verzameling van de verstrooide joden en de opstanding der doden noemde hij als vierde vertroosting de opbouw van de tempel, zoals Ezechiël die beschreven heeft. 171

Rabbi Jehuda Levita typeerde het gebouw van Ezechiël als de ‘heyligen ende EEUWIGEN TEMPEL’.

Vitringa noemt in dit kader ook Salomon Jarchi, David Kimchi en Isaac Abrabanel. Sommige joodse geleerden beroepen zich op de tekst uit Hosea 6:2, waar God belooft dat Hij Israël na twee dagen weer levend zal maken en op de derde dag zal doen herrijzen. De interpretatie van de rabbijnen is verrassend. Na twee ballingschappen en twee verwoestingen komt er een keer ten goede voor het joodse volk. Dan zal ook de tempel weer worden herbouwd zonder ooit opnieuw verwoest te worden. Volgens de

verwachting van het jodendom zal ook hun religie worden hersteld, inclusief de ceremoniële offerdienst.

Vitringa neemt het de joden niet erg kwalijk dat zij zo denken. Een jood heeft immers per definitie een deksel op zijn aangezicht, dat hem belet de heerlijkheid van Christus en de spirituele aard van zijn koninkrijk te ontdekken. Maar christenen behoren beter te weten. Een christen kent de wegen van God en de verschillende huishoudingen van de kerk onder het Nieuwe Testament. Toch kent Vitringa een collega die er dergelijke opvattingen op nahoudt. Hij noemt hem een ‘voornaam Godtsgeleerde van dese tijd, wiens gedaghtenisse in Godts Kercke altijd sijn sal tot zegeninge.’¹⁷²

Ook deze theoloog gaat ervan uit dat in het gezicht van Ezechiël een materiële tempel bedoeld wordt, ‘sullende in het laatste der dagen met de herstellinge der Joodsche Politie en Godsdienst werden opgetimmert in het land Canaän.’ Vitringa weet niet of de betreffende persoon deze gedachte expliciet heeft geventileerd in zijn geschriften, maar wel dat hij sommige leerlingen die nauw contact met hem hadden op dit spoor heeft gezet. Een naam wordt in dit verband niet genoemd. Zowel het respect waarmee Vitringa over hem spreekt, als de inhoudelijke medelingen doen vermoeden dat het Jacobus Alting betreft.

Verschillende argumenten voert Vitringa aan om te bewijzen dat een derde tempel niet meer te verwachten valt. Hij refereert aan Openbaring 21 en 22. Deze hoofdstukken slaan – zoals wij eerder stipuleerden – niet op de verheerlijkte kerk in de hemel, maar op de laatste, heerlijke staat van de kerk op aarde. Ze beschrijven de situatie zoals deze zich zal voordoen na ‘den vollen toeloop van Joden en Heydenen voor het eynde van de weerelt ende het oordeel des Soons Godts.’¹⁷³

Expliciet wordt hier gemeld dat er in het nieuwe Jeruzalem geen tempel meer zal

170 C. Vitringa, Tempel I, 18-60.

171 C. Vitringa, Tempel I, 19.

172 C. Vitringa, Tempel I, 22.

173 C. Vitringa, Tempel I, 24, 25.

zijn. Dat is ook logisch want in het Nieuwe Testament gaat het om een ‘redelijke Godtsdienst’, zoals Paulus daarover spreekt in Romeinen 12:1 en een dergelijke religie duldt geen stenen tempel.¹⁷⁴ Joden beseffen dit niet. Maar als zij willen dat hun godsdienst aangenaam bij God is, moeten ze dit toch inzien en erkennen.

De Friese hooggeleerde twijfelt er voorts ook aan dat een stenen heiligdom een bedehuis voor alle volken zou kunnen zijn.¹⁷⁵

De wijze waarop Vitringa afstand nam ten aanzien van Coccejus’ uitleg van het tempelvisioen werd niet door iedereen geapprecieerd. Diens zoon Johannes Henricus – griffier van de lenen van Holland – reageerde tamelijk geprikkeld in een ruim achthonderd pagina’s tellend verweerschrift, onder de titel *Naeder Ondersoeck Van het Rechte Verstand Van den Tempel die den Propheet Ezechiel Gesien en beschreven heeft in sijn Laetste Gesichte, En des Jesuits Villalpands bevattingen daer omtrent: Voorgesteld aen den seer Eerwaarden en Geleerden Heer Campegius Vitringa, Dr. en Professor der H. Theologie in de Accademie tot Franeker*.¹⁷⁶ Het boek is in briefvorm geschreven. Net als zijn vader bepleit Johannes Henricus Coccejus een geestelijke uitleg van het tempelgezicht.

Nogal gemakkelijk is de wijze waarop de Goudse predikant Jacobus van Ostade verslag doet van deze milde broedertwist. Ter inleiding op zijn vertaling van de commentaar van Greenhill op de laatste negen hoofdstukken van Ezechiël brengt hij

het meningsverschil tussen Vitringa en Coccejus ter sprake. Hij doet alle moeite om aan te geven dat Vitringa's attaque vooral niet persoonlijk moet worden opgevat.

De Heer Vitringa, zynde anders een man die hoge achting en genegenheit voor de persoon, schriften, en gevoelens van Coccejus had, vindt het echter noodzakelyk om in zyn Werk genaamt Aanleiding tot het Rechte Verstand van den Tempel van Ezechiël, te Franeker gedrukt 1687, het gevoelen van den Heer Coccejus dikwijls te noemen, en te wederleggen: niet uit verwaantheit (zegt hy) of uit kleinachting, of zugt om deszelfs naam en achtinge te krenken; maar om dat niemand krachtiger en beknopter het gevoelen, daar hy van verschilde, heeft voorgesteld.¹⁷⁷

Maar hoewel Vitringa zijn weerwoord in alle 'zedigheid en eerbied' had geformuleerd, mishaaide het Johannes Henricus – een 'geleert Theologant, doch in Polityke ampten zynde in 's Gravenhage' – zozeer dat hij een omstandig antwoord schreef om de naam van zijn vader op dit punt te zuiveren. Het was een 'groot boek in Quarto' geworden waarin Coccejus junior 'alle de stellingen van zyn Heer Vader zeer uitvoerig verdedigt, en het gevoelen van Villalpandus, en Vitringa scherpelyk heeft getracht te wederleggen. Doch de Heer Vitringa heeft daar op met een klein boekje in Octavo krachtig geantwoord, zyne gevoelens verdedigt, en getoont, dat de uitvluchten van dezen Heer Coccejus krachteloos waren.'¹⁷⁸

Van Ostade kan zich geheel en al vinden in het exposé van de coccejaanse Fries, hoewel hij het betreurt dat deze geen rechtstreekse uitleg van de hoofdstukken

174 C. Vitringa, Tempel I, 35.

175 C. Vitringa, Tempel I, 57.

176 Het werk verscheen te Amsterdam in 1692; W.J. van Asselt, 'Ultimum tempus,' 196 typeert het als een 'rommelig geschrift.'

177 W. Greenhill, Ezechiël IV, 681.

178 W. Greenhill, Ezechiël IV, 681, 682.

485

uit Ezechiël heeft gegeven die handelen over de nieuwe tempel.

Coccejus junior is het eens met Vitringa dat de joodse uitleg van het tempelvisioen, die ook door sommige christenen werd overgenomen, niet deugt. Hij keert zich tegen allen die 'wanen dat den Tempel van Ezechiël ons een lichamelicken Tempel soude vertoonen, die opgebouwt sal werden onder den Messias in de dagen des Nieuwen Verbonds.'¹⁷⁹ Zoiets is volstrekt tegenstrijdig met de aard van het evangelie en de christelijke religie, aangezien Christus zichzelf eenmaal voor ons heeft opgeofferd aan het kruishout. Om die reden kan er van nieuwe offers geen sprake zijn (Hebr. 10).

Johannes Henricus meent dat het tempelvisioen de joden straks zal beschamen vanwege hun ongehoorzaamheid. Vitringa had zoiets uiteraard ook gelezen in Ezechiël 43:10,11, maar hij legde het uit met het oog op de joden die terugkeerden uit Babel. Coccejus wilde beide teksten echter betrekken op het laatste der dagen en refereerde daarbij aan de woorden van Paulus uit Romeinen 11. De joden zullen door de heiden-christenen tot jaloesheid verwekt worden en dat impliceert tevens een zekere innerlijke schaamte. Zonder twijfel zullen deze dingen eens geschieden. De joden worden straks opnieuw ingeënt in hun eigen olijfbom, wanneer die 'salige tijd' gaat komen, dat zij zullen wederkeren tot 'haeren God ende tot David haeren Koning.'¹⁸⁰ Maar hebben zij dan dit tempelvisioen niet nodig om te zien wat en hoe de kerk van God in feite is?¹⁸¹ Het gezicht van de tempel toont een schets van de 'voortreffelicheid en uitgebreidheid' van Christus' kerk uit joden en heidenen in het laatste der dagen, nadat Israël zoveel dagen heeft gezeten zonder koning en zonder offer. Wanneer de joden het geestelijke karakter van het heiligdom ontdekken, zullen

zij schaamrood worden vanwege het feit dat zij riepen: 'Zijn bloed over ons en onze kinderen'.¹⁸² Voor contemporaine joden die zich tot Christus bekeren, is dit perspectief niet alleen beschamend maar tevens vertroostend. Zij mogen zich eraan optrekken dat nog 'geheel Israel, met al zijn stammen', eenmaal deze erfenis zal krijgen en weer gebouwd zal worden tot een tempel van God.¹⁸³

Vitringa's dupliek verscheen in 1693, eveneens in de vorm van een uit de hand gelopen brief die bijna 400 bladzijden besloeg.¹⁸⁴ Veel nieuwe inzichten bevatten noch het geschrift van Johannes Henricus Coccejus, noch de reactie van het boegbeeld van de Franeker Hogeschool. Over en weer verloor men zich in discussies over allerlei zaken betreffende het tempelvisioen. Een aangelegen punt was bijvoorbeeld de vraag welke lengtemaat in het tempelvisioen nu eigenlijk gehanteerd werd. In Ezechiël 40:3 wordt gesproken over een meetstok (q^āneh) in de hand van de hemelbode, die er opuit was gestuurd om de omvang van het heiligdom op te meten. Johannes Henricus was van oordeel dat de grootte van het tempelcomplex door Vitringa te laag was ingeschat evenals de omvang

179 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 121.

180 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 479, 481.

181 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 478, 497.

182 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 480, 483.

183 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 482, 483.

184 C. Vitringa, 't Rechte Verstant van den Tempel Ezechiels, Verdeedigt en Bevestigt, in een Brief, dienende voor antwoord, aen den Ed. en Wel-geleerden Heer, Johannes Henricus Coccejus; S.S. Th. D. Griffier van de Leenen van Holland &c., Harlingen 1693.

486

van de stad en het land Kanaän. Zijn eigen berekening viel zes keer zo hoog uit.¹⁸⁵ Het enorme verschil had te maken met de vraag hoe lang de meetstok van de hemelse gezant was. Coccejus jr. volgde zijn vader en beweerde dat het om een meetriet van 'ses groote Konincklicke ellen' ging, terwijl Vitringa het hield op een stok van zes handbreedten, die samen de 'Heylige elle' vormden.¹⁸⁶

Een ander discussiepunt in de verklaring van het tempelvisioen betrof de verdeling van het beloofde land, zoals daarover gesproken wordt in Ezechiël 47:13-20. Uitleggers die sterk vergeestelijken, interpreteren dit gedeelte zo dat aan iedere stam een even groot stuk land wordt toegekend. Joodse geleerden als Abrabanel, Kimchi en Rasji die dit visioen juist betrekken op het aanstaande aardse messiaanse Rijk komen tot dezelfde conclusie.

Vitringa ontkent daarentegen dat het tempelgezicht ons dwingt tot deze gevolgtrekking. Ezechiël 47:14 geeft slechts aan dat iedere stam, ja elke huisvader in Kanaän zijn deel zou erven. Dat iedere stam per se een evenredig gedeelte zou krijgen, kan men uit deze perikoop niet aflezen, net zo min als dat ten tijde van Jozua het geval was.¹⁸⁷ De coccejaan stelt vast dat men aan deze premisse geen bewijs kan ontleen om de verdeling van Ezechiël als vreemd en onuitvoerbaar te verklaren. Er is geen reden om de letterlijke betekenis los te laten en deze voorzegging te vergeestelijken.¹⁸⁸

Naast Van Ostade hebben ook andere tijdgenoten met veel instemming gereageerd op Vitringa's opvattingen. In een folio-uitgave uit 1690 valt Wilhelmus Goeree (1635-1711)¹⁸⁹ de coccejaanse theoloog in hoge mate bij. Goeree was van geboorte afkomstig uit Middelburg. Zijn vader – arts en theoloog – stierf jong, waardoor Wilhelmus financieel niet in staat was zijn studie af te ronden. Hij werd boekhandelaar en drukker, eerst in zijn geboorteplaats en vanaf 1677 in Amsterdam.

Als autodidact publiceerde hij omvangrijke geschriften over kunst en judaïca. Van de laatste soort was het tweedelige werk *Ioodse Oudheden, Ofte Voor-Bereidselen Tot de Bybelsche Wysheid*, waaraan een verhandeling over de

185 J.H. Coccejus, *Naeder Ondersoeck*, 201. Veel hedendaagse uitleggers menen dat met de 'gewone' el, die in Ezech. 40:5 genoemd wordt, de zogeheten Egyptische el wordt bedoeld, die ongeveer 45 cm lang was. Dan zou de lengtemaat die hier wordt aangegeven, moeten worden vermeerderd met een 'handbreedte' en op ongeveer 52,5 cm uitkomen. De hele meetroede heeft dan een lengte van 3,15 m. Volgens maatstokken die in Egypte gevonden zijn, zou de koninklijke el 0,525 of 0,530 m gemeten hebben; vgl. B. Maarsingh, Ezechiël III, 142; BHW III, 298, 299; R. de Vaux, *Het Oude Israël I*, 350, 351.

186 C. Vitranga, *Tempel I*, 212-214.

187 C. Vitranga, *Tempel I*, 229.

188 C. Vitranga, *Tempel I*, 224.

189 Over Goeree: NNBW 7, 479, 480.

190 De volledige titel van het geschrift, dat in 1690 te Amsterdam werd uitgegeven, luidt: *Ioodse Oudheden, Ofte Voor-Bereidselen Tot de Bybelsche Wysheid en Gebruik der Heilige en Kerklijke Historien Uit de Alder-Oudste Gedenkenissen der Hebreen, Chaldeen, Babyloniërs, Egiptenaars, Grieken en Romeinen*. De uiteenzetting over de bouw en herbouw van Salomo's tempel is te vinden in deel II, 1429-1716.

Tien jaar later verscheen van zijn hand een vierdelig werk op het terrein van judaïca getiteld: *Mozaise historie der Hebreeuwse Kerke, zoo als dezelve was in Stam-Huyzen der H. vaderen des Ouden Verbonds, voor en onder de Belofte; en in alle plegtelijke toebereidselen van het Dienstbaar Jerusalem, Amsterdam 1700 (met platen van J. Luyken en Romeyn de Hooghe)*. De uitdrukking 'Dienstbaar Jerusalem' herinnert aan de terminologie van H. Sibersma, die Goeree in zijn Amsterdamse jaren zeker ontmoet zal hebben.

Een derde geschrift dat hier vermelding verdient, is de vertaling van zijn hand van *De Republyk der Hebreen of Gemeenebest Der Joden*, geschreven door Petrus Cunaeus. Het werk verscheen oorspronkelijk in het Latijn, terwijl de Nederlandse vertaling door Goeree het licht zag te Amsterdam in 1682; ik raadpleegde de editie uit 1700.

487

joodse tempel was toegevoegd.¹⁹⁰

Net als de werken van Villalpandus, vader en zoon Coccejus en Vitranga is ook de publicatie van Goeree verlicht met fraaie 'Print-tafelen', waarop zijn beschouwingen ten aanzien van Ezechiëls tempel tot in de kleinste details worden gevisualiseerd. Ook Goeree wijst de joodse interpretatie van het tempelvisioen af. Hij kapittelt de talmoedisten die ten onrechte verwachten dat deze profetie nog vervuld moet worden.¹⁹¹ Te zeer koersen de rabbijnen wat dit aangaat op het joodse traktaat Middoth.¹⁹² Net zo min als bij Vitranga is er in het denken van Goeree ruimte voor een mogelijke herbouw van de tempel in de eindtijd. Zoveel indruk heeft de verklaring van de Franeker hoogleraar op deze auteur gemaakt dat naar zijn gevoelen iedereen zich door Vitranga zal laten overtuigen. Wie de moeite neemt diens 'fraaie' gedachten te overwegen zal van vele onzekerheden op dit punt worden bevrijd.¹⁹³

Het wekt wellicht verbazing dat theologen van naam zich zo minutieus verdiepten in het tempelvisioen van Ezechiël, inclusief de meetkundige en bouwkundige aspecten. Nog verrassender is het gegeven dat christenen in de Republiek het konden opbrengen dergelijke geschriften te lezen. Blijkbaar was men geïnteresseerd in dit soort zaken, die alles te maken hadden met de exegese van het profetische woord, ook en met name als het gaat om de toekomst van het joodse volk en de mogelijke herbouw van de tempel in Jeruzalem.

7.8. BRONNEN EN UITSTRALING

Men kan de publicaties van Vitringa niet terzijde leggen zonder de grootst mogelijke bewondering voor zijn belesenheid en geleerdheid. Hij overzag werkelijk het hele veld van de theologiegeschiedenis en deed daarmee selectief zijn voordeel.

Zonder naar volledigheid te streven, halen we ter afronding enkele namen (nogmaals) voor het voetlicht. Wat ons thema betreft dient te worden vastgesteld dat zijn interesse voor de joden tamelijk summier en voornamelijk eschatologisch gericht was. Voor het eigentijdse jodendom heeft hij weinig goede woorden over. Op bewogenheid met het joodse volk kunnen we hem moeilijk betrappen en van een christelijke roeping ten opzichte van de zonen en dochters van Abraham vernemen we evenmin veel. Alle aandacht gaat uit naar de capitulatie van de joden voor Christus in de eindtijd, gedurende de zevende tijdsorde van de nieuwtestamentische geschiedenis.

191 W. Goeree, Voor-Bereidselen, 1591.

192 W. Goeree, Voor-Bereidselen, 1591.

193 W. Goeree, Voor-Bereidselen, 1585; het lijkt erop dat Goeree behalve de uitleg van het tempelvisioenook de toon ten opzichte van het jodendom van Vitringa heeft overgenomen. Hij overtreft hem in het zich op bittere en laatdunkende wijze uitlaten over de joden. Ze verstaan de Schrift niet. Ze hebben ‘vieze gedachten’ over de keukens van de tempel. Ze misleiden slechts en gaan met list en bedrog te werk. Ze houden er ‘dwaalsieke gedachten, en tastelyke opsnyerien’ op na. Zoals de joodse religie na het ‘slopen’ van de tempel haar uitwendige gestalte heeft verloren, zo is bij het joodse volk ook de kennis ten aanzien van religieuze zaken in het ongerede geraakt en met ‘dwaalzieke bewindselen’ omzwachteld. Goeree eindigt dan ook met een krachtige aansporing tot de joden om zich te bekeren tot de Messias uit het geslacht van David die allang geleden tot zijn tempel is gekomen en onder hen heeft gewoond. De laatste woorden in Goerees lijvige publicatie zijn dat de hele joodse tempeldienst samen met alle andere oudtestamentische ritzen haar einde hebben gevonden. Ook ten aanzien van deze aspecten wist de auteur zich ongetwijfeld gesteund en gevoed door de Franeker hooggeleerde coccejaan.

488

Bij deze uiteindelijke algemene bekering, die zich overigens beperkt tot de electi onder het volk, zal de christelijke kerk wel een rol spelen.

Voor het zicht op de toekomst van het joodse volk is Vitringa, wat de Vroege Kerk aangaat, met name te rade gegaan bij Justinus Martyr en het Testament van de Twaalf Patriarchen.¹⁹⁴ De opvatting van de kerkvader Origenes krijgt een genuanceerde beoordeling.¹⁹⁵ Ook voor zijn chiliastische stellingname weet Vitringa zich verbonden met schrijvers uit de eerste eeuwen van het christendom. ¹⁹⁶ Hoewel de naam van Calvijn met regelmaat valt, vindt hij bij de reformator weinig bouwstenen voor zijn Israëlvisie. De commentaren van de Herbornse hoogleraar Johannes Piscator werden niet alleen gelezen, maar ook geprezen.¹⁹⁷

Hij deelt diens opvatting dat de martelaren uit Openbaring 20:4 in de hemel worden opgenomen om daar – en niet op de aarde – met Christus te heersen.¹⁹⁸

Onder de Nederlandse theologen is naast Coccejus ook Hugo de Groot van betekenis, speciaal wat betreft de interpretatie van de profetische beloften. Hij tracht beide systemen van profetische theologie met elkaar te verbinden. Vitringa ontpopt zich daarbij als een coccejaan met een (voorzichtige) openheid voor het opkomende verlichtingsdenken.¹⁹⁹ Zijn zelfstandigheid toont hij door zowel ten opzichte van Coccejus als Grotius op tal van momenten toch een eigen weg in te slaan. Wat betreft de periodenleer van Vitringa zijn er niet alleen de sporen van Coccejus te traceren, maar weet hij zich ook rechtstreeks schatplichtig aan Joachim van Fiore.²⁰⁰

Regelmatig refereert Vitringa aan Engelse auteurs. Afwijzend staat hij tegenover de Israëlvisie van Lightfoot en Hammond. Meer verwantschap is er met de opvattingen van Daniël Whitby²⁰¹ en Thomas Burnet.²⁰² Hoewel hij zich zeer geïnspireerd weet door de Openbaringcommentaar van Joseph Mede, volgt hij hem toch niet in alle facetten van diens verwachting voor het joodse volk. Het premillennianisme van de Engelse anglicaan neemt hij bijvoorbeeld niet over.

Brightman komt meermalen ter sprake, maar in meer dan één opzicht gaat Vitringa niet met deze Brit mee.²⁰³ Van Franse zijde hebben de theologen Pierre de Launay, de rooms-katholieke bisschop Jacques-Bénigne Bossuet en Mathieu Cottière (ong. 1585-1656)²⁰⁴ hem geholpen bij het verstaan van het laatste Bijbelboek. ²⁰⁵

Duitse invloed valt te traceren via de commentaren op Romeinen en Openbaring van de Heidelbergse calvinist David Paraeus (1548-1622)²⁰⁶ en vooral

194 C. Vitringa, Jesaja VI, 697.

195 C. Vitringa, Jesaja VI, 697.

196 C. Vitringa, Openbaring II, 602, 603.

197 C. Vitringa, Jesaja I, 39, 46, 60, 79, 232.

198 C. Vitringa, Openbaring II, 624, 625.

199 E.G.E. van der Wall, 'Between Grotius and Cocceius,' 196, 197.

200 G. Möller, Geschichtsbetrachtung, 426; vgl. G. Maier, Johannesoffenbarung, 333.

201 C. Vitringa, Jesaja VI, 696; Jesaja II, 193; C. Vitringa, Openbaring II, 608.

202 C. Vitringa, Openbaring II, 625.

203 C. Vitringa, Openbaring II, 79.

204 M. Cottière was van 1607-1656 predikant in Tours.

205 C. Vitringa, Typus, 83.

206 C. Vitringa, Openbaring I, 701.

207 C. Vitringa, Openbaring II, 625.

489

de Apocalypsverklaring van Johann Heinrich Alsted.²⁰⁷

Met diverse geschriften van voetiaanse zijde was de Friese hoogleraar bekend.

Een positieve vermelding krijgt Voetius zelf vanwege zijn verwachting van een algemene bekering van joden in de eindtijd.²⁰⁸ De invloed van zijn vereerde leermeester Witsius betreft met name diens verbondsopvatting en de nadruk op de historische context bij de uitleg van de profeten. Ook ten aanzien van de eschatologische verwachting vertoont Vitringa's visie veel overeenkomst met die van Witsius.

Daarbij valt met name te denken aan de situering van het duizendjarig rijk in de toekomst en de nadruk op het geestelijke karakter van het herstel van Israël.²⁰⁹

Heel opmerkelijk is de waardering die Vitringa koestert voor middeleeuwse geleerden. Wat betreft de kennis van het jodendom en het zicht op de toekomst van Israël gaat hij frank en vrij te rade bij auteurs als Raymundus Martini,²¹⁰ Petrus Galatinus²¹¹ en Franciscus Ribera.

Ten aanzien van het tempelvisioen van Ezechiël blijkt de jezuïet Villalpandus een betrouwbare gids voor hem te zijn.

Op zijn beurt heeft Vitringa een aanzienlijke uitstraling gehad. Theologen als Johannes d'Outrein en F.A. Lampe staan bekend als trouwe volgelingen. Herman Venema (1697-1787) – Vitringa's leerling en later hoogleraar te Franeker – heeft veel van hem overgenomen, ook wat de uitleg van het profetische woord aangaat.²¹²

Volgens R. Bauckham heeft Vitringa een bijdrage geleverd aan de verbreiding van het postchiliasme in Nederland.²¹³ Hans Bietenhard tekent aan dat Vitringa's grote

commentaar op Openbaring het eschatologisch-eindhistorisch verstaan van de Apocalyps tot doorbraak heeft gebracht binnen het protestantisme. 214

Het Duitse piëtisme is sterk door hem beïnvloed, met name doordat zijn inzichten ruimte gecreëerd hebben voor het (post)chiliasme.²¹⁵ Te denken valt aan de theologen Ph. J. Spener (1635-1705)²¹⁶ en A.H. Francke (1663-1727), die beiden zeer betrokken waren op de bekering der joden en een chiliastische getinte hoop ten opzichte van Israël koesterden.²¹⁷ In het klimaat van dit Lutherse piëtisme heeft ook de vermaarde J.A. Bengel (1687-1752) geademd. Naast indirecte inwerking via Spener heeft Vitringa ook langs andere wegen het eschatologische denken

208 C. Vitringa, Jesaja VI, 696.

209 Typerend is wat Witsius over de joden schrijft in zijn Oeffeningen over 't Gebed des Heeren, 143-147; zijn karakterisering van het naBijbelse jodendom is zonder meer negatief. De val van de antichrist zal evenwel gepaard gaan met de 'Doorlugtige Bekeeringe van de Joodsche Natie tot Kristus de Heere'. Deze opzienbarende gebeurtenis zal een bloeitijd voor de kerk met zich meebrengen. Door de geestelijke vernieuwing van het joodse volk zullen de heidenvolken worden opgewekt om zich eveneens tot de christelijke kerk te wenden. Witsius spoort zijn lezers aan om met bidden en verlangen naar deze heilstijd uit te zien. Van de Oeffeningen raadpleegde ik de tweede druk die in 1723 te Delft uitkwam; vgl. H. Witsius, Verbonden Gods, 866-875, waar we eenzelfde gedachtegang aantreffen.

210 C. Vitringa, Jesaja I, 'Vorbereidsels,' 54, Jesaja I, 15, 146; Jesaja V, 856; C. Vitringa, Openbaring II, 609.

211 C. Vitringa, Openbaring II, 609.

212 Over hem: J.C. de Bruïne, Nederlands theoloog; J.C. de Bruïne, 'Herman Venema,' 368-371.

213 R. Bauckham, 'Chiliasmus IV,' 741.

214 H. Bietenhard, Reich, 11.

215 G. Schrenk, Gottesreich, 303.

216 Voor Speners visie op de toekomst en de bekering der joden: J. Wallmann, 'Philipp Jakob Spener,' 212-213.

217 Over hem: K. Deppermann, Francke; vgl. G. Maier, Johannesoffenbarung, 369 die aantekent dat een jaar na de dood van Francke in Halle het Institutum Iudaicum van start ging en daarin doorwerking ziet van Speners eschatologie.

490

van Bengel mede gevormd. Gedurende zijn studietijd in Tübingen maakte hij reeds kennis met de denkbeelden van Coccejus en Vitringa.²¹⁸ De door onze Fries geïnspireerde hoogleraar Wolfgang Jäger wekte Bengels interesse voor de profetische theologie.²¹⁹

Ook tijdens colleges van Paul Anton te Halle over het laatste Bijbelboek klonk regelmatig de naam van Vitringa.²²⁰ Joachim Lange (1670-1744), bij wie hij eveneens lessen volgde in Halle, doceerde niet minder in de geest van onze geleerde coccejaan.²²¹ In Bengels Erklärte Offenbarung Johannis oder vielmehr Jesu Christi komen we de naam van Vitringa meer dan eens tegen.

Zelf geeft hij met zoveel woorden aan dat hij voor het verstaan van de Openbaring veel te danken heeft aan de theoloog uit Franeker.²²² Hij leest het als een profetisch boek en ziet de heilvolle toekomst voor Israël in de Apocalyps voorzeggd.²²³

Van slaafse navolging van Vitringa is evenwel geen sprake. Bengel verwachtte de aanvang van het eerste duizendjarig rijk in 1836, waarbij de satan gebonden zou worden en zowel heidenen als joden zich zouden bekeren. Het zou een tijd van vrede en welvaart zijn. Nadat satan vervolgens een korte tijd ontbonden zou zijn, ving (in het jaar 2836) het tweede duizendjarig rijk aan, waarin de heiligen regeerden.

- 218 G. Maier, Johannesoffenbarung, 333, 334.
- 219 G. Mälzer, Bengel, 29-53, 189-219.
- 220 H. Bauch, Lehre, 210, 211.
- 221 G. Maier, Johannesoffenbarung, 334, 369.
- 222 G. Maier, Johannesoffenbarung, 403.
- 223 H.R. van de Kamp, Openbaring, 62-65

VERKLARING VAN OPENBARING 20, uit:

*Nauwkeurig onderzoek van de Goddelyke Openbaring des H. apostels Johannes,
Amsterdam 1728.*

DOOR CAMPEGIUS VITRINGA

1 En ik zag een engel afkomen uit den hemel, hebbende den sleutel des afgronds, en een grote keten in zijn hand;

2 En hij greep den draak, de oude slang, welke is de duivel en satanas, en bond hem duizend jaren;

3 En wierp hem in den afgrond, en sloot hem daarin, en verzegelde dien boven hem, opdat hij de volken niet meer verleiden zou, totdat de duizend jaren zouden geëindigd zijn. En daarna moet hij een kleinen tijd ontbonden worden.

4 En ik zag tronen, en zij zaten op dezelve; en het oordeel werd hun gegeven; en ik zag de zielen dergenen, die onthoofd waren om de getuigenis van Jezus, en om het Woord Gods, en die het beest, en deszelfs beeld niet aanbeden hadden, en die het merkteken niet ontvangen hadden aan hun voorhoofd en aan hun hand; en zij leefden en heersten als koningen met Christus, de duizend jaren.

5 Maar de overigen der doden werden niet weder levend, totdat de duizend jaren geëindigd waren. Deze is de eerste opstanding.

6 Zalig en heilig is hij, die deel heeft in de eerste opstanding; over deze heeft de tweede dood geen macht, maar zij zullen priesters van God en Christus zijn, en zij zullen met Hem als koningen heersen duizend jaren.

7 En wanneer de duizend jaren zullen geëindigd zijn, zal de satanas uit zijn gevangenis ontbonden worden.

8 En hij zal uitgaan om de volken te verleiden, die in de vier hoeken der aarde zijn, den Gog en den Magog, om hen te vergaderen tot den krijg; welker getal is als het zand aan de zee.

9 En zij zijn opgekomen op de breedte der aarde, en omringden de legerplaats der heiligen, en de geliefde stad; en er kwam vuur neder van God uit den hemel, en heeft hen verslonden.

20:1 και ειδον αγγελον καταβαινοντα εκ του ουρανου εχοντα την κλειδα της αβυσσου και αλυσιν μεγαλην επι την χειρα αυτου

20:2 και εκρατησεν τον δρακοντα τον οφιν τον αρχαιον ος εστιν διαβολος και σατανας και εδησεν αυτον χιλια ετη

20:3 και εβαλεν αυτον εις την αβυσσον και εκλεισεν αυτον και εσφραγισεν επανω αυτου ινα μη πλανηση τα εθνη ετι αχρι τελεσθη τα χιλια ετη και μετα ταυτα δει αυτον λυθηναι μικρον χρονον

20:4 και ειδον θρονους και εκαθισαν επ αυτους και κριμα εδοθη αυτοις και τας ψυχας των πεπελεκισμενων δια την μαρτυριαν ιησου και δια τον λογον του θεου και οιτινες ου προσεκυνησαν τω θηριω ουτε την εικονα αυτου και ουκ ελαβον το χαραγμα επι το μετωπον αυτων και επι την χειρα αυτων και εξησαν και εβασιλευσαν μετα χριστου χιλια ετη

20:5 οι δε λοιποι των νεκρων ουκ ανεζησαν εως τελεσθη τα χιλια ετη αυτη η αναστασις η πρωτη

20:6 μακαριος και αγιος ο εχων μερος εν τη αναστασει τη πρωτη επι τουτων ο θανατος ο δευτερος ουκ εχει εξουσιαν αλλ εσονται ιερεις του θεου και του χριστου και βασιλευσουσιν μετ αυτου χιλια ετη

20:7 και οταν τελεσθη τα χιλια ετη λυθησεται ο σατανας εκ της φυλακης αυτου

20:8 και εξελευσεται πλανησαι τα εθνη τα εν ταις τεσσαρσιν γωνιαις της γης τον γωγ και τον μαγωγ συναγαγειν αυτους εις πολεμον ων ο αριθμος ως η αμμος της θαλασσης

20:9 και ανεβησαν επι το πλατος της γης και εκυκλωσαν την παρεμβολην των αγιων και την

πολιν την ηγαπημενην και κατεβη πυρ απο του θεου εκ του ουρανου και κατεφαγεν αυτους
20:10 και ο διαβολος ο πλανων αυτους εβληθη εις την λιμνην του πυρος και θειου οπου το
θηριον και ο ψευδοπροφητης και βασανισθησονται ημερας και νυκτος εις τους αιωνας των
αιωνων

20:11 και ειδον θρονον λευκον μεγαν και τον καθημενον επ αυτου ου απο προσωπου εφυγεν
η γη και ο ουρανος και τοπος ουχ ευρεθη αυτοις

20:12 και ειδον τους νεκρους μικρους και μεγαλους εστωτας ενωπιον του θεου και βιβλια
ηνεωχθησαν και βιβλιον αλλο ηνεωχθη ο εστιν της ζωης και εκριθησαν οι νεκροι εκ των
γεγραμμενων εν τοις βιβλιοις κατα τα εργα αυτων

20:13 και εδωκεν η θαλασσα τους εν αυτη νεκρους και ο θανατος και ο αδης εδωκαν τους εν
αυτοις νεκρους και εκριθησαν εκαστος κατα τα εργα αυτων

20:14 και ο θανατος και ο αδης εβληθησαν εις την λιμνην του πυρος ουτος εστιν ο δευτερος
θανατος

20:15 και ει τις ουχ ευρεθη εν τη βιβλω της ζωης γεγραμμενος εβληθη εις την λιμνην του
πυρος

Bladzijde 588. Openbaring 20 vers 1 tot 15.

Korte inhoud

Dit gezicht is merkwaardig en van geheimvolle betekenis. Het vertoont ons de satan die tot nog toe tegen de kerk van Christus gewoed had, maar nu voor 1000 jaar gebonden en in de poel des afgronds geworpen wordt. Terwijl de heiligen en bloed getuigen met Christus heerlijk heersen. Dat daarna nieuwe vijanden van de kerk, de Gog en Magog, door de satan, die weer voor een korte tijd ontbonden wordt, aangehitst wordt om de rust der kerk te verstoren, door Gods oordeel is verslagen. Waarna eindelijk vertoont wordt in een zinnebeeld, het einde van alles en levenden en doden voor Christus rechterstoel in de Jongste dag ten oordeel komen. Al deze dingen zijn buiten twijfel aller opmerking waard. Deze profetie is drieledig.

Het 1e verhaalt hetgeen geschieden moet vóór de krijg van Gog en Magog, vers 1 tot 6.

Het 2e vervat de historie van die strijd zelf, vers 7-10.

Het 3e vertoont de roemruchte oordeelsoefening van de vorst Messias, vers 11-15.

Het 1e deel heeft 2 leden van de gebonden satan, vers 1 tot 3 en van het rijk der heiligen en Bloedgetuigen, vers 4-6.

A. Het 1e lid wijst aan: aan de uitwerken van de binding, vers 1.

B. De daad en wijze van die binding, vers 2 en 3.

Het 2e lid beschrijft het Rijk zelf, vers 4.

C. De verklaring ervan in vers 5 en 6.

Opdat wij zonder aanstoot dit mogen uitleggen hebben wij goed gevonden een kort onderzoek van deze profetie vooraf te laten gaan.

Korte onderzoek van het Duizendjarig rijk der Heiligen en Bloedgetuigen.

I. Er zijn 2 systemen, of verklaarschetsen van deze voortreffelijke Godsspraak die hier nader moeten overwogen worden. De een is van Grotius [Hugo de Groot] en Hammond [Engels theoloog] die veronderstellen dat men door het Beest welks ondergang in de voorgaande profetie geschreven was, het *Romeins heidensgebied* verstaan moet. Die ook daarom deze 1000 jaar van het binden van de satan en heersen

van de heiligen en Bloedgetuigen beginnen met de tijd van de grote Constantijn en eindigen met het einde van de 13e eeuw; toen het rijksgedebied van de Turken, dat voor de christenen tot schrik is geweest, gegrond werd en kracht begon te doen. Die ook volgens hen de Gog en Magog zijn, die uit de hoeken der wereld gezegd worden voort te komen en de heilige stad omringd hebben.

De andere verklaring, die volgens de veronderstelling tot nog toe door ons gevolgd werd, verstaan door het Beest het *anti-christelijk Rooms gebied*. En door de 1000 jaar de bloeistaat en voorspoedige tijd van de kerk die God na de verwoesting van dit tegenstrijdig gebied hen verlenen zal op aarde. Welke tijd het bijgevolg de kerk nog niet gezien heeft maar in het toekomstige verwacht.

Één van beiden moet men kiezen. Als ik dat zeg, dan veronderstel ik dat deze profetie - met de voorgaande die van de ondergang van het Beest handelt - zodanig samenhangen dat de lotgevallen en uitkomsten van deze profetie genoegzaam aan de lotgevallen van de voorgaande voorzegging ondergeschikt zijn. En derhalve dat het 1000 jaar allernaast zal volgen op de ondergang van het Beest.

Deze vooronderstelling is, zou het mij immers toeschijnt, zeker en kan met onwraakbare bewijzen vast gemaakt worden. Want dat sommige uitleggers onze uitleg wederstreven en deze beide verklaringsschetsen samensmelten, - hoewel zij met ons door het Beest verstaan het rijk van de Antichrist, - deze 1000 jaar echter hoger ophalen, alsof deze profetie *een nieuwe schakel van zaken van voorleden tijd* vertoonde; wat de uitkomsten van de tijden aangaat.

Dit schijnt mij zeer gedrongen en ongerijmd. En zal het eerst bewijzen, eer ik de stelling van Grotius en Hammond ter nadere toets breng. Ik zal het beide ernstig en omstandig doen vanwege de aangelegenheid en het hoog gewicht van de zaak.

II. De veronderstelling die ik hier zeker en onfeilbaar verzoek aangenomen te worden is deze: dat de lotgevallen van de kerk die in deze Godsspraak vermeld worden, zoveel de uitkomst en tijd reeks aangaat, moeten ondergeschikt worden aan de wisselvallen der voorgaande profetieën, die van de ondergang van het Beest gehandeld hebben. En dat derhalve de 1000 jaar van het rijk der heiligen dat in deze profetie wordt afgemaald, nog *volgen moet op de ondergang* van dat rijk wat in dit openbaringsboek *het Beest* genoemd wordt.

Hiertegen staan sommigen gelijk ik gezegd heb, zelfs van onze gezindheid. Hetzij dat ze de tijd van de gebonden satan en van het duizendjarig rijk afleiden vanaf de aanvang van de Christelijke kerk, of van de grote Constantijn. [Ca. 312]

Het laatste omhelst onder de onzen Forbesius, Brichtman en zelfs de vermaarde Coccejus. En het eerste, bijna al de uitleggers van de Middeleeuwen die doorgaans Augustinus navolgen, die onder elkaar in verscheiden klassen en gevoelens verdeeld zijn. Sommigen beginnen [die 1000 jaar] van des Heilands ontvangenis of menswording, anderen van Zijn kruislijden en nog anderen van Jeruzalems ondergang. Welke gevoelens nauwkeurig worden opgehaald en verklaard door Jac. Usserius, Bisschop van Ramach in zijn boek de Successie Exclesia, kapittelde 1, par. 6, enzovoort. Die ook zelf, hoewel hij een doorgeleerd man was, gemeend heeft dat men die 1000 jaren moest beginnen van de aanvang en opkomst van het christendom. Zoals er onder de onzen meer zijn.

Men kan echter niet twijfelen dat bijna al de uitleggers van de middeleeuwen (want dat de ouden van andere gedachten zijn geweest, zal ik hierna bewijzen) zeer veel aan het gezag van Augustinus hebben toegeschreven, die deze profetie met een zeer uitvoerige verklaring heeft opgehelderd in zijn boek van *de Stad Gods*, Lib. 20, kapittel 6, enzovoort. Maar zijn veronderstellingen hangen niet goedl tezamen. Zodat

hij in engte gebracht, tegenstrijdige dingen heeft moeten zeggen, gelijk Ribera klaar genoeg te kennen geeft, Hoofdstuk 19; hoewel bijna al de roomsgezinde hem volgen, zelfs de bisschop van Meaux - die betere dingen en met zijn stellingen meer overeenkomende bij Grotius kon lezen, - heeft hem nochtans niet durven verlaten.

Maar deze allen, indien zij wijs willen handelen, zijn genoodzaakt te stellen: dat deze profetie van het 20e hoofdstuk een nieuwe schakel van zaken begint en dat de gevallen die daarin vermeld worden niet ondergeschikt, - noch vooronderstelt zijn, zoveel de uitkomst betreft - aan de lotgevallen der voorgaande Godsspraak. In welke veronderstelling nog niets ongerijmds zou liggen, indien de inhoud der profetie en het verband daarvan met de voorgaande en de overeenstemming van andere profetieën, het tegendeel niet vertoonde.

Want ik sta graag toe, dat de reeks der zaken in de profetieën van dit boek zeer dikwijls worden afgebroken, maar dat er weer opgehaald worden tot de voorgaande tijden. Maar gelijk ik gezegd heb, het verband en de samenhang van deze profetie met de voorgaanden en de inhoud der profetie zelf, - alsook de overeenstemming van andere profetieën - zijn daar klaar tegenin; hetgeen mij te bewijzen staat.

III. A. In de voorgaande profetieën zagen wij na de ondergang van het rijk van de Antichrist dat de koren der hemellingen en gelovigen in hun lofzangen die ze de Heere toegalmden om deze grote weldaad aan de kerk bewezen met 2 bewijsredenen voornamelijk hun vreugde betuigden.

Ten 1e omdat God Zijn rijksgebied had aanvaard, hetgeen niemand loochenen kan dat dit het rijk van Christus is.

Ten 2e omdat de bruiloft des Lams gekomen was. Dat is, de tijd van het bruiloftsmaal te houden en zijn Vrouw zich toebereid had, vers 7.

Maar doordat zulks alleen terloops gezegd werd, heeft de Heilige Geest dat ordelijk en in zijn delen en op dezelfde orde in de volgende voorzegging willen ophelderen; opdat wij het geluk van die tijd en de ondergang van het Beest zullen volgen en onderscheiden zouden begrijpen.

Het 1e voert hij in dit 20e hoofdstuk uit; daar hij toont dat Christus zal heersen met de heiligen en Bloedgetuigen die met Hem op de troon zijn en zitten nadat het rijk van het Beest zal vergaan zijn, vers 3. Hetgeen in volle kracht het rijk Gods zal wezen, daar al de profeten van spreken.

Het 2e wordt levendig afgemaald in het 21e en 22e hoofdstuk, daar de bruiloft van Christus met Zijn bruid, - het nieuwe Jeruzalem, dat uit den hemel zou nederdalen - volgeestig vertoond wordt, en de Godsspraak van dit boek verzegeld. Dit is een openbare samenschakeling en het verband van deze profetie met de voorgaande.

Maar als men stelt dat deze profetie van een andere inhoud is en tussen 2 profetieën ingevoegd wordt (want niemand zal ontkennen dat de profetie van hoofdstuk 21 en 22 samenhangt met hoofdstuk 19) zo moet men de schakel en orde van de profetie verbreken.

IV. B. In deze profetie hfd 20, wordt klaarblijkelijk vooronderstelt dat het rijk van het Beest al in de wereld geweest en nu vergaan is. Want zo leest men vers 4, dat Johannes zag "dat er tronen gezet werden en dat ze daarop zaten, dien het oordeel geheven werd; en de zielen dergenen die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en het woord Gods en die het Beest nog derzelve beeld niet aangebeden hadden; en dat ze heersten als koningen met Christus, 1000 jaar."

De grondslag van 't Rijk der heiligen en Bloedgetuigen wordt hier zichtbaar gesteld in: het niet aanbidden van het Beest noch van zijn beeld.

Maar al die Bloedgetuigen die het Beest noch zijn beeld niet hadden aanbeden worden gezegd troongenoten te worden in dit duizendjarig rijk. En van die allen wordt voorspeld *dat ze met Christus zullen heersen 1000 jaar lang*. Niet een zeker gedeelte van 1000 jaar maar *geheel 1000 jaar*. Hetgeen klaar aantoonde dat het duizendjarig rijk volgen moet op de ondergang van het Beest.

Want behoorden die 1000 jaren in de tijd van het gebied [tijdens de regering] van het Beest, en vóór het einde van de regering van het Beest, dan zou het kunnen gebeuren dat iemand het Beest of het beeld van het Beest niet zou hebben aanbeden en nochtans met Christus geen 1000 jaren zou heersen. Gelijk volgen moet uit de gedachten dergenen die ons tegen zijn. En dat strijd rechtstreeks tegen de zin van deze tekst.

Stel eens bijvoorbeeld, dat die 1000 jaren hun einde hebben gehad omtrent de tijd van Lodewijk van Beieren [1173 – 1231] zoals de vermaarde Coccejus schrijft; of omtrent Bonifacius de achterin [paus vanaf 1294 - 1303] zoals Forbezius stelt; dan moet volgen, dat de Bloedgetuigen die na dezen door het Beest gedood zijn, geen deel zouden hebben noch krijgen in dit duizendjarig rijk. Hetgeen regelrecht aanloopt gelijk ik gezegd heb, tegen de zin van deze profetie.

Indien dan dit duizendjarig rijk voor alle Bloedgetuigen betreft, die het Beest niet hebben aanbeden zo leert de reden zelf, dat de 1000 jaar niet vóór, maar ná de ondergang van het Beest plaatshebben.

Maar wat kan er duidelijker gezegd worden tot bewijs van onze stelling, hetgeen wij lezen in vers 10, daar men ziet *dat de duivel, die Gog en Magog verleid had, geworpen wordt in de poel des vuurs en sulfers, daar het Beest en de valse profeet was?!*

Zo was dan het Beest en de valse profeet al gestraft ten tijde als Gog en Magog van God geoordeeld en gestraft wordt.¹ Maar Gog en Magog moeten kort na verloop van de 1000 jaar verschijnen en te gronde gaan. Hoe kan men dan stellen, dat het Beest en de valse profeet geworpen zijn in de poel des vuurs op dezelfde tijd van die 1000 jaren of voorafgaand aan die 1000 jaar?

Het 1e heeft geen de minste waarschijnlijkheid en het strijd tegen de ganse samenhang van de profetie. Het 2e is hetgeen dat wij bewijzen.

V. C. Indien de zaak zo was gelegen, gelijk de geleerde uitleggers willen, zou men genoodzaakt zijn tot die stelling te komen: dat de tijd van het antichristelijk rijk in die 1000 jaar inbegrepen is, waarvan in deze profetie gehandeld wordt.

Ook wraken degenen die een andere stelling volgen, dat gevolg niet; en de meeste beginnen de tijdrekening van de antichrist in de navolgende eeuw van Constantijn. En de vermaarde Coccejus klimt nog hoger. Doch de eigenschap van beide tijden zijn dusdanig dat zij niet kunnen samenvallen, doch elkaar tegenstrijdig zijn en omverwerpen.

Want vooreerst is het klaar, dat het tijdperk van de 1000 jaren is het binden van de satan en hem werpen in de poel des afgronds opdat hij de volkeren niet meer zou verleiden. Dat is, tot valse godsdienst verleiden en die voor waarheid aan het volk

¹ Vitranga maakt onderscheid tussen Gog en Magog die in Ezechiël 38 en 39 tegen Israel strijden en de God en Magog die aan het eind van het 1000jarig rijk tegen de Kerk van Christus strijden. Dezelfde naam wordt aan de vijanden van de kerk gegeven, hoewel ze in verscheiden tijd de strijd aangingen. Hetzelfde lezen we van Babel. Deze was ten eerste een machtig volk in de tijd van de Koningen, circa 600 vóór Chr., daarna werd Babel als een type beschouwd voor het Romeinse Rijk en tenslotte als type voor het Roomse Antichristelijk rijk, Openb. 18 wat tot nog toe duurt en in Openb. 19 het Beest genoemd wordt met alle Anti-christelijke rijken op aarde.

opdringen; en ook niet meer de mensen Gods vervolgen, zoals duidelijk blijkt uit vers 8. Nu, dit alles heeft de satan buiten twijfel gedaan en hij doet het nog in het gebied van het Beest. Want door het Beest verleid de satan de volkeren tot bijgeloof en afgoderij en woedt tegelijk tegen de heiligen en vervolgt en dood hen. Maar als dit de tijd kan wezen van de binding des satans, wat merkteken zou men dan hebben van de ontbinding van den satan? Want hetgeen het Beest doet, dat doet buiten tegenspraak ook de satan die het Beest al zijn kracht en vermogen heeft gegeven, hoofdstuk 13 vers 2. Alleen verschijnt hij onder een ander momaanzicht op dit toneel. Immers kan men onwedersprekelijk bewijzen uit hoofdstuk 16 vers 13, dat de satan ten tijde van het Beest niet gebonden, noch in de poel des afgronds geworpen was, omdat er gezegd wordt dat Johannes zag: *dat uit de mond des draaks en van het Beest en van de valse profeet, drie onreine geesten uitgingen*. Nu, dit is de tijd van het rijk van het Beest, wat niemand zal kunnen ontkennen. Zo werkte dan de draak toen nog en werd dor Johannes op zijn plaats gezien als nog niet gebonden, noch in de poel des afgronds geworpen. En dit bewijs is zo krachtig dat het alleen al genoeg is om onze stelling onwrikbaar vast te maken.

Daarenboven is het zeker dat de tussentijd van 1000 jaren die tijd omvat, dat het oordeel aan de heiligen gegeven wordt en zij met Christus openbaar heersen, vers 4. Maar is de tijd van het rijk van het Beest een en dezelfde tijd als het rijk van de heiligen? Is het oordeel der heiligen gegeven ten tijde als de kerk de verbazendste verdrukkingen van dat Schrikdier heeft moeten ondergaan? Of, als ze in de woestijn zich moet verschuilen? Kunnen de Bloedgetuigen onder het altaar wraak eisen van hun onschuldig bloed dat zo wreed vergoten werd en nochtans op dezelfde tijd met Christus heersen? Zien wij niet dat zulks tegenstrijdig is en als het in zijn samenhang genomen wordt, elkaar omver stoten?

De uitvlucht die men bijbrengt om deze strijdigheden onder elkaar te vereffenen zijn ver gezocht en gedwongen. En de stralen van deze waarheid kunnen daardoor niet verduisterd worden.

De Bloedgetuigen heersen met Christus en met de heiligen als hun zaak openlijk van God verdedigt en gerechtvaardigd wordt. Of, als hun recht in zijn volle daglicht gesteld wordt. Zodat het openbaar blijkt dat deze en gene, die voorheen wegens de godsdienst zo zware verdrukkingen geleden hadden en het uiterste moesten uitstaan, tóch de ware belijders van het zaligmakende geloof waren en een goede zaak verdedigden en Gode aangenaam waren en werkelijk met Christus in de hemel heersen. Hetgeen immers geen merkteken is van de tijd van de antichrist of het Beest.

VI. D. Ik voeg hier nog bij geen dit vraagstuk merkbaar zal ophelderen, dat het ganse zinnebeeld van het rijk der heiligen en Bloedgetuigen, hetwelk de Heilige Geest in deze profetie afschetst, geschikt wordt naar het gezicht van Daniel van het rijk der heiligen, nadat het Beest met 10 hoornen, - dat is de 4e macht - én nadat de kleine hoorn vernietigd is, gelijk Mede [Joseph Mede, Engels theoloog] zeer wel en geleerd heeft aangemerkt. Zeker die aanmerking heeft klem en geeft zeer groot licht aan onze profetie.

Om dit klaarder te doen zien zal ik de overeenstemming die deze geleerde man hier tussen beide gezichten aanwijst, voor ogen stellen.

Openbaring 21 vers 4.

En ik zag tronen

En zij zaten op dezelve

En het oordeel werd hun gegeven.

En zij leefden en heersten als koningen met Christus duizend jaren.

Daniel hoofdstuk 7 vers 9, 10, 22.

9 ***Dit zag ik, totdat er tronen gezet werden,*** en de Oude van dagen Zich zette, Wiens kleed wit was als de sneeuw, en het haar Zijns hoofds als zuivere wol; Zijn troon was vuurvonken, deszelfs raderen een brandend vuur.

Ik zag dat er tronen gezet werden. Zo moet men het vertalen evenals de Septuaginta en Theodorus. Zo wordt het gebruikt in de Targum op Jeremia 1 vers 15.

10 Een vurige rivier vloeide, en ging van voor Hem uit, duizendmaal duizenden dienden Hem, en tien duizendmaal tien duizenden stonden voor Hem; ***het gericht zette zich,*** en de boeken werden geopend.

Het gericht zette zich, dat is, de rechters zoals in het groot Sanhedrin der Joden, daar de ganse beschrijving naar gericht wordt.

22 Totdat de Oude van dagen kwam, ***en het gericht gegeven werd aan de heiligen der hoge plaatsen,*** en dat de bestemde tijd kwam, ***dat de heiligen het Rijk bezaten.***

En het gericht werd gegeven den heiligen der hoge plaatsen. Dat is, macht en recht om te oordelen. **Zo zegt Paulus: de heiligen zullen de wereld oordelen.**

... Dat de heiligen het Rijk bezaten. 'Namelijk met de Zoon des Mensen Die op de wolken des hemels kwam.'

Indien er iets is, - dat echter van geen groot belang is waarin ik van die geleerde man verschil in de profetie van Daniel, - dan is er nochtans niets klaarder en zekerder in dit vertoog, dat Johannes in dit gezicht zich schikt naar dat van Daniel. En dat aan beide kerken na het vernietigen van de tegenstrijdige koninkrijken - en wel dat van den antichrist wat Johannes bedoelt en dat van de Ottomannen, dat bij Daniel de *kleine hoorn* is, - aan de heiligen het Rijk op aarde beloofd wordt. Zodat dit het Rijk van God Zelf en van Christus in volle nadruk wezen zal. Wie kan derhalve nog twifelen of die 1000 jaar van de voorspoed van de kerk is te wachten ná de ondergang van het anti-christelijke rijk, - of van het Beest hoedanig dat ook wezen mag, - hetzij het oude heidense of het anti-christelijke Beest?

Openbaring 20 is aan de voorgaande profetie ondergeschikt

VII. Hetgeen ik tot zover bewezen hebt, bestaat hierin, dat de lotgevallen van deze profetie aan de voorgaande profetie en haar lotgevallen en uitkomsten ondergeschikt zijn. En dat de tijd van het rijk van het Beest en van de heiligen niet ondereen verward nog vermengd moeten worden. En echter is dit geschil nóg niet uitgewist.

Want hoewel die allen die mijn veronderstelling van het Beest toestemmen - indien ze mijn betoog aannemen, - dit Duizendjarig Rijk met mij vinden ná de vernietiging van het Roomse Paapsgebied, zou Grotius echter zich daar nog tegen kanten. Hij verstaat door het rijk van het Beest het heidens Romeins gebied en dus volgens zijn mening valt het duizendjarig rijk van Christus en de Bloedgetuigen het tijdperk wat verlopen is tussen de verdediging der verdrukte Christenkerk door Constantijn [circa 312] en de opkomst der Osmanische Turken, die een wijd uitgebreid rijk in de wereld hebben opgericht omtrent de 13e eeuw; wat bijna een tijd uitmaakt van 1000 jaar.

Ik wil niet ontkennen dat het laatste deel van de opkomst van het Ottomaanse Rijk enige waarschijnlijkheid aan dit gevoelens bijzet. Waardoor enigen als Genebrards onder de Roomsgezinde en Brichtman en anderen onder de onzen deze verklaring hebben aangenomen. Zie Chronologie lib. 4, van Jakobus Usser, de Succes. kapittel 1,

Par. 3. Hoewel deze werkelijk, zoals ik bewezen heb, tegen hun eigen grondstellingen en die van hun gezindheid omtrent het rijk van het Beest, aanlopen. Daar Grotius uit zijn eigen gronden verkeerd zintwist. Want die met Grotius het Romeins heidenrijk niet begrijpen, zullen tegen alle redenen zich hierbij voegen.

Maar hoewel ik tevoren de gedachten van Grotius omtrent het rijk van het Beest opzettelijk weerlegd heb, en daarbij zou kunnen berusten, wil echter de voorzichtigheid dat ik mijn niet ontrek. Want indien Grotius volgens zijn stelling dusdanig het Duizendjarig Rijk kan aanwijzen als de profetie hier aan de kerk beloofd, dan zou de waarheid van zijn gedachten kunnen blijken. Maar als in tegendeel volgens de stelling van Grotius - die het rijk van het Beest zo opvat dat het al lange tijd vernield en vergaan is 't welk niet kan bewezen worden dat die 1000 jaren ooit aan de kerk vergund zijn; dan staan onze gedachten vast. En zouden met geen stelling licht kunnen omgeworpen worden. Noch ook hetgeen wij bijgebracht hebben tot verklaring van de andere delen van deze profetie.

Laat ons dit ernstig onderzoeken en de redenen voor en tegen nauwkeurig overwegen.

Bewijzen dat Satan niet gebonden is vanaf de tijd van Constantijn

VIII. A. Kan het zijn dat iemand die de geschiedenis leest van de dingen die in de eeuw van Constantijn plaatsvonden, zal geloven dat de satan 1000 jaar zo gebonden is geweest dat hij de volken niet verleid heeft? Want dat is het volzekere merkteken van die tijd. Want hetzij men deze beteugeling van de satan brengt tot de opkomst van nieuwe en schadelijke godsdiensten, die de loop van de ware christelijke godsdienst stuiten, hetzij men die brengt tot de verdrukking en vervolging der kerk, waarvan de satan de aanhitser en de oorzaak is, zou het iemand ter goede trouw kunnen zeggen, dat de kerk ná de tijd van Constantijn de gelukkige 1000 jaren geboren [vervuld] zag? Ik erken gaarne en met een dankbaar hart de weldaad die de kerk genoot in de vernietiging van het heidens bijgeloof. Maar het is zeker dat die tijden - zo ooit - vol beroerte en zeer ellende zijn geweest en treurige gevallen hebben gekend waarin men bewijzen zag van Gods schrikkelijke oordelen. Wat gezien wordt in de verklaring van de lotgevallen der Zegelen en Bazuinen.

Ik zal hier niets zeggen van de ketterijen of bewegingen die zo vinnig omtrent de godsdienst in het Oostergedeelte van het bewoond Roomse gebied zoveel eeuwen lang gewoed hebben. Noch ook van de gedurige invallen der Barbaren die eindelijk het Westerse Rooms gebied heeft omgekeerd. En het Oostergebied werk heeft gegeven en doen waggelen, omdat de satan daaronder meewerkte.

Maar wat zal ik zeggen van de opkomst van Mohammeds wangeloof dat al vroeg in deze tijd opkwam, omtrent 300 jaar na Constantijn? En wat te zeggen van het Turkendom welks berekening gezocht moet worden in de 11e eeuw van de Christelijke tijdrekening; zoals in kapittel 9 par. 13 bewezen en genoeg bekend is?

Ik zal ook niet spreken van de jammeren en ellende die men in het Westen heeft moeten doorworstelen en die zo groot waren in deze zelfde tijd alle mensen uit één mond zeiden: *dat de satan in die tijd ontbonden was en meer dan ooit in de wereld woede*. Gelijk Ussures dat met zonderlinge vlijt bewezen heeft ten tijde van Decimes en in de volgende tijden van de Christelijke tijdrekening; zie de Successie kapittel 11 etc.

En welk verdoog van de Mohammedaanse wangeloof kan men geven, dan een verfoeilijke toeleg van de satan, die zo verderfelijk is geweest voor het christendom? Wie moet niet verbaasd staan, dat een valse profeet zijn hoofd heeft opgestoken over de christelijke godsdienst die vastgesteld was en 't heidendom bijna uitgeroeid had? Kan dat wel van een andere geest komen dan gelijk we gezegd hebben, van een geest

die van de satan gedreven werd? En die de volkeren een ziels verderfelijke leer inscherpte, namelijk een hervormd heidendom met list en bedrog? En die in korte tijd tot overgrote schande der christenheid door het grootste gedeelte van de wereld verspreid werd en in de plaatsen tot ondergang van het christelijk geloof was, daar het eertijds zo heerlijk gebloeid had? Hoe vreselijk is dat oordeel Gods?!

Zijn deze dingen geschied als de satan gebonden en in de Poel van sulfer geworpen was? Wat zou er dán wel geschieden als de satan *ontbonden* wordt?

Ja, zegt Grotius, *door de volkeren die verleid zullen worden van de satan, moet men hier verstaan de volkeren die onder het Roomse gebied behoren.*

Maar ten 1e blijkt dat onderscheid der volken uit de profetie zelf niet. Daarbij loopt dat vlak aan tegen de waarheid der historie. Want de Saracenen hebben, zoals ieder weet, de bloeiende delen van het Rooms gebied in korte tijd overweldigd en hun [valse] godsdienst daarin vastgesteld, die eindelijk het christelijk geloof geheel heeft ten ondergebracht. En de Turken die hen [eeuwen later] vervingen, hebben de christenen in Azië geen kleine rampen toegebracht. Ze waren als werktuigen van de satan geselroeden van het christenvolk geweest. Dus die waren waarlijk ook allang vóór die 1000 jaren van Grotius op de breedte der aarde verschenen. Zoals dat ieder bekend is.

Het rijke van de heiligen en Bloedgetuigen is na Constantijn zo heerlijk nooit geweest.

IX. B. De historie zal dit ook wel tot waarheid bewijzen, dat dit rijk van Christus niet met Constantijn geopenbaard en in de wereld verschenen is, waarvan deze profetie spreekt Openb. 20 vers 4. Want *daarin wordt de verborgenheid Gods vervuld*, gelijk de profeten verkondigd hebben, hoofdstuk 10 vers 7.

Ik sta wel toe, dat de bisschoppen toen op tronen zaten en de gedachtenis der bloedgetuigen die om der waarheid wil gestorven waren, in deze tijd meer met bijgeloof dan met waarheid eerbied geëerd werden. Maar hoe groot was het gebrek in die tijd, om beter te kunnen spreken van dit rijk van Christus?

Want Christus regeert niet overal daar degenen die uitwendig de Naam van Christus belijden op tronen zitten. Het rijk van Christus is een rijk van gerechtigheid, waarheid, godvruchtigheid, liefde, vrede, overvloed van geestelijke gaven en zegeningen, zegevieren over de satan, over de wereldweelde en over de vijanden die dit rijk bestrijden. Het koninkrijk van Christus komt niet met uiterlijk gelaat. Dat is, met geen zichtbare glans, noch met heerlijkheid. Het koninkrijk van Christus bestaat in geen woorden, maar in kracht van Leerstukken; en dat doet een aangenaam geweld op het gemoed van de mensen. Waar men dit vindt, daar heerst Christus. Maar hoe minder dit in de kerk gevonden wordt, hoe minder Christus heerst.

Als men derhalve vindt in de kerkbestuurders trotsheid, liefde der wereld, pracht, opgeblazenheid, haat, nijd, kuiperij en hetgeen daaruit volgt, onnodige geschillen en gezochte twisten, vinnig geredeneer en dikwijls ook een onreine leven; en als men de eenvoudigheid van het christelijk geloof bezoedeld met bijgeloof en afgoderij; als men in de kerkucht verslapt en openbare zonden en ergernissen door de vingers ziet; en de zonen Gods met de dochteren der mensen zich vermengen; als de kerk zucht onder de dwingelandij of het wreed geweld van goddeloze en ongodsdienstige vorsten en overheden ... daar heerst Christus, óf geheel niet, óf op geen doorluchtige wijze.

En doordat Zijn Rijk en heerlijkheid het Rijk en de heerlijkheid van de Bloedgetuigen is, zo heersen de Bloedgetuigen ook niet daar Christus niet heerst.

Maar geef mij vrome en Godvruchtige Overheden, herders en lerars der kerken, of zo ge wilt bisschoppen, die door ijver voor Gods eer en Naam aangedaan zijn en door de

Geest van de Heiland gedreven, ver van wereldpracht en trotsheid; die de zielen hen toevertrouwd leiden naar de regel van Gods woord en de zuiverheid en eenvoud van de apostelen weer doen wandelen; en onder het bestuur en onder de bescherming van Godvruchtige overheden onderwijzen en begeleiden en hen trouwhartig bewaken, de vrede najagen, de gerechtigheid en billijkheid handhaven, de ergernissen weren en uitroeien, de gemeente in zuiverheid en heiligheid des levens voorlichten, de goeden tot troost en de kwaden tot schrik zijn; ... dáár zal ik zeggen en gij moet het erkennen *dat Christus heerst.*

Daar is het huis Gods, en de poort des hemels. Daar is de Tempel des Heiligen Geestes. Hoeveel te meer dan, als dit de gedaante van de kerk in verscheiden plaatsen is en de knechten des Heeren met eenparig hart en met een stemmige beraadslaging en bedoeling zich hierop toeleggen?

En lees nu o mens die de waarheid bemint, de geschiedschrijvers van die tijd. En zie eens of u deze merktekens daarin kunt vinden, opdat u daaruit zou mogen besluiten of Christus Jezus heerlijk geheerst heeft in die 1000 jaren die samenvallen met het rijksg gebied van de keizers?

Ik wil niet loochenen dat de genade van de Heiland zich in vele leden van de kerk in deze tijd vertoonde. En dat die ook in sommige kerkbestuurders krachtig werkte. Inzonderheid dat er een blakende ijver bespeurd werd in de zaak van godsdienst. Maar de heerlijkheid van 's Heilands Rijk werd in de kerk van die tijd zeer verduisterd; niet lang na de tijd van Constantijn. En ik kan van mezelf niet verkrijgen dat ik zou zeggen, dat dit het koninkrijk van Christus en van de heiligen en de Bloedgetuigen is geweest, waar deze onze profetie, Openbaring 20, zo heerlijk van handelt.

Deze tijden waren doorgaans droevig en duister. De heerszucht, naijver en nijd had de meeste bisschoppen van de kerk, voornamelijk in het Oosten, overwonnen en vervoerd. Onwetendheid en bijgeloof haar metgezel, maakte dat allengskens de zuivere en geestelijke godsdienst veranderd werd in een vleselijke en toneelachtige werelddienst. En het onbedreven volk heeft niet gezuiverd kunnen worden van die misslagen die tot schande en oneer van de christenheid strekken.

Als wij nu verder tot de laatste tijd van deze [zogenaamd] 1000 jaar verdergaan, dat is tot de 10e en de volgende eeuwen van de Christelijke kerk, dan vinden wij in het Oosten en Westen de afgoderij heerst en dat alles van kwaad tot erger wordt. Want God heeft dat volk niet meer waardig geacht om *Zijn volk en het volk van Christus* te noemen. Hij heeft Zijn Geest en genade onthouden en hen verblind en overgegeven aan de verbazendste oordelen, die ieder bekend zijn. En als men zijn gedachten en ogen laat gaan op de bijgelovigheid en de misstanden van de bisschoppen en kerkbestuurders, zal men die niet minder in het Oosten dan in het Westen bevinden.

In zo'n breed veld mag ik alle getuigenissen der schrijvers niet ophalen, want hetgeen ik schrijf weten allen die de kerkelijke historie maar terloops hebben ingezien. Ik zal de woorden van Johannes Tzetzias van de Staat der Kerk bestuurders in zijn tijd, die mij nu voor ogen komen, alleen aanhalen uit zijn Historie Chiliad. 3e NB 70.

*Ik heb een goede ziel en hart in deze zaken,
Elia's ijvergeest doet mij in ijver blaken.
Om 't zondig Papendom van 't leven te beroven,
Als ik hun snoodheid zie, die alles gaat te boven.
En hoe de pausen zelfs den vorsten dienen moeten,
En slaaf'lijk leven om hun gierigheid te boeten.
En d' aardse dienstbaarheid met dwingelandij volvoeren.
De priesters zijn gescherpt om alles te beroeren,*

*Diakens zijn verpest door schandelijke zeden,
En 't kwaad dat kanker in door al de zieke leden.*

Zodanige beschrijvingen volgen er meer die ik niet wil uitschrijven. Werkelijk, waar zo'n slag mensen op de troon zitten, hoewel zij de ere tietels dragen van bisschoppen, aartsbisschoppen, patriarchen en pausen, die heersen niet met Christus nog Christus met hen.

Die invulling van de 1000 jaren gerekend vanaf Constantijn, passen ook niet op het nieuwe Jeruzalem.

X. B. Veel minder zal op die tijd van 1000 jaar passen hetgeen ons de profetie van de Openbaring vertoont onder het zinnebeeld van het *nieuwe Jeruzalem*. Want na de ondergang van het Beest moet Christus heersen en met zijn uitverkorenen Bruid, - dat is het nieuwe Jeruzalem, de Vrouw des Lams, hoofdstuk 19 vers 7, 21:1 - een bruiloft houden.

Aanschouw die heerlijke gedaante van de ware kerk van de Heiland. En zie eens naar de tijd omtrent Constantijn, of ha hem; - of volgens de stelling van Grotius, ná de rampen van Rome, door de Goten toegebracht. Of, als iemand dat wil, zie eens naar de ondergang van de Ostrogoten in het Westen, of die heerlijke kerkstaat in de historie kan aangewezen worden?

Ik wil zeker van de genade Gods aan de kerk toen bewezen, wel behoorlijk en gunstig oordelen, maar ik meen niet dat het tot Gods eer strekken kan, dat ik de Staat van de kerk die met zoveel misdaden bezoedeld en met zo veel klare blijken en voorbeelden van Gods oordelen gestraft werd, boven haar verdiensten en waarheid verheffen. De geschiedenissen van die tijden leren ons geheel anders. En de Geest des Heeren geeft ons in deze profetie een geheel andere afbeelding. En deze dingen kunnen niet licht overeen gebracht worden.

XI. C. Werkelijk, dat gedeelte van de verklaring dat met de eerste opslag schijnbaar lijkt, gerekend van de Osmanische Turken, die omtrent 1000 jaar na Constantijn in de wereld verschenen, vernietigt deze grondstelling; en Grotius zelf is daarmee zeer verlegen. Want de volkeren, Gog en Maar Gog die na 1000 jaar sedert Constantijn op de breedte der aarde zouden opkomen en de legerstede der heiligen en de stad Gods omringen omtrent het einde van de 14e eeuw, kunnen de Osmanische Turken niet zijn. Want waar is het vuur des Heeren dat hen moest verslinden? Grotius staat verlegen en verwacht dat oordeel nog. Hoewel dat rijk nu al 4 eeuwen lang gestaan heeft.

Of, is Constantinopel de geliefde stad Gods? Gelijk Grotius stelt; die nochtans omtrent deze tijd gelijk iedereen weet, zeer verdorven was in dartelheid en bijgeloof? Maar de Osmanische Turken hebben haar niet alleen omringd maar ook veroverd met vreselijke bewijzen van Gods rechtvaardige oordelen. En zij hebben die stad tot een zetel van hun rijk gemaakt.

Maar of dit overeenstemt met de woorden van deze profetie kan iedereen zien. Die voortreffelijke man poogt wel dit iedereen te doen geloven, maar tevergeefs. De legerplaats der heiligen moest omringd worden volgens Openbaring 20; maar niet ingenomen of veroverd worden. Als ten tijde toen Tamerlaan, Bajazeth, de zoon van Amurath - die zo vreselijk tekeer ging tegen de christenen, - dwong de belegering van Constantinopel op te breken. Welke stad met de uiterste rampen bedreigd werd; en hem Bajazeth een overgrote nederlaag toebracht en hem zelfs levendig gevangen kreeg. Indien, zeg ik, in die tijd het gebied der Osmanen vernield was en de christenen van die tijd af in het oosten van die schrik hebben want verlost was, dan zou dat

Grotius niet weinig in zijn gedachten gestijfd hebben. Want in die onverwachte en verwonderenswaardige verlossing die Constantinopel toen genoot door Gods goedgunstigheid, zag men in bijzonder voorbeeld van de Goddelijke Voorzienigheid. En die Timur Lencus, zo men hem noemde, - met de talloze krijgsbenden van Tartaren die hij met zich voerde, door de hele wereld vliegende - was als een bliksemvuur dat van de hemel neerschiet.

Maar al het overige komt daarmee niet overeen. Het gebied is aanstonds weer hersteld en Constantinopel heeft het noodlot niet kunnen ontgaan daar het zolang mee bedreigd was. Dit strijd tegen Grotius en zal niet gemakkelijk opgelost worden.

XII. Het strijdt ook tegen de Godsspraak van Daniel, die wij zo-even hebben gemeld. En echter bekent hij [Grotius] dat daar op gedoeld wordt. Het oordeel en Rijk wordt in de profetie gezegd over *gegeven te worden aan de Heiligen der hoge plaatsen*. Dat is aan het volk Gods, nadat het 10-hoornige Beest en *de kleine hoorn die tussen die hoornen op zou schieten*, vernietigd waren. Waardoor, zoals men uit die Godsspraak zelf kan zien, het Rooms gebied moet verstaan worden, dat op het einde der dagen in 10 Rijken zou verdeeld worden; die zich tegen het rijk van Christus zouden aankanten. En daarboven het rijk der Osmanen, dat hier door *een kleine hoorn* afgebeeld wordt. Na die tijd, zeg ik, zou de kerk dat Rijk mogen verwachten dat hier naar het voorbeeld van Daniel wordt afgemaald. Maar dit alles is veel jonger dan de tijd van Constantijn; en het heeft zelfs in onze tijd de vervulling nog niet gezien.

XIII. Wat zullen wij dan eindelijk zeggen en vast stellen?

Daar is zoveel ik kan zien, niets anders over, dan dat men de 1000 jaren begint met die tijd waarin het Rijk van het Beest eindigt. En derhalve dat daarna die lange tijd van vrede en voorspoed der kerk wordt bedoeld en die gelukkige stand daarvan op aarde; waarvan de profeten doorgaans zo heerlijk spreken. En waarvan *het stilzwijgen van half uur* een zinnebeeld was, hoofdstuk 8 vers 1, dat Johannes in het hemels Heiligdom onder de 7e zegel werd vertoond.

Maar niemand denke, dat deze gedachten onrechtzinnig zijn. De geleerde en Godvruchtige mannen die na de Hervorming waren opgestaan, *dit boek* doorbladerd en *opgehelderd hebbende*, zoveel mij zijn voorgekomen, hebben alle deze stelling omhelsd. Omdat ze zagen dat de samenhang van de profetie en de geschiedenissen der zaken en de kerkelijke lotgevallen dit begunstigen.

Zoals Franciscus Lambertus, Carolus Gallus, Alfonsus Conradus Mantuanus, Jakobus Brocardus, Albertus Leonius. Daar men nog kan bijvoegen de jongere en bedrevendste uitleggers van dit boek, zoals Laeneus en Medus [Joseph Mede] en zelfs Cotterius, hoewel die zijn verstand teveel toegeeft. Ook is Thomas Burnett, die wegens zijn vernuft en geleerdheid prijzenswaardig is, van deze grondstelling niet afgeweken. Hoewel ik zijn bijzondere en eigen gedachten voor hem laat.

Hoewel de meeste uitleggers van de Middeleeuwen dit duizendjarig rijk hoger afleiden, voornamelijk bewogen door het gezag van Augustinus, die geen bekwaam rechter in deze dingen kan geoordeeld worden, en zelfs tegenstrijdigheden hierover schrijft. Echter zijn er anderen die de heilige Schriften en het profetisch woord met elkaar vergeleken hebben, die geenszins getwijfeld hebben onze gedachten te onderschrijven.

Waarvan wij een voortreffelijk voorbeeld vinden in een zekere minnebroeder, in zijn boeken van de *Wisselvalligheden des toekomstigen tijds*, van welke Wilhelmus van Nangis in zijn Kroniek met grote lof spreekt; bij Dacherius op het jaar 1354. En boven

hetgeen wij hebben bijgebracht zijn er nog andere bewijzen die onze stelling begunstigen.

De oudste kerkleraars begunstigen de stelling dat het duizendjarig rijk in het laatst der tijden komen zal.

Ten 1e zou ik wenssen dat men in acht nam hoe de oude Kerkleraars die het dichtst na de tijden van de apostelen geleefd hebben, de woorden van Johannes op dezelfde wijze hebben verstaan. Ze hebben gemeend, dat men door deze 1000 jaar begrijpen moet, de tijd van vrede en voorspoed der kerk van de Heiland op aarde, die het einde van alles niet lang zal voorgaan.

Welke overlevering hoewel die van sommigen niet zeer gelukkig is verklaard omdat ze daar hun eigen redeneringen onder vermengden, zoals en zeker geleerd man gist. Theor. Tell. Sacr. Lib. 4 cap 1. Ik meen echter niet dat men aan de ware uitlegging van deze plaats kan twijfelen. Die door de overlevering van die tijd die het naaste aan de tijd van de apostelen kwam, is overhandigd.

Ook heeft dat gevoelen bij de meeste en de geleerdste mannen in de kerk gegolden. Of gelijk Justinus zegt: *bij de christenen die alleszins rechtzinnig zijn en de Goddelijke Schriften ervaren zijn geweest tot de tijd van Hieronymus en Augustinus toe.* Hoewel deze [Augustinus] zelf, uit eerbied voor de oudheid, die gedachte niet heeft durven verwerpen.

Wat staat mij hiermee te doen? Zal ik weer alles herhalen en uitschrijven dat meer dan eens aangehaald en beredeneerd getuigenis van Justinus de Martelaar, van Papias, Ireneus, Lactantius, waarbij gevoegd mag worden Tertullianus, wiens boek over deze stof verloren is, alsook Victorinus Petabionenis. Zal ik de geschiedenis van Dionysius de Alexandrijner, met Nepos twistende over dit stuk, moeten bijbrengen?

Ik zou verloren arbeid doen. Want geleerde mannen hebben dit werk al over lange tijd ondernomen. En ik heb daar niets bij te doen inzonderheid bij de verhandeling van de geleerde Thomas Burnett die al de gevoelens der oudheid nauwkeurig opstelt. En behalve dezen zou men kunnen noemen Carolus Gallus, Josephus Medus van onze gezindheid, en Franciscus Ribera onder de Roomsgezinden.

Het is mij genoeg, dat die stelling van het duizendjarig vrede Rijk der kerk op deze onze Schriftuurplaatsen is gegrond in de Eerste Kerk de overhand heeft gehad. Hoewel in hetgeen dat de geleerde mannen uit eigen vernuft bij deze overleveringen hebben gevoegd, voor hun verantwoording laat; waarvan straks nader. Want ik zie hier alleen op de grondslag der overlevering. En dat is mij genoeg.

XV. Dit is ook de hoop van de Joodse Kerk geweest

Ten 2e, moet niemand het vreemd vinden, dat ik zeg, evenals veel geleerde mannen al voor mij gezegd hebben, dat dit ook de hoop van de Joodse Kerk was die in de scholen der Overleveringen bewaard werd en tot het nageslacht overgebracht is. Hetzij dat de vrome en geleerde mannen die na de tijd van de Babylonische ballingschap geleefd hebben dit uit ernstige overpeinzingen van de wettische voorbeelden [typen uit de Mozaïsche Wet] en Godsspraken der profeten hebben gehaald; hetzij men dat van hogerhand moet afleiden. Want ik twijfel niet, of die overlevering moet zeer oud zijn. Maar die is, zoals dat toegaat, met verloop van tijd door verdichtselen beoedeld geworden. Ik zal hier niet breed in zijn omdat Jozefus Mede in een volgeestige en doorgeleerde redevoering, die hij gevoegd heeft bij zijn verklaring over het boek der Openbaring, de gevoelens van de Joodse Leermeesters [Rabbi's] hierover nauwkeurig heeft verzameld. En die gedachte zo-even vermeld is ook niet voorbijgegaan bij de geleerde Burnett, die ik al geprezen heb. Burnet *Theol. Tell. Sacra.* lib 4. cap. 1.

Behalve hem zou men kunnen raadplegen met Windetus, *De vita Punctorum flatu*. Cap. 7, die zeer veel dingen heeft bijgebracht van dezelfde inhoud in zijn redevoering over *de Staat der gestorvenen*.

Ik zal maar één plaats uitschrijven uit Gemara Sanhedrin, die merkwaardig en niet te verwaarlozen is. Die ik uit de uittreksels van de vermaarde Coccejus in het geheel zal vertonen.

Rabbi Ketina zegt: *6000 jaren* (in de vertaling van Coccejus staat: 3000 jaar; als dit van hem is, heeft zijn hand gedwaald maar niet zijn geest) *zou de wereld bestaan. En in één 1000 jaar zou die verwoest worden. Dat is, zou de Heere de vijanden vernielen en Zijn volk wreken*. Daarom hebben zij dat ook 1000 jaar genoemd, namelijk de dag van het grote Oordeel; gelijk gezegd wordt in Jesaja 11 vers 17: *en op dien dag zal de Heere alleen verheerlijkt worden*.

Abhaeus: 2000 jaren zal de verwoesting geschieden, gelijk gezegd wordt bij Hoséa 6 vers 2. *In twee dagen zal Hij ons levendig maken en op den derden dag zal Hij ons doen verrijzen en wij zullen voor Zijn aangezicht leven*.

Deze overlevering stemt overeen met Rabbi Ketina: *gelijk iedere laatste jaar van het 7e, rust en opschorting van het werk aanbrengt*. Dat is, het Sabbatjaar of Rustjaar, also zal na 7000 jaar, of liever in de tijdsloop van 7000 jaren, één 1000 jaar zijn. En dat zal de Rust, ophouding, opschorting Sabbat wezen. Of, het 7e 1000 jaar zal een Sabbatjaar zijn opdat God alleen in die tijd verheerlijkt worde. Waartoe gebracht moet worden hetgeen gezegd wordt in Psalm 92 vers 1. *Een Psalm, een lied op den sabbatdag*. Namelijk, voor die dag, die geheel sabbat zal zijn.

Die gelovigen van den Ouden tijd te merken aan, dat op de 6e dag van Gods werken de sabbat gevolgd was. En dat God daarvan een gedenkteken ingesteld heeft in de wekelijkse sabbat, in de jaarlijkse sabbat, en in de 7-jarige sabbat en in de 50-jarige sabbat; en in de voornaamste hogere Feesten die bepaald worden binnen de omtrek van 7 dagen. En die op de eerste en de laatste van die vastgestelde feestdagen een Rustdag of sabbatdag houden. Om al de voorbeelden van de Wet nu niet op te halen.

Welke aanmerkingen deze gedachten hen heeft ingegeven, dat hier een verborgenheid in opgesloten lag, die zij zo verklaarden: dat de ganse tijd van de wereld besloten was in 7000 jaar. Waarvan het laatste een Sabbatjaar zou zijn. En dat een sabbat van 1000 jaar al de tijden van de Kerk hier op aarde zou besluiten. Volgens het zeggen van de profeet Psalm 90 vers 4, *dat één dag bij de Heere is als 1000 jaren*.

Wat mij betreft, ik wil niet betwisten of deze stelling op waarschijnlijke reden gegrond is. Dit geloof ik, dat ze uit overeenstemming der Voorbeelden en Godsspraken in het Oude Testament, zeer wel besloten hebben, dat een geruste en gelukkige Staat van de Kerk die lange tijd zal duren, de lotgevallen van de Kerk op aarde zal bepalen.

En ik twijfel daarom niet of deze overlevering - hoezeer ook beoedeld en verduisterd door verdichtselen en ijdel geklap bij verloop van tijd, toch uit zuivere fonteynen is voortgevloeid.

Letterlijk 1000 jaar, niet meer en niet minder.

XVI. Ja dat meer is, indien het koninkrijk van Christus hier op aarde enige voorspoedige tijden te wachten heeft die gelukkiger zullen zijn als die tijden die de kerk tot nu toe heeft genoten, is dat dan te geloven dat die van korter duur zullen zijn dan 1000 jaar?

Nu, dat de kerk of het rijk van Christus gelukkiger dagen te wachten heeft op aarde leren ons eenstemmig al de Godsspraken der profeten. De reden zelf zegt het en allen geloven het in deze tijd, die zich gezet hebben om de Godsgeheimen te verstaan.

Het is ook wel geloofbaar, dat God, Die al Zijn werken volbrengt en volmaakt, het Rijk van Zijn Zoon op aarde onvolmaakt zou laten? Zal de duivel, zou het Beest heersen en Christus niet heersen? Zou Jezus Christus tegen Zijn vijanden hier op aarde strijden en die nooit volkomen overwinnen? Zou de kerk volgens het voorschrift van de wil van God bidden: *Uw Koninkrijk kome*, maar dat het Rijk Gods en van Zijn Gezalfde nooit komen, noch kracht doen? Werkelijk, indien deze wereld voornamelijk geschapen is en onderhouden wordt opdat eens het Rijk en de Naam Gods door de gehele wereld geopenbaard en geroemd zal worden, waarom zouden wij die hoop verloren geven die ons het gehele profetische woord inboezemt?

Want als men tot nu toe niet bewijzen kan *dat de Steen uit de berg gehouwen, de ganse aarde heeft vervuld*, Daniel 11 vers 35; en *dat God één zij en Zijn Naam één zij, over de ganse aarde*, volgens Zacharia 14 vers 9; en *dat de Zijn Naam heerlijk zij over de ganse wereld*, Psalm 8 vers 10; en *dat de goddelozen van de aarde vergaan zijn*, Psalm 104 vers 35; en vele dergelijke beloften meer, - daar het toch de Almachtige aan geen macht ontbreekt - ... waarom zouden wij deze wijd uitgestrekte hoop in enge perken besluiten en minder verwachten dan God beloofd heeft? Immers kan ik niet zien, dat zulks Gods eer verbreidt.

XVII. Volgens deze verklaring wordt de algemene Oordeels dag niet verschoven.

Maar wellicht wordt dan de grote hoop van de heerlijke komst des Heeren tot de vernietiging van alles en het algemeen Oordeel dat Hem van de Vader is aanbevolen, te ver vooruitgeschoven.

Ik sta toe, dat het verder verschoven wordt dan het in het algemeen het volk in de Christelijke kerk zich inbeeld. En ik schrijf zelf hiervan al bevende. Hoewel ik in het helder Licht van de Waarheid niet schijn te moeten vrezen. Ik bemin de verschijning van Jezus onzen Heere. En ik wens niet naar uitstel van het einde, *hopende Barmhartigheid te verkrijgen in dien dag*. Nochtans meen ik, dat het een werk van geloof en voorzichtigheid is, de Heere een tijd te geven om Zijn werk op aarde te volbrengen eer Hij de eeuwen zal beëindigen. En dat wij ons niet heerszuchtig moeten aanmatigen, de bepaling der tijden van de wereld en van de kerk, die - zoals ons de Heilige Schrift leert - God alleen in Zijn hand heeft. Handelingen 1 vers 7.

Het werk dat God voorgenomen heeft op aarde te vertonen en tot uitvoering waarvan Hij de eeuwen geschapen heeft, is groot en wonderlijk, ja ongelofelijk. Hábakuk 1 vers 5. Hetgeen onze plicht is, wordt niet afgemeten naar de geringheid van ons verstand maar moet begrepen worden naar de Majesteit en grootheid en diepe ondoorgrondelijkheid van Zijn Raad. Ook is 't een bewijs van de geringe kleinheid van ons verstand, die eigen en bekwame tijden die God beraamd heeft tot uitvoering van Zijn Raad te besluiten binnen onze enge palen. Maar het is ook ongeduldigheid en ongelovigheid die met onze gedachten te vervroegen en met de vleeselijke Joden te zeggen: *dat Hij haastte, dat Hij Zijn werk bespoedige, opdat wij het zien*, Jesaja 5 vers 19.

Daartegenover is het een werk des geloofs niet te haasten en voorzichtigheid, om niet beschaamd te worden. Jesaja 28 vers 16 en Romeinen 10 vers 11. Want die gelooft, weet zeker dat God niet vertoeft hoewel Hij schijnt te vertoeven. Maar dat Hij alles schoon maakt op Zijn tijd, Hábakuk 2 vers 3 en 4. Zou iemand wel kunnen denken dat God het Rijk van Zijn Zoon al voor 4000 jaren beloofd, eindelijk in de wereld zou doen verschijnen en door gedurige worstelingen tot een zekere volmaaktheid hebben gebracht, opdat het zo haast weer verdwijnen zou, als het verschenen zou zijn?

Ik wil echter die tijd van deze wereld niet uitstrekken boven en buiten de langdurigheid die de profeten ons voordragen. Buiten welke ik niet wijs wil zijn. Daarom wens ik dat mijn bedacht:

A. Dat 2000 of 3000 jaar en nog langer tijdsverloop altijd kort en zeer kort zijn ten opzichte van de eeuwigheid; tussen welke en tussen de tijd en eeuwen, geen overeenkomst is. Zoals Cicero dat geleerd bewijst. Quast. Tuscul. Lib. 1. Hetgeen de Heilige Petrus zegt in 2 Petrus 3 vers 8, dient hier wel overwogen te worden, *dat duizend jaren bij den Heere zijn als één dag*.

B. Dat men geen bewijzen in de Heilige Schrift vinden zal voor de bestemde kortheid van het Rijk van de Heiland op aarde, die ons leren dat het eerder binnen 2000 als binnen 3000 jaar moet verstaan worden. Welk getal ik nu maar als voorbeeld bijbreng.

C. Dat hetgeen van de komst en verschijning van de Heiland in de Heilige Schrift getuigd wordt, niet zo opgevat moet worden dat de Heere Jezus met verscheiden trappen en tijdperken Zich haast tot die heerlijkheid waarin Hij Zich op de Jongste Dag aan de gehele wereld zal vertonen, als Rechter van levenden en doden. En dat bijgevolg die spreekwijzen van, óf Zijn laatste toekomst, óf de voortekenen van die laatste en eindelijk toekomst betekenen; zo dikwijls Hij op aarde de zaken van Zijn kerk verdedigt en Zijn vijanden straft. Met bewijs van Zijn grote heerlijkheid, Psalm 50 vers 1 en 2. Mattheüs 24 vers 50 en 51. Maar dit is al door anderen aangetoond.

XVIII. Mening van Chiliasten die een werelds Vrederijk drijven weerlegd

Wat dan? Zullen wij dan opnieuw wederom overgaan tot de zijde der Duizendjaars Rijksgezinden [Chiliasten] welke gevoelens al overlang van wijze mannen veroordeeld zijn? Zullen wij vaststellen dat met de bekering der Joden Jeruzalem weer heerlijk zal worden opgebouwd? Dat de tempel en de godsdienst naar Mozes' voorschrift wederom zal hersteld worden? Dat Jezus Christus in een zichtbare gestalte van de hemel zal neerdalen en in die stad met luister regeren en over de heidenen heersen zal? Dat de martelaren en heiligen der oude tijden waarlijk uit de dood zullen opstaan en aan het bestuur der kerken zullen gesteld worden? Dat het gelaat der aarde, nadat ze verbrandt zal zijn vernieuwd zou worden en vanzelf zonder veel arbeid van mensen allerlei voortreffelijke vruchten tot onderhoud van de mensen overvloedig zal voortbrengen?

Gewis, indien dit de betekenis is van het Duizendjarig rijk, zo men dat noemt, dan ben ik van hun gevoelens zeer veraf. Immers is het Rijk van Christus nieuw en geheel geestelijk is en dat Zijn heerlijkheid geestelijk is. Hetwelk, indien het zich op deze aarde ooit heerlijk zal vertonen (gelijk ik mij verzeker dat geschieden zal) zo zal het echter zijn natuur niet veranderen, noch zichzelf omverwerpen.

Daarom verwerp ik al zulke opstellingen, hoeveel en verscheiden die mogen zijn. Want zulke zijn er veel, waarin de verstanden van de Ouden zo gedwaald hebben; die ik volkomen verwerp.

Uitgenomen, dat ik de bekering der Joden ontwijfelbaar vaststel en ook niet bezwaarlijk toesta dat het land Kanaän ontheven zal worden van de vloek waar het nu onder ligt; en dat misschien ook de stad Jeruzalem zelfs wederom zal herbouwd en bewoond worden. Al hetgeen besloten schijnt te kunnen worden uit de woorden van Jezus Christus, Lukas 21 vers 24.

Voor het overige is het genoeg tot verklaring van deze en andere profetieën, dat men gevoelt en vaststelt: dat er na de verwoesting van de grote heerschappijen die het Rijk van Christus vijandig zijn, er een lange reeks van vredige en rustige tijden zijn zal, in

welke de Joden in de schoot van de Kerk gebracht worden. En dat de kerk geregeerd zal worden naar de leer en tucht der apostelen; bestraald zijnde met het licht van kennis en Godsvrucht; en dat de genade des Heeren in een overvloedige mate zal uitgestort worden en de gaven van de Heilige Geest rijkelijk worden toebedeeld; en dat de kerk onder de besturing van Godvruchtige Overheden en voorzichtige herders voorspoedig zal zijn en zich wijd en zijd zal uitbreiden en op de hoogte der aarde rijden en dat de stralen van haar heerlijkheid zich overal verspreiden.

Dit is onze hoop; dit is de wens der gelovigen.

Hier zou ik een ruim veld hebben om de leerstellingen van de Oude en de nieuwe Godgeleerden nauwkeurig na te gaan en te onderzoeken. Maar de langheid van die uitweiding schrikt mij af, daar ik die dan niet zou kunnen ontgaan, maar zou er echter toe gedrongen worden.

Ook heb ik met vermaak gezien dat deze stof onlangs van een zeer geleerd man uitvoerig is behandeld wiens gedachten van de onze niet verschillen. Zie Acta Lips. Suppl. Tom. 3. Secl. 9 Pagina 414. Daniel Whitby. Commentaar in Omnes Nieuwe Testament Epistolos.

Ook heb ik gemerkt dat de overleveringen van Papias als zeker met Joodse fabelen zijn bezoedeld. Namelijk die van een jongere tijd zijn, werden bedorven en naar dartele vooroordelen des vleses geschikt. Indien er zulke zijn die zonder noodzakelijke aanmerking niet kunnen voorbijgegaan worden, die zullen wij in de verklaring zelf van onze profetie niet verwaarlozen.

Hetgeen Papias van de gelukkige en vreedzame tijden der kerk heeft gehoord, heeft hij verkeerd opgevat en hetgeen zinnebeeldig gezegd was, naar de letter verstaan, of door Joodse vooroordelen van die tijd verblind en door de Leermeesters onderwezen, heeft hij die beuzelingen met de zuivere overlevering der Ouden vermengd. Waarvan wij maar één middag klaar voorbeeld zullen bijbrengen.

Irenaeus *Lib. 5 advers. Haeres. Cap. 33*, brengt deze woorden van Papias uit zijn boeken bij van de *Expos. Orac. Dominique*.

De ouderlingen die Johannes de discipel des Heeren gezien hebben, zeiden dat ze van hem gehoord hadden, - gelijk de Heere Zelf van die tijden had gesproken - dat er tijden zouden komen wanneer er wijngaarden zullen groeien, welke één 10.000 takken zouden hebben en iedere tak 10.000 scheuten en iedere scheut 10.000 dikke takken. En iedere dikke tak 10.000 bossen en iedere bos 10.000 druiven en iedere uitgedrukte bos zal 25 metreten wijn geven. En als iemand een bos druiven van die heiligen zal aangrijpen, zal een andere bos zeggen: *neem mij, ik ben beter; en zegen God in mij*.

Evenzo zal ook een groene gerste 10.000 halmen voortbrengen, ... enzovoort.

Indien dit van een vroom mens wellicht geheimzinnig gezegd mag hebben, zal echter niet licht iemand geloven dat zulks uit de mond der Waarheid werd voortgebracht. Of door Johannes met deze woorden zijn voorgedragen. Daarom moet men vaststellen dat de overlevering van de voorspoed der Kerk ná de vernieling van haar vijanden jammerlijk bezoedeld is en door redeneringen en verdichtselen vermeerderd. Want dit was zelfs de gedachte van de latere Joden. Zoals Grabius in Not. Ad. Spicil. Patr. part. 11 pagina 230 heeft aangetekend uit Raymond Enzovoort.

Indien dit hun zinspelingen zijn, zijn die inderdaad onverdraaglijk. Bartloccius verschaft ons dit. Biblioth. Rabb. Tom. I. pagina 525.

Zie toelichting van dr. M. van Campen op blz. 476-479 in Gans Israël, in dit document.

De 1000 jaren van het binden van de satan en van het Rijk der heiligen en martelaren.

I. Het binden van de satan.

A. De middellijke oorzaken van de blinden.

Vers 1. *En ik zag een engel afkomen van de hemel, hebbende de sleutel des afgronds en een grote keten in zijn hand.*

Johannes ziet een engel uit de hemel neerdalen houdende in zijn hand zowel een keten als een sleutel. Of, hebbende een sleutel in zijn hand en een keten rondom zijn hand, of om zijn arm geslingerd. Want dit Griekse woord kan beide betekenen.

Deze heilige engel beelt hier af de Goddelijke Voorzienigheid, die de satan beteugelt. Hierbij zou men kunnen blijven staan, want het is *Gods* werk alleen de satan binnen zijn perken te bedwingen.

Maar als men met deze Engel een voortreffelijk Persoon wil aanmerken, zoals Hij in dit gezicht wordt vertoond - en wat men gemakkelijk kan toestaan - schijnt men door deze Engel niemand anders te kunnen en moeten verstaan dan Christus. Want onder Zijn merktekens vindt men ook dit, *dat Hij de sleutelen des afgronds heeft*, hoofdstuk 1 vers 18. *En dat Hij de machtige zou binden*, Mattheüs 12 vers 29. Beide zinnebeelden vertonen 's Heiland's macht en kracht, die in Christus niet moeten gescheiden worden. *Mij is gegeven* zegt Hijzelf, *alle macht*, alle mogendheid, recht, vermogen, *in hemel en op aarde*. Dat is recht en gezag met vermogen en kracht. Die de Heilige Schrift volgens de Griekse woorden noemt *kracht, sterkte, macht* die gepaard moeten gaan, of anders tevergeefs zijn.

Dit is de keten daarmee de Heere de satan bindt. Dit is de sleutel om de afgrond te openen en te sluiten. Zodat van Hem met oneindig meer recht en waarheid kan gezegd worden hetgeen Laurentius Valla van paus Nicolaas de V zei in zijn vleiende woorden: *hij draagt de sleutelen in beide handen; in de ene hand de sleutel van wijsheid en in de andere hand te sleutel van macht.*

Als Hij nu zulks doet, wordt van Hem gezegd, *uit de hemel af te komen*. Omdat de overeenstemming of analogie van de gedeelten in dit gezicht dat vereist. Want doordat de heilige Engelen hun woonplaats in de hemel hebben, - zoals ook Jezus Christus, - indien zij iets op aarde uitvoeren, of iets dat het een gezichten vertoond moet worden, vereist de zaak zelf dat dit afgebeeld wordt, als uit de hemel neer te dalen.

Ik kan nochtans wel verdragen, dat er door verstaan wordt een voornaam oordeel van God en van Christus dat in het binden van de satan door de hele wereld bekend wordt. Want als God Zijn oordelen op aarde oefent die zichtbaar en bijzonder zijn, of ook Zijn kerk merkwaardige weldaden bewijst, dan wordt Hijzelf, hetzij door Zichzelf, hetzij door Engelen gezegd: *uit de hemel op aarde neer te dalen*. Mattheüs 28 vers 18. Zoals Groius ook heeft aangemerkt.

B. Het binden zelf.

Vers 2. ... *Die de draak greep, en de oude slang, welke is de duivel en satanas; en bond hem 1000 jaren.*

De satan - van wiens bijnamen die hier worden herhaald wij te voren gezien hebben, - wordt hier vertoond in zijn grootste misdaad en schuld waarover hij met ketenen geboeid en in de kerker moet geworpen worden. Zoals aanstonds gezien wordt.

Door dit zinnebeeld is buiten twijfel vertoont een krachtige beteugeling van de satan die, - omdat hij niets op aarde doet dan onder Gods toelating, wiens oordelen waarlijk

een diepe afgrond zijn, - aan Gods macht en kracht onderworpen is. En derhalve krachtig kon beteugeld worden en binnen zekere grenzen besloten worden, opdat hij naar zijn welgevallen niet meer kan woeden in de wereld en tegen de kerk van de Heiland. Welke beteugeling hier bepaald wordt op 1000 jaar. Waarvan reeds gehandeld is en nader moet gehandeld worden.

Vers 3. En hij wierp hem in de poel des afgronds en sloot hem daarin en verzegelde dien boven hem; opdat hij de volkeren niet meer verleiden zou; totdat de 1000 jaren zouden geëindigd zijn. En daarna moet hij een kleinen tijd ontbonden worden.

De heilige apostel zag een grote grondeloze poel, als een afgrond binnen zijn deuren en poorten besloten. En een engel die dezelve met sleutelen ontsloot en de draak geketend en gekluisterd daarin wierp als in een kerk; zoals die in vers 7 genoemd wordt. En dat hij ook niet alleen de deuren toesloot maar die gesloten zijnde, met zijn zegel verzegelde. Want dit was de gewoonte in de Oosterse landen zoals in de historie van Daniel te zien is, hoofdstuk 6 vers 18. De uitdrukking: *hij verzegelde dien boven hem* luidt in het Hebreeuws hatam alihou. Dat drukt nog nadrukkelijker uit. Om dat beter te verstaan dient aangemerkt te worden dat de Oosterse volkeren het Hebreeuwse woord sheol, - de onderaardse plaats of woning der gestorvenen - gewoon waren zinnebeeldig uit te spreken als van een zeer groot huis met poorten en deuren voorzien dat veel kamers had. En dat het benedenste deel aan de vloekelingen toebehoorde en de allerbooste geesten; hetgeen zij Tartarum noemden of hel, naar de eigenschap van dat woord. Van welke verbloemde spreekwijzen - die door het ganse Oversten verspreid en aangenomen waren, - de Heilige Schrift meer dan een merkteken opgeeft. Zie Mattheüs 16 vers 18, Openbaring 9 vers 1, Jesaja 14 vers 9. enz. Zoals Wenerus dat geleerd en uitvoerig heeft bewezen in zijn verhandeling van *de Staat der doden*; die hierover waard is nagezien te worden.

En het [Griekse woord] *Abussos* is hier dan hetzelfde als *hades*, hoewel dit woord van een ruimere betekenis is. Of liever, het beneden of linkerdeel van *hades*, dat in volle nadruk *Abussos*, dat is *afgrond* genoemd wordt. Hoofdstuk 20 vers 8.²

De mening van het zinnebeeld is dat de satan in de tijd van die 1000 jaar zo streng en krachtig zal beteugeld worden en door Gods hand bedwongen dat hij zou schijnen door de gesloten deuren van de afgrond - die verzegeld werd en goed voorzien zijnde, - beteugeld werd en daarin door overmacht gevangen zou zitten.

Opdat hij de volkeren niet meer verleiden zou. Wat dit betekent kan niet duister zijn. De satan verleidt de volkeren als hij hen raadslagen ingeeft die schadelijk en verderfelijk zijn voor Gods kerk. Dat is, als hij hen liefde tot bijgeloof, afgoderij en valse godsdienst inboezemt en haat en afkeer van de waarheid en de ware godsdienst; en door hun snode hartstochten aanspoort tot vervolging en wreedheid tegen de ware kerk en het volk van God. Want daar de satan veel andere verleidingen gebruikt, wordt hier eigenlijk op dit soort gezien, zoals uit dit gezicht en de gelijksoortige blijkt.

² Hades is de weergave (geen vertaling) van een Grieks woord. dat 'het ongeziene'. betekent. Het is de Griekse aanduiding voor de plaats waar de gestorvenen heengaan. Volgens de heidense Grieken gingen de goeden naar de afdeling die ze 'Elysium' noemden en de slechten gingen naar de afdeling die ze 'Tartarus' noemden. In de Septuaginta, dat is de Griekse vertaling van het Oude Testament, is het woord *hades* gebruikt als vertaling van het Hebreeuwse 'Sheol'. De Statenvertalers hebben het woord 'hades' weergegeven met 'hel'. De heidense voorstelling van het dodenrijk was dus dat er twee afdelingen waren. Het woord *hades* komt voor in de volgende plaatsen: Matt. 11:23; 16:18; Luk. 10:15; 16:23; Hand. 2:27, 31 zie voetnoot 2); Openb. 1:18; 6:8; 20:13, 14. *Tartarus* komt voor in 2 Petrus 2:4. De Statenvertalers hebben ook dit woord met *hel* weergegeven. De NBG vertaling en Telos hebben hier 'afgrond' staan. Het is de plaats waar bepaalde gevallen engelen zijn opgesloten.

En wat uit het woord *verleiden* kan afgenomen worden. Want dat heeft zijn opzicht op de Leer des geloofs, zie Lukas 8 vers 31, Openbaring 20 vers 8 en 12 vers 9. Mattheüs 24 vers 5-11.

Het blijkt ook uit de zaak zelf, dat deze dingen niet vaneen gescheiden kunnen worden zoals sommige uitleggers doen. De haat en afkeer van de kerke Gods spruit alleen uit liefde tot de valse godsdienst. Niemand kan de kerk Gods haten die haar godsdienst bemint waaruit ze bestaat. Dit is daarom het eerste teken van die tijd: de satan is gebonden en in de afgrondskerker geworpen en verleidt de volkeren niet meer tot valse godsdienst om de gelovigen te vervolgen. In deze tijd zou er geen vervolging der kerk zijn in het openbaar. Daar zal geen valse godsdienst opstaan die tegen de christelijke godsdienst zou strijdig zijn. Geen afgoderij nog bijgelovigheid die de mensen van de satan aanhitst, tot woede aandringt, zou de vervolging der kerk inboezemen. En indien enige volken in de hoeken der wereld volgens vers 8 halsstarrige bij de dwaalgronden van hun voorouders willen blijven, zou echter de satan hen niet kunnen aanhitsen tot bloedige aanslagen om hun godsdienst te handhaven of voort te zetten en de rust en vrede van de kerk te verstoren.

Die tijd wordt bepaald in 1000 jaar, die in dit gezicht dikwijls herhaald worden, vers 4, 5, 6, 7. Of men nu door die 1000 jaren juist zoveel jaren moet begrijpen of een lange tijd, niet minder dan 1000 jaren, daarover zijn de uitleggers het niet eens. Hoewel het laatst het waarschijnlijkste is. Maar ik zou geenszins toestemmen dat die 1000 jaren de ganse tijdsverloop van de oprichting van 's Heilands koninkrijk op aarde tot de laatste vervolging van de antichrist en vóór de Jongste Dag, zou voorgaan; alsof dit de betekenis ervan is.

"Of zekerlijk, zegt *Augustinus*, hij heeft 1000 jaren gesteld voor al die jaren dezer eeuw opdat de volheid des tijds door een rond getal zou uitgedrukt worden. Want 1000 getal geeft een volkomen viertal van 10 aan."

Dit volgen doorgaans de uitleggers van de Roomsgezinde en de bisschop van Meaux ook ze bij niet vanaf.³

Ik ontken ook niet dat op andere plaatsen als de omstandigheden dat met zich meebrengen 1000 jaren voor 'een eeuwigheid' genomen worden. Maar dat kan hier geen plaats hebben, daar deze 1000 jaar in tegenstelling staan van de voorgaande en de volgende tijd. Nu, de volgende tijd bepaalt de voorgaande tijd. ***Daarom kan men hier een lange tijd en niet minder dan 1000 jaar opvatten.***

En dat is hier genoeg. Want indien de Heilige Geest een langere tijd had willen te kennen geven, zou Hij ons die raad Gods zeer gemakkelijke door een groter totaal jaren hebben kunnen uitrukken.

Na deze 1000 jaren *moet de satan weer voor een korte tijd ontbonden worden*. En sommige volkeren in de hoeken der aarde aanhitsen tot een nieuwe oorlog. Waarvan wij zullen spreken over vers 7.

Alleen is waarschijnlijk dat die *korte tijd* zo genoemd wordt, met betrekking op deze 1000 jaar en op het rijk van het Beest, dat een zeer geruime tijd gestaan had.

Als men nu de geschiedenissen van deze 1000 jaren zoekt in de wisselvalligheden tot op onze tijd toe, zal men die niet, of bezwaarlijk kunnen vinden. Wij hebben daarover geredetwist in ons nader onderzoek. Maar hierin staat nog iets naders te onderzoeken omtrent dit stuk. Want als iemand in het algemeen vraagt, *of men niet in een goede en gezonde zin zou kunnen zeggen, dat de satan gebonden werd toen onze Heere Jezus*

³ Deze visie volgt ook dr. A. Kuyper en allen die hem volgen in de Gereformeerde Gezindte. 1000 jaar is: 10x10x10.

ten hemel werd opgenomen en de gevangenis gevankelijk wegvoerde en toen het Evangeliewoord door de wereld werd verkondigd, de volkeren aftrok van hun afgoderij en bijgelovigheid, die de hele wereld zoveel eeuwen lang verblind had.

Ik zou zeggen, jazeker, zo iemand dit op zichzelf aanmerkt kan dat in een zekere zin en niet onterecht gezegd worden. Maar het voldoet geenszins aan deze profetie. Ja, het kan ook op deze niet toegepast worden in de omstandigheden waarin die hier voorkomt. Want:

a. Hier wordt niet in het algemeen gesproken, van de binding van de satan als een gelukkig voorrecht van de kerk onder het Nieuwe Testament, maar van een zekere bijzondere binding van de satan; die bijzondere merktekens van een zekere bepaalde tijd vertoont. Namelijk, de bedwingen van de satan dat hij de volkeren niet meer zou verleiden door valse leraars, die valse leerstellingen inboezemen tot vervolging van de kerk door aanhitsen en doldriftig woorden, zoals ik hierboven bewezen heb.

b. Van de binding van de satan moet men oordelen volgens de overeenstemming van de profetie met die van de overige gezichten in deze Openbaring. Als wij die merktekens in acht nemen, zullen wij niet kunnen zeggen, dat de satan totnogtoe gebonden of in de poel des afgronds is geworpen. Van 's Heilandss Hemelvaart tot de dagen van Constantijn is de satan ook niet gebonden of in de afgrond neergeworpen. Omdat hij op die tijd openlijk heeft gewoed door Nero, Domitianus, Decius en Diocletianus, geweldhebbers van het Romeinse gebied, vervolgens van de Christelijke kerk. Derhalve zou men tegen de reden en waarheid van deze geschiedenis zeggen, dat de satan toen al gebonden was.

Maar van Constantijn af tot op het gebied der Osmanen is de satan immers ook niet gebonden, noch in de afgrond geworpen. Want de geschiedenisschrijvers leren ons dat in deze tussentijd het Mohamedanistisch waangeloof geboren werd, dat de Turken en andere volkeren der Barbaren in Azië en Griekenland invielen en dat het gebied van de Antichrist begon en toenam; en wreed tegen de rechtzinnige belijders der waarheid gewoed heeft.

Als dit nu de tijd is dat de satan gebonden was, wat zou dan de tijd zijn dat hij ontbonden was? Immers hebben in de 10e en de 11e eeuw alle mensen geroepen dat de satan *ontbonden* was. Want die tijden waren bedroefde, duistere, ellendige tijden, vol schrik en vreze des doods. Was de satan gebonden en in de poel geworpen ten tijde als het Beest tegen de kerk woede volgens de stelling van de Hervormden? De vermaarde Coccejus schrijft wel: "Van de tijden van de grote Constantijn tot op de tijden van Lodewijk van Beieren werd deze gedaante van tijd gevonden, die laatste de pausen heeft weerstand geboden en derzelve beteugeling en verhindering was."

Maar als men de waarheid zeggen mag, zo stond het geheel anders met de zaak volgens de geschiedenisschrijvers. En dit kan ook niet met de stellingen van die roemwaardig man overeen gebracht worden. Ik ben wel verzekerd, dat die grote man dit niet zou gezegd hebben, indien hij zijn veronderstellingen met andere reden had kunnen bewijzen.

De keizers van Duitsland hebben met de pausen over de godsdienst *niet getwist* of over de afgoderij en bijgelovigheid die zij in de kerk hebben ingevoerd. Ook hebben zij hen niet gestuit die de kerk van de Heiland vervolgt hebben. Noch zelfs de voorrang in het stuk van de godsdienst geweigerd. Maar ze hebben wel met hem getwist over het *recht en de ere naam van het Duitse of rooms gebied*; zoals bekend is. Maar dit heeft in het algemeen niets afgedaan tot het geestelijk gebied van de pausen, zoals in deze profetie vertoond wordt. Zodat het ganse pauselijk gebied staande kon blijven, hoewel de pausen in dit geschil werden overwonnen. Het pauselijk gebied was al vóór de dagen van Lodewijk van Beieren tot zijn top gestegen; en veel meer

omtrent deze tijd verminderd en aan het wankelen geweest dan bevestigd of nog vermeerderd. Want in deze tijd sprak en klaagde men vrijpostige dag over de Paapse of pauselijke dwingelandij.

Wat? Indien de opkomst van het antichristelijk gebied al vóór de tijd van Constantijn gesteld wordt, gelijk de vermaarde man stelt, zou dan de machthebber wel eerst vernield zijn na 1000 jaren; en dat omtrent de tijd van Lodewijk van Beieren? Of zal de tijd van Christus en het antichristelijk rijk dezelfde tijd zijn? Zou de satan op dezelfde tijd gebonden en het Beest uit de poel des afgronds opkomen om tegen de kerk te woeden?

Wat meer is, gelijk ik in de 2e plaats heb aangemerkt en hier noodzakelijk moet herhalen, de overeenkomsten van de gezichten van dit boek waarin van de satan gesproken wordt strijd ten enenmale tegen de veronderstelling van die uitleggers die vóóraf aan de vernietiging van het rijk van het Beest, deze 1000 jaar beginnen. De profetie van het boek der Openbaring vertoont ons de geschiedenis van de ondergang van satans koninkrijk; maar bij trappen en in tussentijden die hier klaarblijkelijk tot 3 toe worden opgeteld.

De 1e trap is, dat de satan uit de hemel geworpen wordt na de voorgaande strijd, hoofdstuk 12 vers 9.

De 2e trap is, dat de satan die vervolgens op de aarde heerste, maar nu gebonden en in de poel des afgronds geworpen wordt; 1000 jaar lang, waarvan hier gesproken wordt.

De 3e trap is, dat de satan die voor een korte tijd ontbonden is, voor eeuwig veroordeeld wordt. Waarvan in dit hoofdstuk in vers 10 gehandeld wordt.

De satan wordt in een geheimzinnige afbeelding vertoont *als in de hemel*, zolang de afgoderij die hij in de wereld had ingevoerd de overheersende godsdienst is geweest in het Roomse gebied. Dat is, zolang de keizers in oppermogendheid gesteld, die godsdienst handhaafden. Uit welke staat de satan neergeworpen is op aarde, na een zware strijd van de kerk, omtrent de tijd van Constantijn.

Maar tot zover was de satan op aarde en nog niet in de poel des afgronds geworpen. Zelfs leert ons de profeet dat als de satan op aarde geworpen werd, hij doldriftig daar zou gaan woeden, hoofdstuk 12 vers 12. En dat hij juist door het Beest tegen de kerk heeft gewoed, als hij hetzelfde uit de afgrond deed opkomen en hem zijn macht gaf volgens hoofdstuk 13 vers 1. Zo was dan het Beest het werktuig van de satan en zijn werk. Want dat de satan op die tijd als het Beest tegen de kerk woede nog niet in de afgrond geworpen was maar nog op aarde zweefde en dáár gezien werd door Johannes, is duidelijk. En het is reeds bewezen in hoofdstuk 16 vers 13.

Ook is het eigen merkteken van het rijk van het Beest, *dat alle volken in zijn tijd zouden verleid worden*. Hoofdstuk 18 vers 23. In welk opzicht de satan in deze profetie gezegd wordt *in de poel geworpen te zijn en de volkeren niet meer te verleiden*, zoals hij onder het rijk van het Beest had gedaan. Hfd. 20 vers 3.

Derhalve, naar de overeenstemming van deze gezichten in dit boek zal men vast moeten stellen dat de satan dán eerst zou geworpen worden in de poel des afgronds als het rijk van het Beest zal vernietigd zijn.

Maar als dit dus het geheimzinnige Rooms gebied is, dan zal men die tijd nog moeten afwachten. Of, iemand moest die 1000 jaren evenals Cotterius stellen in de tijd van de Reformatie, wanneer buiten twijfel de 1^e val van de Antichrist, of van het geestelijk Babel is geschied. Welke gedachte, - hoewel die niet alleszins verkeerd is, - toch deze grote zwarigheid in zich heeft dat op diezelfde tijd de satan in verscheiden gewesten van Europa en in republieken in andere wereldstreken zeer grote vervolgingen,

omkeringen, en bewegingen heeft verwekt om het grote werk Gods te verijdelen. En dat wij nóg zwaarder tijden te wachten hebben.

Het is het veiligst om niet te haasten maar de Goddelijke Voorzienigheid te laten werken en met opgeheven hoofd geduldig uit te zien naar betere en gelukkiger tijden. Waarvan zelfs de schranderste wijsgeren van 't Oosten, - ik weet niet uit welke beginselen - iets groots voorzien en voorzegd hebben. Hetgeen zij in, of van de overlevering der Ouden moeten gehoord hebben, óf de reden zelf moet hen geleerd hebben - zoals mij toeschijnt dat het waarschijnlijkst is, - dat God het rijk des satans eens op aarde zal vernietigen.

Men vindt een merkwaardige plaats hiervan bij Plutarchus in zijn boek van Isis en Oziris, pagina 370 die we niet zwigend voorbij moeten gaan.

"De wijzen van 't Oosten, zegt hij, hebben van aloude tijden af, onder de verborgenheden van de Goddelijke kennis voorgesteld, dat er 2 hoofdbeginselen van alles zijn: het ene van goed, het ander van kwaad; die sommigen, de *goede* God noemden en de *kwade*, demon, of duivel. Zoroaster, de overste der sterrenkundigen bij de Perzen, welke de zogenaamde Magie of Wijzen navolgen, was van dezelfde gedachte. Ze noemden de goede God of okomazen, die uit het zuiver Licht volgens hen was voortgebracht. Maar de kwade geest noemden zij Arimanium, die uit de duisternis was voortgesproten, volgens hun gedachten.

Voorts komt eindelijk die tijd aan, *wanneer men zal moeten Arimanium, die plagen en hongersnood aanbrengt* (want zo wordt die plaats bij Stamlejus Phil. Oriënt. Lib. 11 kapittel 6, zeer wel vertaald; en niet gelijk Xylander die verkeert had overgezet: pest en hongersnood door hem voortgebracht) – van deze goden die Oromaze had voortgebracht - *vernietigen en gans verwijderen. En dat de aarde geëffend en vlak gemaakt zijnde, maar één enige weg en één stad aan alle de gelukzalige mensen zal verlenen; die dan allen maar één taal gebruiken zullen.*"

Het rijk van Christus en van de heiligen en de martelaren.

A. Voorgesteld.

En ik zag tronen en zij zaten op dezelve; en het oordeel werd hen gegeven. Vers 4.

Hier vindt men nieuwe merktekenen van het 1000 jarig Rijk waarvan de Heilige Geest al had begonnen te spreken. Op deze tijd zou *Christus heersen en de Bloedgetuigen met Hem en het oordeel zou de heiligen worden gegeven.* Dit laatste moet volgens de draad der profetie eerst onderzocht worden.

Johannes zegt, *dat hij tronen zag en dat er waren die daarop zaten, denwelken het oordeel werd gegeven.* Want zo moet dat laatste *en* vertaald worden volgens de eigenschap van de Griekse taal. Waarvan Glassius in zijn grammatica Sac. Lib.3 Tract. 2 Can. 15 veel voorbeelden bijbringt.

Door *het oordeel* moet hier buiten twijfel verstaan worden de gerechtsoefeningen en de waardigheid en plicht van een rechter. Johannes volgt de spreekwijze van Daniel hoofdstuk 7 vers 12 daar hij zegt: *het gericht zat*; dat is, de rechters die recht en macht hadden om te oordelen en met rechterlijke waardigheid bekleed waren. In het Hebreeuws staat *misphat* en het gelijk betekende Grieks heeft in de Heilige Schrift één en dezelfde betekenis.

Het oordeel bevat ook in zich *een rijksgebied*, zoals Launeus zeer wel heeft opgemerkt. Omdat *oordelen* in de Bijbeltaal van het Oude Testament betekent *heersen*. Zie Ezechiël 21 vers 32. Johannes 5 vers 22. Genesis 19 vers 9. 1 Samuel 4 vers 18 en 7 vers 15, enzovoort.

De reden hiervan is, omdat oudtijds de koningen voornamelijk verkoren werden om de twisten en geschillen onder het volk te beslissen door hun rechtspraak. Nochtans wordt *niet* uitdrukkelijk gezegd aan wie dit gericht en oordeel gegeven werd, noch wordt het soort oordeel bepaald.

Wat nu de rechters betreft, daar zijn er niet uit de volgende tekst *de zielen der Bloedgetuigen*, hier invoeren; hoewel de woordsamenstelling in het Grieks dat niet toelaat. Want het geslacht van het woord – relativum - komt niet overeen met *de zielen*. En iedere die de worden maar inziet zal aanstonds kunnen opmerken dat de personen die hier in aanmerking komen van *de zielen der Bloedgetuigen* onderscheiden zijn. Niet dat ik ontken dat voor de Bloedgetuigen ook tronen voorgezet worden, waarvan aanstonds gesproken wordt, maar omdat de eerste of voorname personen in dit gezicht, van de Bloedgetuigen onderscheiden worden. Zoals ik al gezegd heb.

Zal men dan met Grotius hier de heilige engelen moeten invoeren? Maar Johannes heeft gedacht dat zijn lezers hier niet konden dwalen wanneer zij deze zijn profetie vergeleken met de gelijkkluidende van Daniel, wiens spreekwijze hij navolgt. Die profetie vindt men in Daniel 7 vers 22. En luidt aldus: *en het gericht werd gegeven aan de heiligen der hoge plaatsen* die de grote en hoogste God zijn toegeheiligd.

En de bestemde tijd kwam en de heiligen bezaten het rijk, welke heiligen straks daarna vers 27 genoemd worden: *het volk der heiligen der hoge plaatsen*.

Wat aarzelen, wat twifelen wij dan in zulk een middagklare zaak? Paulus ziet hier zeker op zoals hij zegt 1 Korinthe 6 vers 2: *Weet gijlieden niet dat de heiligen de wereld zullen oordelen?* Waaruit men ook lichtelijk zou kunnen afnemen wat soort van gericht het wezen zal. Want, - ofwel het zeggen van Paulus breder betekenis heeft, zodat wij de plaats van Daniel en Paulus hier tegelijk zouden kunnen toelaten, - is er echter niets zo duidelijk dan dat hier ter plaatse niet zozeer een tijdelijk of werelds gericht bedoeld wordt, dat christelijke hoge overheden aanbevolen is, - maar wel enig geestelijk en kerkelijk oordeel, dat voornamelijk opzieners, herders en leraren is toevertrouwd.

Deze tronen zijn de gestoelten der kerkbestuurders, zoals Johannes in een gezicht vertoont werden in hoofdstuk 4 vers 4. Aan wie het voornaamste deel van *het oordeel dat de godsdienst betreft* is aanbevolen. Want deze rechters, richten en *heersen met Christus*, zoals hij aanstonds zullen tonen.

Maar het koninkrijk van de Heiland is niet van deze wereld. Derhalve leert ons deze profetie dat de kerk niet meer zal onderworpen zijn aan de stoel der goddeloosheid maar nu in vrijheid gesteld en naar de regel van de apostolische tuchtler ingericht wordt. Ze zullen hun opzieners en verzamelpaatsen hebben, waarin Godvruchtige, voorzichtige en geestelijke dingen door kundige mannen - en daarom eerwaardige leraren met hoge achting gelijk getrouwe dienstknechten van Christus toekomt, - vergaderen zullen. En dat deze met overweging van keurstemmen het nut en voordeel van de kerk bezorgen. Ze zouden als in Gods tegenwoordigheid oordelen, zoals Tertullianus zegt; en gedreven worden door Christus Zelf en door Zijn Heilige Geest. Die zoiets doen, richten en heersen met Christus; want *dit oordeel is niet den mensen, maar Godes en Zijns Gezalfdens*. Waarvan ik nog iets zal aantekenen als ik de vervulling van deze profetie zal aanwijzen.

Maar wat is echter dit, dat ik bij Rocardus lees, als hij zegt: 'De kerkvergadering der Evangelischen zal mijns inziens te Venetië gehouden worden, waarin al het christenvolk zal verenigd worden in de hernieuwde kerk?'

Dit is al te gezocht en onbedacht. Hoewel ik graag toesta dat in deze tijd, waarvan deze Godsspraak handelt, volheerlijke kerkvergaderingen gehouden worden; en dat die hier ook bedoeld zijn.

Hierbij worden de martelaren gevoegd

... En de zielen dergenen die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en het woord Gods en die het Beest niet hebben aanbeden, noch deszelfs beeld en het merkteken niet ontvangen hadden aan hun voorhoofd, of hun hand; en zij leefden en heersten als koningen met Christus, die 1000 jaren.

Dat is, dat de hemel in deze tijd als 't ware op aarde was neergedaald en Christus nu Zijn troon op aarde had om daar heerlijker dan ooit te heersen. De profeet leert ook dat de *Bloedgetuigen* medegenoten van deze heerlijkheid zullen zijn. En wat wij hier vooraf zullen zeggen, met en *naast* de martelaren, de voortreffelijkste mannen die in de kerk door heiligheid en hemelgaven uitmunten in de voorgaande tijd en die in den Heere gestorven waren; maar nu als uit de dood verrezen. Deze worden Johannes vertoont.

Dit is de eenvoudige zin van dit zinnebeeld die de lezer aanstonds ontdekt. Daarom is het vertoog van dit gezicht Johannes alzo voorgekomen: hij zag in een groot vertrek van 't hemelhof, - anders van de tempel, al was het een kamer; een gazith, van de geplaveide stenen daar de grote Raad op zat, - een verheven troon gesteld die hij herkende voor de troon van de Heiland, als Koning en Rechter. Alsook andere gestoelten of tronen, waarop de bestuurders en leraars van de kerk en de heiligen zaten; aan welke het bestuur der kerk was toevertrouwd en het oordeel der gemeenten, dat Christus door Zijn Geest moest uitvoeren; als hij de martelaren en voortreffelijke mannen van de voorgaande tijden die in den Heere gestorven waren, zag als weer levendig geworden en in diezelfde vergadering verschijnende om met Christus en de heiligen te heersen. Hetzij dat hun gelijk waarschijnlijk is, ook tronen en gestoelten gegeven werden, hetzij dat zij met kronen en witte klederen versierd waren en zich als koningen en priesters vertoonden; zoals te zien is in vers 6.

Om dit duidelijker te begrijpen moeten wij de woorden van Johannes nader onderzoeken en de rechte betekenis - die van velen verduisterde wordt - in zijn volle daglicht stellen.

De heilige schrijver zegt: *ik zag de zielen dergenen die onthoofd waren; en niet zoals een Alexandrijns exemplaar verkeerd heeft overgezet. Zoals de geleerde. Dodwell in zijn dissertatie - Cypr. 12, de Forrit, Mrt. par. 20 zeer wel heeft opgemerkt en uitvoerig bewezen - om het getuigenis van Jezus. En zij hebben geleefd en met Christus geheerst.*

Welke woorden de oude uitleggers van dit boek die 't dichtst aan de tijd van Johannes geleefd hebben, zo verklaren, *dat Johannes de zielen van de martelaren zag met hun lichamen verenigd en daarin herlevend.* Waardoor in de oude kerk de voornaamste leraars van die gedachten waren, dat de Bloedgetuigen die om de waarheid wil hun leven hadden afgelegd, werkelijk in dit Duizendjarig rijk heerlijk zouden opstaan en weder levend worden en met Christus hier op aarde zouden heersen.

Maar doordat dit gevoelen veel ongerijmdheden met zich sleept en de gedachten der Duizendjarig rijksgezinden voornamelijk na Hieronymus en Augustinus van velen verworpen werden, - gelijk ook doorgaans de uitleggers van later tijden hebben gedaan; - hebben de voorvechters van dat Rijk gepoogd zich op allerlei wijze uit die zwarigheid te wikkelen. Daarom merken zij aan, dat de Johannes niet spreekt van de opstanding der martelaren, maar alleen zegt dat *de zielen der martelaren geleefd en geheerst hebben.* Hetgeen sommigen eenvoudig zo opvatten dat de zielen der

Bloedgetuigen t voren in de staat der gelukzaligheid ingebracht, nu deelgenoten worden van deze heerlijkheid des Heilands en grote Koning Jezus Christus; omdat zij Hem had aller-dichtst genieten.

Als men hen tegenwerpt, dat al de zielen der gelovigen volgens onze geloofsgronden deze gelukzaligheid genieten, *dat ze uit het lichaam ontkerkerd vergebracht worden tot de gemeenschap van Christus en met Hem in de hemel heersen*, antwoorden zij: 'dat de zielen van al de andere gelovigen geenszins uitgesloten worden, maar hier ook onder verstaan moeten worden. En dat degenen die in vers 5 gezegd worden niet opgestaan te zijn, de goddelozen en ongelovige aanhangers van het Beest zijn. Welke zielen in die tijd niet worden toegelaten tot deze hemelse heerlijkheid. Anders dat ze zich wel gekweten te hebben hierin; en de slagen der Chiliasten ontweken hebben.

Maar ik wordt tot gans andere gedachten overgehaald omdat ik van de dwaalgronden der 1000-jarige Rijksgezinden wel als zij een afkeer heb. Ik ben verzekerd dat niemand die zonder vooroordeel is, deze plaats van Johannes zal inzien of hij zal bespeuren dat hij zeggen wil: *dat de Bloedgetuigen in deze 1000 jaren zullen opgewekt worden. En dat deze opstanding hun voorrecht is dat ze boven vele anderen zullen genieten die ook in den Heere gestorven zijn.*

Immers blijkt dat uit vers 5, daar uitdrukkelijk wordt gezegd: *maar de overige doden zij niet weder levend geworden*; en uit het volgende: *dit is de eerste opstanding.*

Want waartoe dienen die woorden als hier alleen gesproken zou worden van het leven der zielen van de martelaren die gezaligd zijn? En dat men veronderstelt dat alle gelovigen die in den Heere sterven gemeenschappelijk hebben?

Derhalve men moet buiten twijfel zeggen, dat het woord *leven* in onze tekstwoorden hetzelfde is als *herleven*, zoals elders in dit boek. Hoofdstuk 2 vers 8. *Dit zegt de Eerste en de Laatste, Die dood is geweest en leeft.* Dat is, *herleeft*. En hoofdstuk 22 vers 14: *zeggende tot de inwoners der aarde, dat zij het Beest dat door het zwaard gewond was en leefde, - dat is herleeft - een beeld zouden maken.*

Maar zal iemand zeggen: wat is dit, dat de zielen dergenen die onthoofd waren herleven? Waren dan de zielen der Bloedgetuigen na hun dood gestorven of vergaan?

Het zij verre dat ons die gedachte bekruipt zou. Ik zou kunnen zeggen, dat de zielen der Bloedgetuigen volgens de gewone spreekwijze der Hebreëen *de personen der Bloedgetuigen* zijn. Zoals dikwijls in de Heilige Schrift wordt gesproken. Zie Handelingen 3 vers 23, Romeinen 13 vers 1, Psalm 16 vers 10. Maar dit wil Johannes hier niet zeggen, waarom ik daar niet bij stil zal blijven staan.

De eenvoudige zin is: *ik zag de onthoofden om der waarheid wil, die tot dusver alleen naar de ziel leefden, herleven.* Hij noemt hen, zeg ik daarom *zielen*, omdat voordat die martelaren weer levendig geworden waren, zij alleen *zielen* waren. De heilige apostel heeft zichtbaar het oog op hetgeen hij tevoren gezegd heeft in hoofdstuk 6 vers 9. Als het 5e zegel geopend was, *zag ik de zielen dergenen die gedood waren om het woord Gods en om het getuigenis dat zij hadden.*

Deze zielen zag hij nu weer levendig geworden in hun lichamen. Dat is, dat die weer verenigd met hun lichamen in het hemels Hof verschijnen en de tronen die hen werden toebereid, bezitten. Want ze worden niet alleen gezegd *weder levendig geworden te zijn*, maar ook *met Christus te heersen*. Dat is, hun aandeel te hebben in de geestelijke besturing en rechtsoefening in de Kerk die Christus in deze 1000 jaar zou beheersen.

Maar deze martelaren worden 2 delen gesplitst.

(1) De eerste zijn, *die door het zwaard zijn onthoofd waren*, naar de gewoonte der Romeinen om het getuigenis van Christus en het woord Gods. Dat is, om de waarheid der Evangelieleer, zoals wij in hoofdstuk 6 vers 9 hebben gezien. En deze zijn de

belijders der waarheid, die met de straf des doods gestraft zijn onder de heidense keizers.

(2) De anderen zijn, die een dergelijk lot hebben ondergaan onder het rijk van het Beest. Deze worden met deze woorden aangewezen: *en die het Beest niet hadden aangebeden; of deszelfs Beeld en het merkteken van het Beest niet ontvangen hadden op voorhoofd of hand*. Want de ellipsis of uitlating, is zeer gewoon en gemakkelijk in te vullen: *en van degenen die het Beest niet hadden aangebeden*. Want dat deze een ander deel van de Bloedgetuigen uitmaken blijkt uit het hoort *dezen*.

Zodat de aanmerking van de bisschop van Meaux geen klem heeft als hij zegt, dat uit deze plaats duidelijk blijkt, dat het boek der Openbaring nog geen martelaren kent dan die met doodstraf van de heidense Roomeinse keizers gestraft werden, die tot een merkteken van oppergebied het zwaard voerden. Ook heeft al zijn bewijs geen kracht omdat het bekend is, dat het *zwaard* een uitdrukking is die allerlei straffen betekent, en hier ook zo wordt genomen; dat een allesbevattende synecdochice⁴ is. En dat ook de doodstraf ten tijde van Johannes onder de Romeinen algemeen in gebruik was.

Wie weet ook niet dat de belijders van het christelijk geloof onder de Roomse keizers vele andere straffen hebben geleden dan bijl en zwaard? Hetzij dat ze in het water vermoord of met vuur verbrand of aan kruisen vastgenageld, of voor de Beesten geworden en in stukken gekapt werden; of gewurgd, of door het zwaard vernield zijn, of door anderen plagen, geselslagen, folteringen of anders aan hun einde gekomen zijn. Deze allen komen hiervoor onder de algemene naam van: *die onthoofd zijn voor...*; welke doodstraf omdat er geen algemener is hier voor al de straffen genomen wordt.

Maar het is gelijk ik al gezegd heb, zeker en uit de woorden zelf ogenschijnlijk dat hier 2 soorten Bloedgetuigen worden vertoond, welke ene bestaat uit *onthoofd zijn* en de andere uit degenen *die het Beest noch zijn Beeld hebben aangebeden, noch ook zijn merkteken hebben ontvangen*. Dat is, zich met geen bijgeloof nog afgoderij bezoedeld hebben, noch zich met de zonden van de Roomse kerk besmet vinden. Zoals wij voorheen getoond hebben dat deze spreekwijzen zó moeten verstaan worden; dat wij hier niet herhalen willen, hoofdstuk 13 vers 16, 17 en hoofdstuk 14 vers 9.

Er zijn ook uitleggers die in deze woorden een derde soort martelaren zoeken. Namelijk, die gedood werden om de Belijdenis van het Concilie van Nicéa; onder de Ariaanse vervolgingen. De belijders van de ware Evangelieleer die om de waarheid gedood werden, houden zij voor hen, *die onthoofd zijn om het getuigenis van Jezus Christus*.

Maar die gedood zijn om de Belijdenis van de ware Godheid van onze Heere Jezus Christus, hetzij door de keizers die de Ariaanse dwaling toegenegen waren, hetzij door de koningen van de Vandalen, vatten zij zó op, dat ze behoren onder *hen die om het Woord Gods onthoofd zijn*. En dan verstaan zijn door het Woord Gods de Zoon van God, Die zo genoemd wordt ten opzichte van Zijn Goddelijke Natuur.

Maar dit is wat al te subtiel en gezocht, om opgevolgd te worden. Beter wordt het woord Gods hier in zijn gewone betekenis genomen voor het woord Gods, of voor de leer der zaligheid in het woord Gods gegrond. Zoals het in dergelijke omstandigheden aangenomen wordt. Hoofdstuk 6 vers 9. Om niet te zeggen, dat men vele dingen nauwkeuriger zou kunnen toepassen op de vervolgingen die de homo-ouziani, of de Zelfstandig-gezinden door de Arianen geleden hebben. Wat ik zou oordelen dat zulks hier kon plaatshebben.

⁴ Het geheel noemen met de naam van een onderdeel.

Deze allen zag Johannes *herleven in hun lichamen en in het hemels Hof verschijnen om als koningen met Christus te heersen*. Maar zijn zij alleen?

Dat zou ik niet willen noch durven zeggen. Want er zijn nog vele anderen van een uitnemende heiligheid, ijver en geleerdheid die dezelfde wil hadden en dezelfde toelag om God en Christus te verheerlijken zoals de Bloedgetuigen hebben gehad. Maar die nochtans het martelaarschap niet hebben kunnen ondergaan. Zouden deze daarom een minder lot hebben en geen aandeel in dit koninkrijk en in de heerlijkheid van Christus? Zal Johannes de heilige apostel, omdat hij naar het voorbeeld van Petrus, Jacobus, Paulus en anderen, door zijn dood God niet verheerlijkte, - maar zou kunnen blijven totdat de Heere kwam, Johannes 21 vers 19 - 21, - daarom naar hun voorbeeld niet opgewekt worden? Zal Origenes de Waarheidbelijder een ander lot genieten dan Cyprianus de Bloedgetuige?

Dat heeft weinig schijn. Het is geloofwaardiger dat onder de naam van Bloedgetuigen verstaan moeten worden alleen voortreffelijke kerkleraars en bestuurders die door naarstigheid, arbeid en ijver aan de kerk van God grote diensten hebben bewezen en derhalve met recht bij de Martelaren kunnen gerekend worden. De reden leert dit duidelijk; en de ware uitleg van deze Opstanding die wij in aanstonds zullen bewijzen, zal dat bevestigen. Deze dus, die onderscheiden worden van al de anderen, die ook in het geloof gestorven zijn, moeten opgewekt worden en deze 1000 jaren met Christus leven en heersen, volgens de inhoud van deze profetie.

Lichamelijk opstaan?

Maar hoe zullen ze opstaan? Door een ware en eigenlijk gezegde opstanding? Of liever zinnebeeldig en geheimzinnig en een geestelijke opstanding?

Dit is het geschil en een stuk van groot belang dat de ker leraars en uitleggers van deze duistere plaats in verscheiden gedachten verdeeld heeft.

De oude 1000-jarig Rijksgezinden, zelfs de rechtzinnige zoals Justinus de Martelaar in zijn Samenspraak met Tryfon, hebben deze woorden verstaan van een ware en eigenlijk gezegde [lichamelijke] Opstanding. Zij geloofden dat de Bloedgetuigen waarlijk zouden opstaan en met Christus binnen Jeruzalem heersen. Welke gedachten niet weinig bekrachtigd werden door de vooroordelen der Joden in de christelijke godsdienst overgebracht, gelijk tevoren al gezegd is.

Windetus van de *Staat der doden*, sectie 7. "De zeer bekende mening der Joden is, dat niet alleen Henoch en Elias met hun lichamen die zij vóór hun Hemelvaart hadden, maar ook de overige zielen der vromen op een rijtuig in het Oud Paradijs gevoerd worden, waar dat ook zijn mag. Dat ze alleen leven, totdat de Messias zal komen en hun lichamen opwekken en de zielen daarmee verenigen.

Hetgeen zij verwachten op het einde van het 6000^e jaar. Welke opstanding lang voor de Jongste Dag zou plaatsvinden."

Maar bij deze gedachten kwamen haast veel verdichtselen van lichamelijke wellusten die de mensen dan op aarde zouden genieten. En de schrandersten bespeurden wel dat dit niet overeenkomt met 's Heilands Koninkrijk. Er wordt gezegd dat Nipos, die een bisschop in Egypte was de uitvinder van die stelling was. Die overigens door zijn naarstigheid en ervaring in de Heilige Schrift roemwaardig was. Deze wilde de grote beloften aan de heilige mannen gedaan op zijn Joods opvatten. En uit deze teksten van de Openbaring zijn opvattingen

Maar als de voorzichtigsten dit niet konden verdragen, leerden ze daartegenover dat de Godsspraak van de profeten en dus ook deze onze tekst, zinnebeeldig moesten

verklaard worden; die daarom allegoristen werden genoemd. Onder wie Dionysius de Alexandriër een was, die zich vol ijverig tegen de dwalingen van Nepos zijn aanhang kante. Zoals Eusebius in zijn Kerkelijke Historie lib. 7. Cap. 24 - 27 uitvoerig verhaalt. Hoewel het zeker is, dat ook ná Dionysius de Alexandriër dit gevoelen van een lichamelijke opstanding der martelaren, in de kerk door velen werd geloofd en aangenomen.

En zelfs in onze tijd is dat niet geheel vergaan, noch zodanig uitgedoofd dat het nu en dan niet weer het hoofd opsteekt.

Priscator die zo bedreven was in de Goddelijke Schrift heeft uit deze tekst vastgesteld dat de Martelaren zeker zullen opstaan nadat de gedaante van de Kerk zou vernieuwd zijn en het rijk van de Antichrist vernietigd. Maar dat zij dan ten hemel zouden opgenomen worden en daar - en niet op aarde - met Christus zullen heersen.

Alsted echter, deze stelling van de ware opstanding der Martelaren omhelzende, meende dat ze op aarde zouden blijven en door de Heiland over het bestuur der kerken aangesteld te worden. Hetgeen hij met ijver zocht vast te stellen.

Onlangs heeft de geleerde en verstandige Burnett (om al de andere Duizendjarige Rijksgezinden die wij in de historie van de laatste tijden kunnen aanwijzen voorbij te gaan) in zijn nieuwe schets van *de nieuwe Hemel en de nieuwe Aarde*, dat is van de vernieuwing van deze wereld, - nadat die verbrand zal zijn door de heiligen, - zal bewoond worden. Teor. Tel. Lib. 3. Waarin dan ook eindelijk de voortreffelijke Godsspraken der profeten hun vervulling krijgen en het heerlijk Koninkrijk van Christus genieten.

Zo beweert hij zonder omwegen dat de bewoners van die wereld uit de staat der doden door God zullen opgewekt worden. Welk hij vastmaakt met onze tekstwoorden in zijn Tenor. Tel. Sacr. Lib. 4. Cap. 1 en 3.

Maar dit laatste gevoelen is werkelijk ongerijmd en niet gemakkelijk overeen te brengen met de gedeelten van de Heilige Schrift, noch met de staat dergenen die zullen opstaan. Doch dit te willen gronden op deze tekst die een andere zin kan hebben, is de onredelijkheid zelf. Want de zinnebeelden van dit boek zijn bijna alle geheimzinnig en moeten geestelijk verstaan worden. En wij weten dat het Koninkrijk Gods noch spijs, noch drank is, maar gerechtigheid, vrede en blijdschap door de Heilige Geest. Romeinen 14 vers 17.

Die geleerde man zou om zijn stelling vast te gronden en te ondersteunen na zoveel arbeid als hij daarin besteed had, zijn ogen en gedachten hebben kunnen laten gaan op Gog en Magog die na het eindigen van deze 1000 jaren uit de vier hoeken van de aarde zal voortkomen om de heilige Stad te bestrijden, vers 7. Ongetwijfeld zou hij weinig aanhangers vinden indien hij stelde dat die volkeren uit het slijk der aarde zouden voortspruiten, gelijk onredelijke dieren. Wij zijn welbewust, dat de dieren van deze aarde alzo weinig uit de aarde voortkomen als de mensen. Meer zal ik er niet bijvoegen om dit gevoelen verwerpelijk te maken.

Ik beken dat de mening van Priscator deze zwaarigheid niet onderhevig is, die de mening van Alsted en van de Chiliasten met zich sleept; daar 1000 onoplosbare bedenkelijkheden uitspruiten. Want de Heilige Schrift stelt maar één Opstanding van rechtvaardigen en onrechtvaardigen, zodat hij rechtstreeks tegen de opstanding der martelaren alléén, strijdig is.

En er kan geen gegronde reden van deze opstanding der martelaren gegeven worden die de dag van het algemene oordeel zou vóórgaan. Want, omdat zij naar hun beste deel in de volheerlijke gemeenschap van de Heiland in de hemel leven, kan het uitstel

dat God bepaald heeft tot de Jongste Dag en het laatste Oordeel, hen niet moeilijk vallen.

Daarom is er niets veiliger is dan te stellen dat Johannes hier spreekt van een geheimzinnige en oneigenlijke opstanding der martelaren volgens de stijl van de profeten die hij zelf op het einde van dit hoofdstuk onderscheidt van de ware en de eigenlijke Opstanding.

De kerk die zolang door zoveel eeuwen vanaf de tijd der apostelen zoveel vervolgingen van satan had moeten doorworstelen, zoals die van de heidenen, van de ketterijen en van de antichrist, zou in deze tijd zegepralen over haar overwonnen vijanden. En zal naar het voorbeeld van de Apostolische leer en tucht gevormd worden, uitmuntende hemelgaven en genade van de Heilige Geest uit de hemel genieten, *waardoor de staat van de kerk een gedaante zou vertonen van het leven uit de dood*. Romeinen 11 vers 15. Ook zou de geloofsleer van de ware Bloedgetuigen, die de woede van de Draak of van het Beest hadden moeten uitstaan en voornamelijk onder het gebied van de Antichrist openbaar werden veroordeeld als kettters en door de doodvonnissen van Synoden en rechtbanken tot het helse vuur verwezen werden, deze zullen nu in het licht verschijnen, verdedigd en verheerlijkt worden. En de overeenkomst van hun geloofsleer met die van Christus en van Zijn apostelen zal openlijk worden bewezen. De Bloedgetuigen zelf zullen van de laster waarmee hun goede naam beklad was, verlost en in Gods kerk als getrouwe leraars en rechtzinnige dienstknechten des Heeren geroemd worden. En hun arbeid, strijd en voorbeeld die uit getrouwe geschiedenisschrijvers met vlijt verzameld worden, zullen in Gods kerk aangeprezen en als voorbeeld gesteld worden.

Vreugde in de hemel

Maar de apostelen en martelaren en voortreffelijke leraars van Christus die in Zijn heerlijke gemeenschap leven, zullen niet onbekend blijven van deze staat verandering van de kerk. Zij zullen in de hemel daarover vreugdestof bevinden. En om de spreekwijze van de profeten de mijne te maken: *vreugde bedrijven*, Openbaring 18 vers 20. *En hun hoofden*, om zo te zeggen, *zullen ze verheffen* nadat hun zaak openbaar verdedigd is. Dit is de opstanding der kerk en van de profeten en apostelen en bloedgetuigen en voortreffelijke dienstknechten des Heeren, waar deze profetie van spreekt op een zinnebeeldige en verbloemde manier. Zoals Johannes vertoond heeft in de Opstanding van de 2 getuigen, hoofdstuk 11 vers 11 en Jesaja hoofdstuk 26 vers 19 sprekende van dezelfde tijd der kerk, wat hij onder hetzelfde zinnebeeld beschrijft.

En dergelijke voorbeelden zijn er meer die in een geestelijke zin hiertoe moeten gebracht worden; zie Hoséa 6 vers 2, Ezechiël 37 vers 1 en 2 en Daniel 12 vers 1 en 2. Deze betekenis van de profetie is allang van bedreven Godgeleerden ontdekt.

Alfondus Conradus Mantuanus zegt over deze plaats:

"Weshalve wij niet geloven dat hier gewag wordt gemaakt van die opstanding waardoor de ziel uit haar lichaam verhuist weer met haar lichaam verenigd wordt, maar wij geloven dat hier die opstanding beschreven wordt die meermalen in de Heilige Schrift voorkomt; en daarin bestaat, dat hen die wij dood achten nog levendig bevonden worden; want die zouden weder gevonden worden, zijnde tot geen kleine verwondering, dan alsof zij uit het graf verrezen waren.

En in zulke zin leest men in Lukas 15 vers 24, dat de verloren zoon, die al zijn goed verspeeld had, weer levendig was geworden. Niet dat hij werkelijk gestorven was, maar dat hij uit het getal der levenden zo zeker was weggerukt, alsof hij in het graf was neergedaald. Zo heeft ook Johannes de zielen der onthoofden om het getuigenis

van Jezus en het woord Gods zien leven. Daar men door de zielen der onthoofden, de ziel zelf niet moet verstaan van het lichaam ontbloot, maar de mensen zelf die onthoofd waren. Dit is een manier van spreken in de Heilige Schrift gebruikelijk. Ze worden gezegd te herleven, nadat zij werkelijk dood waren, en dat men oordeelde dat het zó volkomen met hen gedaan was, vanwege de toorn van de paus die zij verwekt hadden, alsof ze geen leven meer hadden."

Carolus Gallus zegt: "De Heilige Geest profeteert in de Openbaring van een bijzondere en merkwaardige opstanding en vernieuwing van de kerk. Dat zij, namelijk in het laatste der dagen als Joden en heidenen, doden en levenden zullen bestaan en veel heerlijker dan ooit als herleven, vernieuwd worden en bloeien. De zielen der Godvruchtige Bloedgetuigen die in de ogen van de dwazen schenen te sterven, daar zij in de rust zijn, zullen dan voornamelijk herleven en met Christus heersen. En daar zij als kettters waren uitgekreten zullen zijn dan voor Bloedgetuigen van Christus geacht worden."

Nu dan, elk wachtte zich van dit Rijk van de Heiland in een tijdelijk koninkrijk te verwisselen. Het koninkrijk van Christus komt met geen uiterlijk gelaat dat het kan gezien worden, Lukas 17 vers 20. Pracht, heerlijkheid, wereldse glans is verre van dit koninkrijk. Des Konings dochter is schoon en verheerlijkt inwendig, Psalm 45 vers 14. De kerk verlost van het bijgeloof en afgoderij en de ergernissen en de gewetensdwang, zal de breedte der aarde bezitten. En de koninkrijken der aarde die zich tot dán toe tegen hen hadden aangekant, zullen haar begunstigen en voeden. De zuiverheid van de ware Godsdienst en de kracht der Godzaligheid zal de wereld bestralen. De waarheid zal over de schadelijke dwaling en ketterijen openlijk zegepralen. En de broedertwisten die de kerk verdeeld houden, zullen beslist worden. God zal voorzichtige, getrouwe, Godvruchtige en in de school van de Heilige Geest goed onderwezen mannen verwekken die van vorsten en overheden zullen geëerd worden en die de kerk van God naar het voorschrift van Gods Woord in gemoede en naar het geleide van Gods Geest besturen. De ergernissen zullen uitgeroeid worden en door strengheid van kerktucht bedwongen worden. De vorsten en koningen der aarde door welker heerszucht in de Christelijke wereld niet minder als in de heidense wereld vroeger plaats vond en - o, wat schande en droefheid! – daardoor gescheurd en op vele plaatsen gedrukt werd, zullen dán de Godsvrucht en gerechtigheid handhaven. Immers zal door hen de vrede in de kerk bloeien. En hun goede beslissingen uit eerbied voor hen opgevolgd worden. De Joden die naar het voorbeeld van Mirjam door Gods oordeel met melaatsheid geslagen en 7 dagen lang uit het leger van Israel gesloten werd, zullen in die tijd met vreugde en gejuich tot de gemeenschap van Gods volk toegelaten worden en grote heerlijkheid in de kerk inbrengen.

Dit zal de ijver van de volken ontsteken en met lust Gods woord doen naspeuren. En vele heilgeheimen die bij onze voorouders verborgen waren, zullen klaar ontdekt worden. Zo zal er Licht en heerlijkheid in Gods kerk zijn, daar de volken uit alle wereldgewesten naar toevloeien. Dit zal het Rijk van Christus en van de Bloedgetuigen en van de heiligen zijn. En het zal niet minder dan 1000 jaren duren. Hoewel sommige menselijke zwakheden die door de verdorvenheid der natuur in de mensen heersen, - en zelfs enige verborgen vijandelijkheden van sommigen tegen de kerk, - niet uitsluit. Zoals de profeten zelf voorspellen, die ons deze gelukkige tijd aankondigen, zoals Jesaja 66 vers 24, Ezechiël 47 vers 15, Zacharias 14 vers 17-19. Maar in de beschrijving van het nieuwe Jeruzalem zullen we van dit alles nader moeten handelen.

Uw vraagt wellicht: hoe zullen deze dingen geschieden?

Antwoord: *niet door menselijke macht of geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden, zegt de Heere, Zacharia 4 vers 6.* De gangen God in Zijn heiligdom zijn wonderlijk en ontzagwekkend zoals ze zien die daarop letten, dat God Zich allengskens een weg baant en reeds gebaand heeft tot volvoering van dit grote genadewerk ter bekwamer tijd. Ondertussen moet men dat heil van de kerk met stilheid en hoop verwachten.

Vers 5. *Maar de overige der doden werden niet weder levendig, totdat de 1000 jaren geëindigd waren.*

De eenvoudige en klare bedoeling van deze woorden zegt, dat deze Opstanding van de martelaren en voortreffelijke leraren van de kerk, zinnebeeldig en oneigenlijk is. En dat dezen dán openlijk zullen gerechtvaardigd en verdedigd worden tegen alle lasteringen die hun goede naam bezwalkt hadden. En dat men deze Opstanding niet moet vermengen met de algemene Opstanding van alle mensen die ten Jongsten Dage te verwachten staat, ná verloop van die 1000 jaren; wanneer die martelaren, die zinnebeeldiger wijze waren opgestaan, daadwerkelijk met alle mensen in de 2e Opstanding zullen verrijzen.

Zo zal die zinnebeeldige Opstanding een voorrecht van de Bloedgetuigen zijn en van de voortreffelijke kerkleraars welker goede naam en werken door de vijanden verduisterd was. In deze tijd zullen ze in hun vorig daglicht gesteld en openlijk geprezen worden. De kerk zal in deze tijd hun naam zegenen en uit de geschiedenis-schrijvers hen doen herleven en hun gemeenschap in het openbaar betuigen.

Dit is de eenvoudige betekenis van deze tekst waarin de verklaring van de uitleggers zeer veel verschillen.

Echter sommigen vatten deze woorden op, als van de doden gesproken, die *geestelijk dood* genoemd worden en onder de macht der duisternis en dwalingen en bleven verkeren en halsstarrig het Beest aankleven. Die volgens hen niet weer zullen herleven, omdat ze in deze staat van geestelijke dood zullen blijven. Maar hiertegen strijd:

a dat de doden die hier gezegd worden niet te zullen herleven, verondersteld worden reeds geleefd te hebben. Maar als dit een *geestelijk* leven was, zou er uit moeten volgen dat ze uit de staat van geestelijk leven waren gevallen en tot de geestelijke dood weer terug vervallen. Hetgeen niet kan aangenomen worden.

b. De Godsspraak leert uitdrukkelijk, dat deze doden die op deze tijd zullen herleven, na die 1000 jaren [in de oordeelsdag] zullen herleven; geen immers geen geestelijk leven kan zijn.

Dat men hier tegenin brengt dat het woord *donec*, totdat, geen vervolg van tijd uitsluit, noch enige bepaling aanwijst; heeft hier geen plaats. Want de profetie stelt zichtbaar dat er 2 opstandingen zullen zijn. De eerste maar van sommige mensen die wij bewezen hebben *zinnebeeldig en* oneigenlijk te zijn. De laatste opstanding wanneer alle mensen [in de oordeelsdag] na verloop van die 1000 jaren die hier in dit gezicht vertoond worden, zullen opstaan en weer herleven.

Dit is de eerste opstanding. Deze woorden behoren tot de voorgaande zin en strekken tot opheldering van dit gehele gezicht. Ze moeten goed opgevat worden. Er is een zekere eerste opstanding van alle gelovigen in bijzonder waardoor zij uit de staat van de geestelijke dood opstaan tot een *geestelijk leven* in de gemeenschap met de Heiland. En zo wordt die meermalen in de Heilige Schrift genoemd. Zie Efése 2 vers

6, Kolossenzen 3 vers 1, enz. Hiermee komt overeen een zekere opstanding van de wereld uit haar dwalingen en zonden. Dat is, van de mensen in de wereld verspreid; inzonderheid van de heidenen die door het Evangeliewoord tot de ware kennis en liefde Gods overgebracht en tot de staat van geestelijk leven getrokken worden. Waarvan Jezus spreekt bij Johannes hoofdstuk 5 vers 25.

Maar van een zodanige geestelijke opstanding handelt de Geest Gods hier niet; zoals enigen onvoorzichtig vaststellen. Deze profetie beschrijft een zekere opstanding van de kerk en martelaren, die het geestelijk leven in Christus al overlang bezaten.

Nu, de Kerk wordt gezegd op te staan, als zij uit de staat van verdrukkende rampen en smaadheid in een staat van vrijheid en blijheid worden gesteld. En voornamelijk, als ze uit het geweld van het Rijksgebied dat zulke verderfelijke dwalingen koestert en inboezemt, in het stuk van de godsdienst, verlost worden; en die staat van duisternis, gewetensdwang en dwaling verwisselen in een verheuglijke staat van licht en waarheid. De Bloedgetuigen en heiligen genieten deze opstanding als de Kerk in deze staat gesteld wordt, haar gemeenschap met dezelve belijdt en haar naam en leer verdedigt tegen de lastertaal van de vijanden, en haar deugden en verdiensten roemt.

Zodanige opstanding genoot de Kerk ten tijde van Constantijn wanneer ze verlost werd van de wrede vervolgingen van Diocletianus en in vreugde en vrijheid gesteld werd. De martelaren die onder het Rooms-heidens gebied onthoofd waren, zijn toen openbaar gerechtvaardigd, hun namen en gedachtenis met ere genoemd en hun leer begon als te herleven.

Maar die opstanding was niet volkomen omdat het koninkrijk van Christus toen nog met die heerlijkheid niet was geopenbaard zoals het eens te verschijnen moet komen, volgens het profetisch woord. Het heidendom heeft nog lange tijd daarna zijn kracht geoeffend. De ketterijen vervulden Gods Kerk. Veel rampen zijn haar toegebracht door de barbaarse volken.

Daarna is het Mohammedaanse waangeloof tegen het Christendom opgestaan. En de grootste en zwaarste tegenstand werd geboren uit het wreed gebied van het *geestelijk Babel*, dat veel meer Bloedgetuigen heeft gedood dan het *heidens* Rome. De Joden bleven ook tot zover bij hun misverstand en het deksel is nog van hun ogen niet afgenomen.

Derhalve beloofde de Godsspraken der profeten een heerlijke en roemruchtige Opstanding, wanneer de kerk zeer vreselijk en bloedige vervolgingen was ontworsteld en met glans en heerlijkheid des Heeren zal verlicht worden. En het rijk van Christus na de verwoesting der tegenstrijdige rijken en overheden in zijn eigen en rechte gedaante aan de wereld zal vertoond worden. Deze tijden had de Heilige Geest in het oog als Hij zei: *dit is de eerste opstanding*.

Alsof Hij zei: deze opstanding van de kerk, die bestaan zal in de verlossing, niet alleen van de vervolgingen maar ook van de bijgelovigheid en afgoderij, gepaard met de rechtvaardigmaking van alle martelaren zelfs van degenen die van de valse kerk veroordeeld werden; alsook met de bekering der Joden tot het Christelijk geloof; deze opstanding zeg ik, is en verdient werkelijk genoemd te worden: *de eerste opstanding*. Van deze hebben de profeten onder de geheimzinnige naam van *opstanding* geprofeteerd en onder een verbloemde spreekwijs gesproken. Als de Heilige Geest zo spreekt, zinspeelt Hij ten dele op de reeds bijgebrachte Godsspraken van de profeten en ten dele op de profetie van Ezechiël die van de wederkering der Joden uit dat de Babylonische gevangenschap onder het zinnebeeld van de opstanding geprofeteerd had, hoofdstuk 37. Waarvan een zichtbare bewijs is dat, zodra Ezechiël gesproken had van die opstanding, daarna van de strijd van Gog en Magog spreekt; dat de

Heilige Geest evenzo handelt in deze plaats. Dit is de geleerde opmerkingen van Launeus die hier veel licht toebrengt.

Maar de verlossing der Joden uit de Babylonische gevangenschap was geen zinnebeeld van die weldaad die ten tijde van de grote Constantijn aan de Kerk bewezen werd. Maar dit zou de Kerk toegebracht worden na een langdurige verdrukking in het geestelijk Babel, wanneer ze in volle vrijheid zal gesteld worden. Vandaar leert ons de Heilige Geest dat er in de profetie van Ezechiël een geestelijke zin ligt opgesloten, die geestelijk moet overgebracht worden tot die grote verlossing die God aan de kerk van het Nieuwe Testament eindelijk eens zal toebrengen; na een langdurige verdrukking en strijd met het rijk der goddeloosheid en bijgelovigheid. Wanneer de Heere Zijn beloften zal vervullen en tonen getrouw te zijn.

C. Toejuichingen aan deze voorzegging gehecht.

Vers 6. *Gelukkig en heilig die deel heeft aan de eerste opstanding; de tweede dood heeft over dezen geen macht. Maar zij zullen priesters Gods en van Christus wezen en zij zullen met Hem heersen 1000 jaren.*

De Heilige Geest voegt bij dit gezicht een toejuichende slotzang dat tot opheldering strekt én een zaligspreking van degenen die deel hebben aan deze eerste opstanding. Dat kan geen ander gebruik nog betekenis hebben dan:

A. De kerk Gods tot troost en opleving te strekken die deze weldaad genieten zal van de opstanding. Omdat allen in hun gemeenschap gelukkig zullen zijn. Want die kerk zou blijken de ware kerk te zijn en het koninkrijk van Christus, in tegenstelling van de valse kerk en het vleselijk koninkrijk

B. De gelovigen moet te geven om zich in tijden van verdrukking niet te laten afschrikken van de belijdenis der waarheid. Al moesten zij die met hun bloed bezegelen. Doordat hen de Heere beloofd een Opstanding tot loon van hun trouw en standvastigheid. Zodat ze met roem en lof in de kerk en wereld zullen gerechtvaardigd worden en hun Geloofsleer om welker wil zij de dood hadden geleden, zou herkend worden voor dezelfde als die van de Herstelde kerk of de Hervormde kerk [ná de ondergang van de Antichrist]. Hun belijdenis, door de valse kerk verketterd zal van die lasteringen bevrijd en zal gezegend worden. En zo zullen zij met de apostelen gehouden worden als de naaste Troongenoten van Jezus Christus in dit Koninkrijk. Zó hebben de gelovigen van de Oude tijd deze woorden verstaan.

Hierbij kwam onder andere reden, die drift vandaan om het martelaarschap te lijden. En velen bedroefden zich dat hen de gelegenheid niet gegeven werd om de godsdienstwil hun bloed te mogen storten. Van dezen kon met waarheid gezegd worden, hetgeen Diocletianus zegt: dat de christenen gaarne willen sterven en hun leven niet dierbaar achten. Zien Lactanius, De Mort. Perfec. Kap 2.

Want het loon en het voorrecht van het martelaarschap speelde hen voor ogen en in het hart. En tegelijk ook deze Opstanding zoals ze die ware en eigenlijk gezegde Opstanding der Bloedgetuigen verstonden, vóór de algemene opstanding, die hen te wachten stond. Gelijk Dodwell uitvoerig heeft bewezen. Zie Dissert. Cypr. 12 par. 20, 21, de Mort. Fotitud. "De eerste christenen geloofden *dat de eerste Opstanding in het duizendjarig rijk geschieden zou* en gelijk zij die oordelen eigen te zijn aan de rechtvaardigen, zo schreven ze ook het grootste gedeelte daarvan toe aan de martelaren."

Hoewel wij die opstanding geestelijk opvatten, nochtans is het een en hetzelfde. De voorrechten van de martelaren blijven in hun waarde en dat voor allen die deel hebben in deze Opstanding. Het rijk van Christus dat in deze tijd zal geopenbaard worden, zal een zuiver zinnebeeld zijn van het eeuwig hemels koninkrijk. En zij die in de ware

gemeenschap van dit koninkrijk leven, die zullen de verwachte heerlijkheid en godzaligheid niet ontgaan. Die in dit koninkrijk gerechtvaardigd zijn, zullen ten Jongsten Dage niet veroordeeld worden.

Die in deze tijd van smaad en laster ontheven worden, zullen hun hoofden opheffen in de zalige gemeenschap met Christus, waarin ze het grootste belang hebben, dat dit koninkrijk eens geopenbaard zal worden en de kerk in een gelukkiger staat gesteld wordt. En dus niet alleen op aarde maar als in de hemel zelf opstaan en hun opstanding daar genieten.

Deze kunnen in de 2e dood niet komen.

Door welke spreekwijze wij te voren getoond hebben dat de dood van het eeuwig verderf hier verstaan wordt.

Maar zij zullen als priesters van God en van Christus, - dat is pas gunstgenoten en boezemvrienden van God en Christus en door God en Christus uitverkorenen, - met Christus 1000 jaren heersen. Want zij zullen een voornaam deel hebben in al de heerlijkheid van hun Koning die thans haar stralen zal verspreiden door de gehele wereld. Alle volken, alle geslachten zullen hun leergronden en belijdenissen naar het voorschrift van de Apostelen ingericht, roemen en goedkeuren. Hun namen en gedachtenis zegenen, en hen waardig keuren om de voornaamste heerlijkheid in de hemel te bezitten. En ze zullen in deze tijd, uit bewustheid van die staat der opgewekte en Hervormde kerk, een overgrote vreugde en blijdschap genieten.

Die de Roomse kerk had verketterd, van hun waardigheid berooft, ten vure gedoemd, en als kinderen des verderfs den volkeren hebben afgemaald, en voor dwaalgeesten, schadelijke leraren, als vergiftige en zielsverderfelijke verleiders werden uitgekreten, die het volk met verkeerde en helse leerlingen verstrikten en daarom door vuur en zwaard moeten uitgeroeid worden ... dezen zullen met witte klederen bekleed als priesters van God en Christus en in een praalgewaad met geestelijke ogen in de kerk van die tijd aanschouwd worden; als van de dood verrees en weder levendig geworden en uit duisternis in volle dag gesteld om als metgezellen, gunstgenoten en Troongenoten van de Heiland de heerlijkheid te genieten.

Vervulling van deze profetie.

Uit de verklaring die ik van deze profetie gegeven heb, kan men gemakkelijk van de vervulling oordelen. Vele uitleggers stellen die omtrent de tijd van Constantijn zoals hiervoor is gezegd. Ik ontken niet dat ik kerk in die tijd een schaduw en schilderij van deze staat heeft genoten die hier [Openbaring 20] afgebeeld wordt, maar veel te onvolmaakt om op dit voortreffelijke zinnebeeld toegepast te kunnen worden. Toen heeft men op tronen gezeten, dat sta ik toe. Want onder die naam drukte men de *bisschoppelijke stoelen* uit. En de bestuurders der kerk oefenden daar hun uitspraken in de kerkgeschillen tot welzijn van het gehele lichaam van de christenheid. Hoedanige synoden in Azië, Egypte, Afrika, Italië, Frankrijk en Spanje geweest zijn. Maar dit is bekend en niemand zal het ontkennen, dat het verderf welhaast in de kerk is ingeslopen en zeer veel en grote ergernissen en onheilen na zich sleepte. Het getal van de getrouwe en voorzichtige kerkleraars werd hoe langer hoe kleiner. De zuivere Godsvrucht ontaarde in bijgeloof. De goede ijver van ware godsdienst en broederlijke liefde, de eendracht en oprechtheid werd door heerszucht uitgeblust. De tronen der kerken dienden tot hoogmoed en trotsheid van vleselijke mensen. In de kerkvergaderingen, voornamelijk in het Oosten, werden veel besluiten oproerig en onvoorzichtig genomen. Al die dingen, die hierboven meer vermeld zijn, maken niet dat wij aan de kerk van die tijd en de daaropvolgende, de naam van *ware Kerk* kunnen

toe-eigenen. Wij kunnen daarin het koninkrijk van Christus niet herkennen. En evenmin kunnen zij die schone beeltenis van dit ons Gezicht, niet vertonen, die ons kerkleraars afbeeldt, hun oordeel en de gericht oefenende in de Synoden en met Christus heersende. Want er kan best een volmaakter voorbeeld van Christus' rijk op aarde zijn. Waarbij ik wenste dat vergeleken wordt hetgeen ik zo-even van de Opstanding der kerk al gezegd heb.

Zullen wij ons dan met Cotterius⁵ tot de kerk wenden die in de 16e eeuw in betere staat gebracht is, waarvan hij meent dat toen de 1000 jaren begonnen zijn?

Zeker met meer recht, want de kerk van die tijd verbeterde naar de leer en tucht der apostelen. Deze vertoonde het allerbeste de Apostolische Kerk én die onder deze kerk de voornaamste was, namelijk de kerk van Jeruzalem; en veel beter dan de kerken van de Oude tijden. Toen is waarlijk de kerk als van de doden opgestaan en heeft een nieuw leven verkregen. Men heeft ook synoden in Frankrijk gehouden en voornamelijk in Schotland daar de kerk naar het voorbeeld van Genève Hervormd, voortreffelijke leraars heeft gehad en waaronder uitmuntte John Knox een Godzalig man, volijverig en vol van de Heilige geest; werkelijk een apostolisch man. Ook hebben enige kerken in Duitsland, Zwitserland, Genève en Hongarije het bestuur van wijze en godvruchtige overheden heerlijk gebloeid; gelijk na die tijd ook in Engeland en Nederland.

Maar nochtans kan men niet zeggen, hoeveel bewegingen, rampen en ergernissen van de vergrimde satan hfd. 12, verwekt werden en opgehoopte gebeurtenissen zijn ontstaan die het grote werk Gods beschadigd hebben. Al de Godvruchtige mannen van die tijd klagen daarover, maar het kwaad konden zij niet keren.

Niets zou de kerk het voordelige zijn geweest dan in de Hervormde staat der kerk - die nu op vele plaatsen was vastgesteld - een algemene Synode vergaderd te hebben met Godvruchtige en geleerde mannen uit alle kerken die het juk van Babel hadden afgeschud, om daar met een eenparige schouder en met eenstemmigheid een Belijdenis des geloofs van tucht en kerkbestuur op te stellen, naar het allernauwkeurigst voorschrift van Gods Woord en besluiten; tot eendracht en rust der kerk, opdat alle onenigheden en geschillen beslist werden.

Dit zag de voorzichtige bisschop van Cantelbury Thomas Cranmer [zie noot 1] van gewicht te zijn en heeft zijn heilzame raad bij Calvijn smakelijk gemaakt. En had het Gode behaagd, het leven van koning Eduard die voortreffelijke vorst van Engeland, langer uit te trekken, wellicht zou die zaak gelukt hebben. En Engeland zou de heerlijke stoel van de doorluchtige bijeenkomst kunnen zijn, waarin men zou kunnen zien, *dat het Oordeel den heiligen overgegeven werd.*

Maar God, de wisselvalligheden van de Kerk en wereld anders besturende, - daar die heuglijke dag nog niet geboren werd, - is de zaak geheel anders uitgevallen. En Engeland, daar het licht der waarheid onder Eduard zo lieflijk was opgegaan, - terwijl de zaken in Duitsland zo verward en beroerd waren - en wel verheugelijker voortgang beloofde dan onder zijn vader Hendrik, is een schouwtoneel geworden van Gods vreselijke oordelen; daar het scheen dat alle duisternissen en nevelen der voorgaande eeuwen al gelukkig begonnen te verdwijnen.

Doch in Duitsland, zolang met keizer Karel over een vrije Concilie gehandeld werd, in welke de verschillen van godsdienst zouden bepaald worden, maar dat toch de protestanten nooit konden verkrijgen, had men hiervan niets goeds te wachten. Want na de vergadering van Concilie van Trente, waarvan de protestanten geen heil konden

⁵ Matthew Cotterius, Engels theoloog

verwachten, is het geschil over de sacramenten of Bondzegels zo hevig ontstoken en de gemoederen twistgierig zó ver van elkaar verwijderd, dat men tot nog toe tevergeefs in samenspraak en bijeenkomsten gepoogd heeft de eendracht te vinden. Zeker tot overgroot nadeel van Gods kerk.

Wat zullen wij dan eindelijk zeggen? Wat anders dan dat wij betere tijden moeten afwachten. Gelijk ook Godvruchtige mannen van die tijd al ingezien hebben. [Noot 2] Daar zal een dag komen die de Heere maken zal, wanneer Hij dit grote werk van Zijn rechterhand voleindigen zal.

Noot 1

Cranmer aan Calvin anno 1552 in Epist. Calvin. P.M. 268.

"Weshalve ik dikwijls gewent heb en nog wel eens, dat geleerde en Godvruchtige mannen die anderen in geleerdheid en schrandtheid overtreffen op een veilige plaats samenkwamen daar zij al de hoofdstukken van de kerkleer met onderlinge overwegingen en beraadslagingen verhandelden; en niet alleen van de zaak zelf maar ook van de spreekwijzen, het een of ander werk met hoog ontzaglijke deftigheid, aan de nakomelingen overgaven. Onze tegenstrevers hebben nu het concilie van Twente ... en gij onze wens, waarover ik Bullinger ook geschreven heb; ik bid u overleg met elkander hoe die vergadering best zou bijeenkomen."

Calvin aan Cranmer. ... "Niet alleen moest de edelmoedige inborst van de grootmachtige koning, maar ook zijn Godvruchtigheid geëerbiedigd worden, wanneer bij die godvruchtige Raad van zodanige bijeenkomst begunstigd, en daartoe zelfs een plaats in zijn koninkrijk aanbiedt.

Noot 2

Franciscus Lambertus, nadat hij over een vreedzame staat der kerk gehandeld had. laat zich zo horen: "Ach, wanneer zal die gelukkige eeuw geboren worden, wanneer allen met gouden klederen zullen bekleed en overvloedig gezegend worden, die een recht Christelijk leven leiden en waarlijk Evangelies zijn. Want veel Evangelischen die nu zijn, kan ik niet zonder moeite daarvoor erkennen. Want van dezen wordt tot God wel gezegd: *Gij hebt het volk vermeerderd, maar Gij hebt de vreugde niet groot gemaakt,*" Jesaja 22 vers 2.

Over *Openbaring 21 en 22* schrijft Vitringa in *de inleiding* van deze hoofdstukken. (Verkorte weergave)

“Hier dient zich een verhoog aan dat waarlijk heerlijk en uitmuntend is. Johannes verkeerde in het hemels Heiligdom en zag een verwonderingwaardige gedaante van een stad, die volmaakt en met alle geestelijke heerlijkheid versierd was, gelegen op een hoge berg, die hem, ongetwijfeld in dit gezicht aan de zuidzijde van het hemels Heiligdom, vertoond werd. Maar nadien hij die stad tevoren niet gezien had, scheen hem die uit de hemel neer te dalen; en de heilige Engel leerde hem hierna dat het de stad Jeruzalem was, die nieuw en door God gebouwd en het waar en volmaakt beeld van *de Kerk van Jezus* was. Eer hij nu tot nadere beschouwing van deze stad, die hij nauwkeurig wenste te kennen, werd opgevoerd, krijgt hij in het hemels Heiligdom, vooraf enige openbaringen omtrent enige dingen, die tot rechte kennis van die voortreffelijke stad vereist werden en in deze zinsnede, die ik hier aantoon, ontworpen worden. Dit is de algemene inhoud van dit gezicht, hoewel de uitleggers het niet eens zijn over de hoedanigheid en aard om deze Kerk te bepalen. Maar nadien zulks noodzakelijk moet bepaald worden zal het billijk zijn een kort onderzoek te laten voorafgaan.

Oplossende navorsing van dit Gezicht.

1. De stijl van de profeet, die deze stad beschrijft, is zo hoogdravend en verheven van trant, dat verscheidene uitleggers gemeend hebben, dat hij de staat van de Kerk hier op aarde niet in de toekomstige tijd beschrijft, maar de verheerlijkte Kerk, die na de dag van het laatste oordeel in de hemel gelukkig zal vertoond worden. Launeus kiest de middenweg tussen die twee gedachten en betreft de eerste acht verzen op de staat van de Kerk, na de laatste dag in de hemel, omdat zij volmaakt zal zijn, maar het volgende laat hij slaan op de staat van de Kerk hier beneden, nadat de tegenstrijdige rijken zullen vernield zijn; maar zijn redenen voldoen mij niet.

Een ieder, die deze profetie leest, ziet zonneklaar, dat de eerste acht verzen als voorrede voor dit Gezicht moeten gezien worden. Het gezicht zal direct nader verklaard worden. De eigenschappen of bijnamen die in deze verzen voor het Nieuwe Jeruzalem gebruikt worden, slaan op de Bruid van de Heiland, die in het volgende gezicht, dat die verzen vervangt, gevonden worden. Maar ik heb zekere redenen, die mij tot nu toe overtuigd hebben, dat in deze gezichten vertoond worden de staat van de Kerk van Christus, die *in de laatste dagen hier op aarde* zal vertoond worden, zowel na de verwoesting van het rijk van het Beest, als nadat Gog en Magog zal vernield zijn.

Hoewel ik de vrijheid van de tegensprekers overal genoeg kan verdragen, maar hier niet, omdat het genoeg blijkt, dat de Heilige Geest in het levendig beschrijven van deze beeltenis hemel en aarde als ondereen gemengd en zijn rede zo schikt dat Hij ons onder die verbeelding *tegelijk de staat van de verheerlijkte Kerk, die in de hemel volmaakt zal zijn*, en waar de Kerk, die hier op aarde in vreemdelingschap is, haar volmaaktheid zal krijgen. Was het anders, hij zou de Kerk van Christus, die hier altijd enige onvolmaaktheid zal hebben, met die verwen niet hebben afgeschilderd. Nochtans is hier niets in, dat op de kerkstaat hier op aarde, zoals die in het laatste van de dagen nadat de ergernissen zullen geweest zijn, zich vertonen zal, niet toepasselijk is; zoals ik hoop uit de overeenstemming met andere profetieën te bewijzen, als men *de kracht en de nadruk van de woorden* maar voor de Hemel bewaart; daar alle onvolmaaktheid eens zal voorbij zijn. Ondertussen wens ik, dat men het gewicht van

onze redenen, die wij met andere uitleggers, van onze én van de voorleden tijd, voor onze gedachten bijbrengen, goed en rijpelijk overwegen mag.

- a. 2. Het verband van deze profetie met de voorgaande, hoofdstuk 19:6-7, bewijst onweersprekelijk wat wij beweren. Na de ondergang van het rijk van het Beest moest God Zijn koninkrijk aanvaarden, wat wij getoond hebben en alle profeten getuigen, het Rijk van Christus op aarde te zijn. Nu is de tijd van dat Koninkrijk, de tijd van *de Bruiloft van het Lam*, zoals op die plaats gezegd wordt; en de vrouw van het Lam is niemand anders dat het Nieuwe Jeruzalem, dat voor haar Bruidegom toebereid is.
- b. Deze hele profetie is opgesteld in navolging van de profetieën van het Oude Testament, die buiten alle twijfel de staat van de Kerk in de gelukkige dagen van het Nieuwe Testament hier op aarde, afschaduwen, zoals Jesaja 25, 35, 52, 60 en 61, 62 Dit is duidelijk genoeg. Of de verklaarders nu de laatste hoofdstukken van de Bijbel al of niet toegepast hebben op de kerk in het Vrederijk, ze hebben in elk geval dit rijk verwacht ná de volkomen ondergang van de machten der duisternis, ná de binding van de satan.
- c. De eigenschappen passen alle niet, maar alleen sommige op de verheerlijkte Kerk, die in het laatste van de dagen moet volmaakt zijn, als dat Jeruzalem uit de hemel neerdaalt (vers 1). Maar wat zegt dat anders dan dat de Kerk hier op aarde in een hemelse staat moet vertoond worden? De Kerk van de uitverkorenen zal op de jongste dag van de aarde naar de hemel opgenomen worden, want deze aarde was en zal nooit de woonplaats van heerlijkheid en eeuwige gelukzaligheid zijn. Van dezelfde zaak spreekt vers 24: "En de volken die zalig worden, zullen in haar licht wandelen; (het is opmerkelijk dat in deze tekst de woorden *die zalig worden* niet in de Griekse tekst voorkomen) en weer: "En de koningen van de aarde zullen hun heerlijkheid en eer in dezelve brengen"; en vers 26: "Zij zullen de heerlijkheid en eer van de volken daar inbrengen". En hoofdstuk 22:2: "In het midden van haar straten was de boom des levens, voortbrengende twaalf vruchten, en de bladeren waren tot genezing der heidenen." De staat van de Hemelse heerlijkheid kent geen onderscheid van volken en daar zal de waardigheid van de koningen ophouden. De heidenen zullen dáár ook geen geestelijke genezing nodig hebben; om niet te zeggen, dat deze woorden in die profetieën gelezen worden, die buiten alle tegenspraak handelen over de staat van de Kerk hier op aarde.
- d. Nadien dit boek profetisch is en de profeten de lotgevallen van de Kerk hier op aarde beschrijven, zo is het niet te denken, dat door deze profetie de heerlijke en hemelse staat van de Kerk ná het einde van de eeuwen wordt afgeschilderd. Het doelwit van deze profetie is de dienstknechten van de Heere *de dingen te tonen, die haast geschieden moeten* (hoofdstuk 1:1). Dat nu veel dingen voortreffelijk en heerlijk van dit nieuwe Jeruzalem gezegd worden, die zeer nabij de staat van de Kerk in de hemel komen, dat moet ons te binnen brengen dat er vele heerlijke dingen van de Kerk op aarde, zoals die in het laatste van de dagen, in haar rechte gedaante, moet vertoond worden, kunnen gezegd worden, volgens de Godspraak van David in Psalm 87 vers 3: "Zeer heerlijke dingen worden van u gesproken, o stad Gods", en dat de Kerk van Jezus Christus waarlijk een Koninkrijk van de hemelen is, Mattheüs 3:2. Dat er tussen die staat en de staat van de Kerk van de Heiland zeer grote overeenkomst en vereniging is. Want nu staat de hemel open, die eertijds gesloten was en als met de aarde verenigd en de aarde met de hemel vermengd. Hemel en aarde is een heiligdom en woonplaats van God. De ladder,

tussen hemel en aarde, waarlangs de engelen neerdalen en opklimmen, verenigt hemel en aarde zodanig, dat de aarde het Huis van God en de *poort* van de Hemel is (Gen. 28:17);⁶ en dat die op aarde leven, nu schijnen in de hemel te verkeren en met Christus in de hemel gezet zijn (Ef. 3:6-12), en Zijn Troon en eergenot te zijn, Ef. 3:2-6; Openb. 1:6. In dit vertoog komen ons de dingen voor die Johannes zag.

A. Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde.

Vers 1: "Ik zag een nieuwe hemel en nieuwe aarde, want de eerste hemel en eerste aarde was voorbijgegaan en de zee was niet meer". De uitwendige en vleselijke huishouding, die door de roomse, valse profeten in de kerk was ingevoerd, en haar ware gedaante verduisterd had, nam een einde met de Hervorming van de kerk. Het Goddelijk werk was niet ten einde, maar zal volbracht worden als het rijk van het Beest zal vernietigd worden, wanneer de kerk, ten tijde, als de heiligen met Christus op een troon zitten, zich vertonen zal in al haar schoonheid en heerlijkheid; en de gedaante van hemel en aarde nieuw zal schijnen, de oude hemel en aarde vernietigd zijnde. Zo hebben wij dat zinnebeeld uitvoerig verklaard. Hoofdstuk 6:12 en 16:17-18, waarop hier gezinspeeld werd; als ook op de profeten van het Oude Testament, daar de hernieuwing van de kerkstaat op dezelfde wijze wordt afgeschilderd; ziet Jesaja 24:23, Haggai 11:3 en vooral Jesaja 65:17, zoals de uitleggers doorgaans aanmerken, en die Schriftkundige mannen allang voorheen gezien hebben.

Dat er nu bijgevoegd wordt, *dat de zee niet meer was* op deze nieuwe aarde, betekent, dat de barbaarse volken, die dus lang in het heidendom, of in de dwalingen van de valse godsdienst gezeten hadden, in deze nieuwe wereld het christelijk geloof zouden aannemen; en het heidendom, dat in het Mohammedaanse ongeloof herleefde, zouden vernietigd worden; zoals de kerk zulks genieten zou in de volle nadruk na de ondergang van Gog en Magog, want de Heilige Geest heeft dat vertoog in alle Zijn volmaaktheid willen voorstellen. Anders was het niet strijdig, dat op de nieuwe aarde ook een zekere zee was van de aarde onderscheiden. Wij moeten dan hier aan de woorden van de Heiland denken, Matth. 24:14: "En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de hele wereld gepredikt worden, tot een getuigenis alle volken, en dan zal het einde komen". Deze Hervormde wereld, of *nieuwe gedaante van hemel en aarde* zag Johannes na de verwoesting van het rijk van het Beest; en na de straf over Gog en Magog, zag hij geen zee op die aarde, nadien nu de hele aarde de akker van de Heere was en het bergrijk van de hele aarde vervulde (Dan. 2:35), nadat alle koninkrijken, die hetzelfde bestreden hadden, waren vernield en vernietigd.

B. Het nieuwe Jeruzalem.

Vers 2: "En ik, Johannes, zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, neerdalende van God uit de hemel, toebereid als een Bruid, die voor haar man versierd is". Johannes, die nog in het hemels Heiligdom verkeerde, zag de aarde als de hemelse tempel met een veranderde en blijde gedaante, alsof die aarde in een stad veranderd was, zag hij op een hoge berg onder het hemels Heiligdom een stad van uitmuntende schoonheid en heerlijkheid, die, zoals hij van de engel begreep, het nieuwe Jeruzalem was; dat is, de *Bruid van de Heiland*, van welke de heiligen in hun lofzang gewag hadden gemaakt. Openb. 19. Verstaat hier de Kerk van Christus, die in de laatste tijd veel volmaakter in de wereld zal vertoond worden, dan in de tijd die verlopen is tussen Constantijn en Justinianus, waartoe Grotius deze profetie brengt. Zij wordt een *stad*

⁶ Het Koninkrijk der hemelen is op aarde.

genoemd, omdat zij in deze tijd voornamelijk, een overgrote vergadering van mensen zal uitmaken, die door gemeenschap van wetten en gebied samen zullen verbonden zijn (Jesaja 60:14).

Zij wordt *heilig* genoemd, omdat zij uit heiligen zal bestaan, die, volgens de huishouding van het Nieuwe Testament de besnijdenis van het hart ontvangen, die zonder handen geschied, zoals de profeet Jesaja zegt in hoofdstuk 3:1 en 60:31, waarop hier gezinspeeld wordt. Want de schijnheiligen, die zich onder deze vergaderingen mengen en heiligheid en reinheid van zeden voorwenden, worden onder de ware lidmaten van de Kerk niet geteld, die volgens de huishouding van het nieuwe en geestelijk Verbond geen andere voor Borg erkent dan heiligen die door het Bloed van Christus afgewassen zijn.

Zij wordt *Jeruzalem* geheten, omdat ze het waar en levend tegenbeeld van het oud Jeruzalem is, dat deze merktekenen draagt (Ps. 48:1-2, 125:1 en 132:13).”

(K)CAMPEGIUS VITRINGA. (1669-1722)

Uitlegging over het boek der profetieën van Jesaja, door Kampegius Vitringa. Leiden 1741.

Jesaja 63: 1 t/m 6 betreft hij op de geweldige strijd tussen Christus en Zijn vijanden. Deel 6 blz. 575:

“Ik veronderstel derhalve ten vierden, dat onder dit zinnebeeld beschreven wordt het (uit)eindelijk oordeel, waardoor de Messias, als de Verlosser van Zijn volk, een zeer strenge wraak en die met zeer veel bloed bevlekt, zal nemen van die vorsten en volkeren, aan het afgodische en afvallige Rome onderdanig en dat voorstaande; gereed om de ware kerk Gods op aarde, tot het uiterste gebracht zijnde, en van machtige verdedigers verstoken, uit te roeien, en vast voorgenomen hebbende om deze hun bloedige raadslagen met verzamelde heirlegers uit te voeren. Even datzelfde is het, hetgeen ik bij hoofdstuk Jesaja 59:15 en vervolgens, veronderstel en met gelijkkluidende profetische plaatsen aangedrongen heb, welke ik niet herhaal. De gezichten uit Openbaring, hoofdstukken 14:18 en 19:12 en vervolgens, laten hier geen twijfel over. Op het oordeel op het heidense Rome, de vervolger der heiligen - alhoewel dat zeer merkwaardig is - zie ik hier niet. (...)

Derhalve zal de dag, die voor een ieder te vrezen en te (ver)schrikken is, iets anders en groters leren. Sommigen onder de ouden hebben iets gezien van hetgeen ik hier stel. Hieronymus woorden zijn: *Velen van de onzen brengen dit tot het einde van de wereld, waarin zij beweren, dat dit of lichamenlijk of geestelijk, (want het gevoelen van de meesten is verschillend) vervuld zal worden.* Zo zij gezien hebben op het laatste oordeel, hebben zij gedwaald. Beter en geleerder zegt Liranus, dat er door te kennen gegeven wordt *de uitroeiing van de antichrist.* Onder de onzen is dit hetzelfde en duidelijke gevoelen van Piscator. De Joden zien hier insgelijks het eindelijke oordeel van Rome, wat met hun verlossing zal samengaan. Maakten zij maar daarvan onze Messias tot den Veroorzaker; niet die ingebeelde, die zij verwachten.” Enz.

Over Jesaja 64: 10-12 (blz. 696) merkt Vitringa op:

“Het is wel zo dat de bijzondere betrekking van dat land onder de Nieuwe huishouding ophoudt, maar wanneer God aan het zo lang verworpen volk genade zal gedaan hebben; houden wij het geloofbaar dat het land van de ban ontslagen zal worden en aan het Joodse volk deszelfs ware erfgenamen wedergegeven worden. Hetgeen ik zoo vaststel dt ik van de andere dingen niets roekeloos van tevoren bepaal. Terwijl ik ondertussen met de Geleerden (A) van de ouden en latere tijd dit gevoelen vasthoud, dat het geschieden zal, dat God Zich over dat volk in het algemeen of ten aanzien van het gros ontfermen zal wanneer Hij de staat Zijner kerk hier op aarde haar vijanden verstrooid hebbende, zal volmaakt hebben.”

Noot A luidt als volgt: “De historie van dit verschilstuk hebben allang opgemaakt de geleerde mannen, Gisbertus Voetsius, Joh. Henricus Hottingerus, en onder de lateren Daniël Whitby, uit welken gij verstaan zult, dat de meeste vermaardste leraars van de ouden, middel en latere tijd deze hoop van de algemene bekering van het Joodse volk beleden hebben. En er zijn van de Ouden zeer veel dingen aangaande dit stuk van mijzelf opgemerkt, welke ik thans niet voor den dag breng. Luther, een man van geen lichtvaardig oordeel heeft hiervan verschil; en evenwel zijn er vermaarde Godgeleerden van de Augsburgse Belijdenis welke van die grote Meester afgegaan zijn. Hoewel ondertussen andere deftige mannen van die Gezindte zich bij hem gevoegd hebben, welke de geleerde Joh. Benedictus Carpsonius vermeldt. (...)

Één ding doe ik er nog bij dat aanmerkenswaardig is en hiertoe strekt, dat Eusebius van de “Martelaren van Palestina” Cap. VIII verhalende de heerlijke uitgang van de martelaar (een

zekere) Paulus aantekent. Dat hij onthoofd zullende worden, van de scherprechter vrijheid verkregen hebbende, wel éerst voor het ganse volk der Christenen gebeden uitgestort heeft, maar daarna ook voor de Beking of toebrenging van de Joden tot God door Christus. Derhalve hielden de Christenen in het algemeen deze hoop vast. “Enz.

Jesaja 65: 21 -23. “Dat het iets groots is hetgeen hier gezegd wordt, zien zij allen. Maar op welke wijze de profetie opgevat moet worden is een stuk van een omzichtiger onderzoek.

Hiëronymus en zijn navolgers brengen volgens hun veronderstelling al hetgeen hier gezegd wordt tot *de stand der toekomstige gelukzaligheid*. Hetwelk echter een iegelijk vanzelf gemakkelijk kan nemen; (doch) niet zonder een zeker gemaakte overbrenging der spreekwijze verbloemenderwijs verklaart, te kunnen geschieden. Waarom ik niet zou menen dat er thans ter tijd zijn die dat gevoelen zullen prijzen.

Anderen wie onder de ouderen Cyrilles voorgaat, passen dit ganse rededeel zowel als het voorgaande toe, op de staat der kerk onder de Nieuwe Huishouding voor zover die tegen de Oude Huishouding overgesteld en onderscheiden is. In welke tegenstelling zij hier bij de bijzondere leden trachten te tonen. Procopius legt dit gevoelen zonder echter het eerste over te slaan, geleerd uit. Maar ook even dit gaat niet gemakkelijk genoeg voor. Want des profeten rede, hoewel ze ook naar mijn gevoelen geestelijke dingen insluit is zó opgesteld, dat men nauwelijks van zichzelf kan verkrijgen om hier alle betrekking van tijdelijke goederen uit te sluiten.

Waarom er onder de ouden naast aan de tijden der apostelen, geen ontbroken hebben die dit ganse rededeel gebracht hebben tot de gelukkige staat der Kerk, welke de profeten leren, dat ná de verstoring van de verstoorders der aarde (=Kerk) te verwachten is. En welke, zo zij oordelen in de 1000 jaren der Openbaring omschreven wordt, gelijk ik in het voorgaande alreeds vermaand heb. Waarvan wij een gewis getuige in Justinus Martyr hebben.

En er zijn ook onder de latere zelfs geleerde mannen van onze tijd velen welke dit gevoelen toestemmen. Welke ik gemerkt heb, ‘t geen hier gezegd wordt volstrekt naar de letter opvatten en ook de lange levenstijd zelf, welke vermeld wordt tot 1000 jaren bepaald is; ofschoon zij anderszins van een vleselijke chiliasterij vreemd zijn. Ook ik verwacht met hen betere tijden en ik ben totnogtoe van oordeel geweest dat de 1000 jaren der Openbaring daartoe gebracht moeten worden. Alhoewel velen van degenen die de herstelling van de staat der Kerk verwachten daarin niet toestemmen. Doch ik belijd:

Ten eerste, dat ik in opzicht van de eigenschappen deze tijden met die geleerde mannen welke dit gevoelen in onze tijd sterk verdedigd hebben, niet volgens overeenkom, ofschoon ik zodanig gemoed ben, dat ik het verschillende gevoelen liever wil daarlaten, dan hun veronderstellingen bestrijden of stoutelijk veroordelen. Als maar niemand hier enige herstelling van de Levitische Dienst versierde; het geestelijk koninkrijk van Christus Jezus in een uitwendig en zichtbaar koninkrijk veranderde en Zijn troon aan een zekere aards Jeruzalem vastmaakt; of hetgeen in de profetieën dikwijls zinnebeeldig en verbloemd gezegd wordt, dat alles naar de letter verklaart zijnde hierheen brengt; alhoewel ook hier het oordeel van Hiëronymus zachter en gematigder is geweest. ...

Derhalve zo men op de *tijdelijke staat der kerk* van deze tijd ziet zal men bevinden dat onder deze woorden de volgende beloften verborgen liggen.

- Ten eerste, dat Gods uitverkorenen en geliefden in deze tijd een leven zullen leiden in een volheid en overvloed van alle dingen, in vrede, rust, veiligheid

zonder een burgerlijke uitwendige of inwendige beroering, en wel een langdurig leven.

- Ten tweede dat zij uit zich een nakroost zien zullen, 't welk eerlijk, bezadigd is, de deugd en luister der ouderen navolgende, zullen ze met hen lang leven.
- Ten derde dat zij in hun zaaien, maaien, of enig ander werk de zonderlinge voorzorg van de Goddelijke voorzienigheid ondervinden zullen en de zegeningen genieten; welke tegengestelde vloeken als tekenen van de Goddelijke toorn bij Mozes, Leviticus 26, Deuteronomium 28 beschreven zijn.
- Ten vierde. En dat de vruchten van hun werken bestendig en duurzaam zijn zullen, door de bezitters zelf zullen genoten en niet van vreemden of van vijanden ontnomen worden. Uitmuntend zijn hier onder de Psalmen van David; Ps. 67, 72, 149, behalve de Psalmen 37 en 85 en de gelijkkluidende plaatsen uit de profetieën meermalen aangehaald. En ik heb hetgeen hiertoe behoort verklaard in een verhandeling over *de erfenis van de aarde*. De Goddelijke zegen zal zich over alle staten der gelovigen uitbreiden.

Het geestelijk aanzien nu der woorden doet ons aan dit volgende denken.

- Ten eerste, dat de gelovigen in deze gewenste eeuw door de genade van de Heilige Geest onderschraagt zijnde, hun geestelijke staat geheel en al vast en bevestigd maken zullen; want iemand wordt gezegd *voor zich een huis te bouwen*, die zijn staat versterkt en bevestigd, 1 Samuël 2: 3.
- Ten tweede dat zij zich door werken, welke lang duren zullen, zich zullen bereiden een stof van ware blijdschap, hetzij met hun overdenkingen en boekoefeningen en algemene nut der broederen in het licht te geven; hetzij met heilige vergaderingen en gemeenten, lang zullende duren (geestelijke wijngaarden) te gronden en het koninkrijk Gods alom voort te zetten. Uit welke werken zij zelfs een grote vergenoeging en vertroosting scheppen zullen; hetwelk is wijngaarden te planten. De apostel zegt tot de Filippenzen: *Zo dan, mijn geliefde en zeer gewenste broeders, mijn blijdschap en kroon*, hoofdstuk 4: 1.
- Ten derde, dat zij uit hun arbeid, hetzij tot hun eigen, hetzij tot het algemeen gebruik aanleggende, een gewisse en wezenlijke vrucht trekken zullen; *dat geen arbeid en werk tevergeefs zal zijn*. Dus zegt de apostel tot de Korinthiërs: *Zo dan mijn geliefde broeders, zijt standvastig, onbewegelijk altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, als die weet dat uw arbeid niet ijdel, (vruchteloos) is in den Heere*, 1 Korinthe 15: 58. Dat is hetgeen de profeet hier ter plaatse zegt: *zij zullen niet tevergeefs arbeiden*. Onze profeet: *zegt den rechtvaardige dat het hem wel gaan zal, dat zij de vruchten der werken zullen eten*, Jesaja 3: 10.
- Ten vierde dat het niet geschieden zal dat hun werken zullen ontvreemd of ontnomen of omgedraaid worden van vreemden. Hetwelk in het geestelijke geschied, bijvoorbeeld wanneer iemand een gemeente door zijn arbeid plant, welke naderhand een valse leraar bederft en tot de partij van zijn dwaling getrokken hebbende, als heer inneemt en zichzelf toe-eigent; hetgeen de Apostels in hun tijd en allermeeft na hun tijd meermalen ondervonden hebben. Zie Galaten 4: 17; 2 Petrus 2: 3. En 2 Korinthe 1: 24. Datzelfde geschiedt wanneer iemands gezegden, schriften, overdenkingen ter bevestiging van dwalingen of tot valse veronderstellingen, de eerezucht begunstigende, tegen de mening van de schrijver getrokken worden; gelijk bijna alle ketterij en het ganse gebouw der verdorven kerk van de leraren gebouwd is op de plaatsen der heilige Schrift die verkeerd opgevat zijn. Wanneer iemands gedachten, geschriften en leringen van een goede waarde, openlijk in het licht gegeven zijnde, van andere nijdige of eerezuchtige

mensen uit eerezucht of nijdigheid en afgunst gelasterd, weerlegd of verduisterd worden; om de lof en vrucht van een anders werk zichzelf toe te eigenen, enzovoort. (...)

Vitringa schrijft in zijn *Verklaring der Parabolen*, blz. 546:

“Men heeft een merkwaardige voorbode van de komst des Heeren gehad, in de Hervorming van de kerk in de 1^e eeuw. En onze hoop wast meer en meer aan, dat de Heere dit Zijn werk volmaken zal. Immers, Hij heeft waarlijk in de Reformatie gedaan hetgeen Hij gezegd heeft te zullen doen in Zijn toekomst. Daarom zullen wij zodanig te werk gaan in de verklaring van de overige delen van deze gelijkenis, dat wij, hetgeen hier wordt gezegd van de komst des Heeren en de gevolgen daarvan, zullen brengen tot het werk, dat de Heere in de 16e eeuw heeft begonnen, als een voorbeeld en voorspel van een groter en voortreffelijker werk, hetgeen wij verwachten met lijdzaamheid.”

Openbaring 20: 4

Uit de Bijbelverklaring van Matthew Henry,

met toevoegingen van Engelse en Duitse Godgeleerden.

Deze is verschenen vanaf 1741 tot 1787. Het boek Openbaring wordt aangevuld met een groot aantal citaten. Onder meer van Duitse theologen zoals J. H. Starcke, Chr. Starcke, J. D. Michaëlis, j. W. Petersen, enz.

De Nederlandse vertalers en bewerkers worden niet genoemd. In de verkorte uitgave van 1910-1916 zijn al de toevoegingen van andere Godgeleerden weggelaten.

Vers 4. **En ik zag tronen.** Het hoge Duits leest: *en ik zag stoelen*. Als de schadelijke en tyranische leer- en heersstoel van het Beest, die de satan hem gegeven had, was omvergestoten en uit de weg geruimd, werd de Apostolische Leerstoel weer opgericht. De leerlingen van de Apostelen kwamen weer in aanzien.

En zij. Te weten de heiligen. Er zijn uitleggers die daardoor verstaan de zielen van de martelaars van wie aanstonds wordt gesproken. Maar dit lijdt de samenhang niet. Het woord autois komt niet overeen met de woorden ψυχη *psu'che*, [zn. vr. de levensadem, een levende ziel]

Het blijkt ook duidelijk, wanneer men de woorden recht inzielt, dat de personen van wie hier gesproken wordt van de *zielen der Martelaars* onderscheiden zijn.

Anderen verstaan het van de volkeren, die voorheen van de satan verleid werden van wie even tevoren werd gesproken, vers 3. Maar ofwel deze volkeren, in zover zij zich bekeren en heiligen worden, daarvan niet worden uitgesloten, zijn zij eigenlijk niet bedoeld, die hier verstaan worden. Maar het zijn de heiligen, zoals uit Daniel 7 vers 22 en 2. En 1 Korinthe 6 vers 2 te zien is.

Zaten op dezelve. En het oordeel werd hen gegeven. Dat is, macht en gezag om het geestelijk kerkgericht te houden, Psalm 122 vers 1. En de leringen, de staat en werken van de mensen, niet naar menselijke inzetten maar naar Gods woord, gelijk ten tijde van de Apostelen, te beoordelen en te richten.

En (ik zag) de zielen. Meestal betekent *de zielen* al de levendige mensen in de wereld, Handelingen 7 vers 14; ook de onsterfelijke geest, die door de dood van het lichaam werd afgescheiden. Apocrief boek der Wijsheid 3 vers 1.

Naardat de eerste opstanding wordt uitgelegd, is daarnaar ook de betekenis der zielen te verkiezen. Johannes noemt maar alleen *hun ziel*, doordat niet hun lichaam maar hun geest, hun kracht, gaven, leer en hun ijver in hun *navolgers* opstaan en zich levendig voor ieders oog vertonen zal. Want daar hij alleen maar de ziel uitdrukkelijk noemt, wil hij de lezer voornamelijk wijzen op dat deel van de mens, dat de ziel wordt genoemd; en wil het onderwerp voornamelijk alleen de ziel en eigenlijk niet van het lichaam verstaan hebben.

Dergenen die onthoofd waren. Dit geeft het te kennen dat het rijk waarin de Martelaars dit lijden bijzonder ondergaan zouden, het Romeinse rijk was. Want de bijl was het teken der Romeinse opperbevelhebbers, dat men voor hen heendroeg. Men droeg minder of meer bijlen nadat de waardigheid van de oversten was. De Romeinse Burgemeesters lieten 12 bijlen, als een teken van hun regering voor zich uitdragen.

Om het getuigenis van Jezus. Onder de heidense keizer.

En om het woord Gods. Onder de regering van de Heere. Daar Christus' woord werd verworpen en in plaats daarvan een menigte menselijke inzetten werden aangenomen.

En die het beest nog deszelfs niet aangebeden hadden. Anderen vertalen: zulke mensen die onder de regering van het Beest niet aangebeden hadden, noch het beest noch deszelfs beeld.

En die het merkteken niet ontvangen hadden aan haar voorhoofden en aan haar hand. Hoofdstuk 13 vers 15-17. Van deze zowel Heiligen als Martelaars wordt hier gesproken.

En zij leefden en heersten als koningen met Christus 1000 jaren. Deze levendmaking of opstanding wordt in het algemeen onderscheiden.

- Een geestelijke opstanding daar de gelovigen van de dood der zonden opstaan tot het geestelijk leven in de gemeenschap van Christus, Efeze 2 vers 5-6.
- Een figuurlijke, zedelijke of burgerlijke opstanding daar men uit een ellendige staat in een betere gesteld wordt. Ezechiël 37 vers 13-14, de Hoséa 6 vers 2. Mega 7 vers 8.
- Een lichamelijke opstanding waarin dezen die hun leven om der waarheid wil onder de regering van de Antichrist verloren hebben, naar het lichaam werkelijk opstaan zullen.
- Waarop na de 1000 jaren, de algemene opstanding van de overige doden volgen zal, een Korinthe 15 vers 23 en 24.

I. Degenen die de 1000 jaren als reeds voorbijgegaan zijn opvatten, verstaan hier *een geestelijke opstanding van de dood der zonden, die geschied in ware boetvaardigheid en bestaat in de wedergeboorte.*

Dit gevoelen heeft tegen zich: ten

1e. Hier wordt niet gesproken van zulk een opstanding waartoe zij reeds gekomen zijn vóór hun martelaarschap, toen zij kinderen Gods werden; maar van zo'n opstanding waartoe zij ná hun Martelaarschap, toen zij gedood werden, gekomen zijn. Anders moest het luiden: *de geestelijk opgestanen stonden geestelijk op.* Of, 'de Martelaars, die om de Naam van Jezus wil hun leven gelaten hadden, hebben zich eindelijk ook bekeerd.' Welke zin bij niemand aannemelijk kan zijn.

Ten 2e. Hier wordt niet gesproken van zulk een opstanding die altijd geschied; zoals de geestelijke in de bekering. Maar van een opstanding die met de 1000 jaren begint.

Ten 3e. Hier wordt gesproken van zulke mensen, die juist omwille van de geestelijke opstanding, of bekering, onthoofd werden en dien tengevolge niet eerst bij het begin van de 1000 jaren zich bekeren.

Ten 4e. Het zou volgen dat de andere doden, vers 5, die bij het begin van de 1000 jaren niet levendig worden, na die 1000 jaren zich bekeren en geestelijk zullen opstaan; daar nochtans de goddelozen wanneer zij 1000 jaren in hun zonden dood zijn geweest, na de 1000 jaren niet geestelijk opstaan kunnen. Zie Lange, pagina 177. Dimpel, pagina 808. Loesecke, pagina 796.

II. Dezen, die *een zinnebeeldige en figuurlijke opstanding verstaan*; zie Vitranga, pagina 861. Reine, par. 173. Loesecke, pagina 796. Zij houden deze opstanding gegrond in:

1e In de profeten. Ezechiël 37 vers 1 tot 14, daar God de profeet een vallei vol doodsbeenderen toonde, die daarna weer levendig werden. Waardoor Hij te kennen gaf, dat hoewel het huis Israëls deze dorre doodsbeenderen gelijk was, nochtans zij weer opgeheven zal worden en in een goede staat komen. Ja, hetgeen nog meer aangaande deze waarheid verzekerd is, dat Ezechiël daar ook gewag maakt van de krijgen met de Gog en Magog, hoofdstuk 38 en 39; evenals Johannes na de 1000 jaren van de krijg met de Gog en de Magog melding maakt, hoofdstuk 20 vers 7-10.

Ten 2^e, in het voorbeeld van de 2 Getuigen, hoofdstuk 11 vers 7, 11, die gedood waren, maar na 3 dagen en een halve, weer levendig werden. Dit kan geen lichamelijke opstanding zijn, maar zoals deze Getuigen afbeelden al de rechtgeaarde Getuigen van de waarheid en zoals het doden van hen voorstelt de uiterlijke verhindering van het getuigenis der waarheid, zo tekent hun levendmaking, dat ter gezetter tijd andere getuigen van de waarheid weer zullen opstaan.

Ten 3^e, in het tegenovergestelde: want de getuigen Gods zouden in hun tijd door de antichrist niet naar de geest maar voornamelijk aan hun ambt en eer gedood worden. Maar hier staat: *zij zullen met Christus leven en heersen*. Dus toont het tegenovergestelde dat er voornamelijk wordt gesproken van dat leven, waar de burgerlijke dood tegenovergesteld wordt.

Ten 4^e, in de samengaan met het voorgaande: want dit opstaan heeft zijn opzicht op de kort tevoren ellendige staat van de kerk, toen zij door het Beest neergedrukt en als dood en de gestorven lag. Maar nu, daar het Beest overwonnen is en de kerk als uit de dood weer opstaat en levendig wordt, kan men terecht zien, dat zij leeft en dat Christus in hen leeft en heerst en de overhand heeft. En deze staat van de kerk zou een beeld zijn van *het leven uit de doden*, Romeinen 11 vers 15. De martelaars en heiligen zullen weer levendig worden; niet in hun *personen*, maar:

ten 1e in hun navolgers, die met hen van hetzelfde gevoelen zijn. Zoals Elias en Johannes levendig werden, Openb. 11 vers 11, Mattheüs 27 vers 12 en 13, Lukas een vers 17.

Ten 2e in hen leer. De leer die onder de antichrist als ketters veroordeeld en verdoemd werd, diezelfde leer zal - als overeenkomstig met de leer van Christus en Zijn Apostelen, - gerechtvaardigd, aan het licht gebracht en aangenomen worden.

Ten 3e in het openbaar worden van het onrecht hen aangedaan. Zij zullen van de lasteringen vrijgesproken en voor ware dienaars van Christus erkend worden. Hun arbeid, verdiensten, strijdt, standvastigheid, zal de kerk voorgehouden en tot voorbeelden van navolging aangeprezen worden.

Ten 4e in het ondervinden van een vreugde in de hemel. Doordat zij in de gemeenschap van Christus leven, kan hen deze veranderde kerkstaat niet onbekend blijven. Daarom zullen zij in de hemel ook reden tot blijdschap hebben. Hoofdstuk 18 vers 20. Ze zullen eenparig hun hoofd des te blijmoediger omhoog heffen, omdat hun zaak openlijk wordt gerechtvaardigd.

De tegenredenen zijn (Dimpel, pagina 807):

1. De woorden in vers 5 bewijzen dat in het ganse 20e hoofdstuk maar van enerlei, namelijk één lichamelijke dood wordt gesproken. Want Johannes zegt niet *andere doden*, waaruit men besluiten kan, dat vooraf zulke doden - die wel hier op aarde nog leven, maar die wegens hun ellendige toestand bij doden vergeleken worden, - zullen opstaan. Maar hij zegt: de *overige doden*; die met de vorige van hetzelfde soort zijn.

2. Hoewel alle uitverkorenen en zaligen in de hemel aan de eerste opstanding deel hebben, zal men nochtans geen plaats in de Heilige Schrift kunnen aanwijzen, daar deze een figuurlijke en zinnebeeldige opstanding toegeëigend wordt.

III. Zulken, die dit van een lichamelijke opstanding verstaan, zijn niet van gedachte dat er gestorven martelaars en heiligen tot dit aardse leven weer zullen opgewekt worden en dat deze onder de bekeerde volkeren en gelovigen op aarde verkeren zullen. Neen. Want doordat de kerk op aarde, wanneer hun toestand nog zo heilig, bloeiend en gezegend is, dan evenwel nog een *rijk der genade* zijn zal. En omdat de Martelaars en Heiligen reeds in het rijk der heerlijkheid geweest zijn, zou het nóch voor hun ziel, noch voor hun verheerlijkte lichamen, noch voor hun staat voegen, dat ze op aarde weer een aards, hoewel heilige leven, zullen leiden.

Maar het is wel een *lichamelijke opstanding* in zover de lichamen van de rechtvaardigen opgewekt en met hun zielen verenigd worden. Maar dat ze een leven in de hemel in het rijk der heerlijkheid en een heersen met Christus zullen krijgen. 2 Timotheüs 2 vers 12.

(Dimpel, pagina 106-809; Lange, pagina 178. Vitranga, pagina 8 vers 7.)

Deze opstanding toont:

Ten 1e. **De tekst.**

Want hoewel Johannes maar alleen zielen zag, nochtans geschied zulks alleen daarom doordat de zielen die tot hiertoe in een zekere graad de hemelse vreugde genoten hadden, nu met hun lichamen verenigd en door dezelve verenigd in een veel grotere vreugde en heerlijkheid verplaatst zullen worden.

Ook zegt Johannes niet, de *zielen leefden en heersten*, maar hij zegt dit van de ganse persoon. Zij werden levendig (door de vereniging van de ziel met het lichaam) en heersten met Christus, 1000 jaren. Het Grieks betekent zoveel als *zij werden levendig*, wat uit hoofdstuk 2 vers 8 en 13 vers 14 ook duidelijk te zien is. De Septuagint schrijvers hebben dit woord ook zo gebruikt in Ezechiël 37 vers 10, Johannes 5 vers 25 en Romeinen 8 vers 13.

Ten 2e. **Het volgende.**

Want er staat vers 6 niet, *zalig en heilig is de ziel*, maar van de ganse persoon die uit ziel en lichaam bestaat: *zalig en heilig is hij, die deel heeft aan de eerste opstanding*. En wanneer de eerste opstanding en het heersen met Christus alleen van de zielen te verstaan was, dan moest Johannes in vers 5 zeggen: *en de overige zielen werden niet weder levendig*. Maar gelijk hij hier van de *ganse persoon* zegt: *de overige doden werden niet weder levendig*, - hetwelk eerst na de 1000 jaren geschieden zal, vers 12 en 13 - zo moet men ook het leven en heersen met Christus verklaren.

Ten 3^e. **Andere plaatsen van de Heilige Schrift.**

Want in Lukas 14 vers 14 zegt Christus niet alleen: het zal u vergolden worden in de opstanding der *doden*, maar: *in de Opstanding der rechtvaardigen*.

- In Johannes 5 vers 24 spreekt Jezus van de geestelijke opstanding, of wedergeboorte en in vers 25 van de lichamelijke, maar in 't bijzonder van de *eerste opstanding*. Want Hij gebruikt hier niet het woord *alle* zoals een vers 28. Hij zegt ook niet alleen: zij zullen opstaan, maar: *die de stem van de Zone Gods horen, zullen leven*. Dat betekent, dat dan niet allen de stem van de Zoon van God horen; en in de algemene opstanding zullen niet allen ten leven, maar de meesten der verdoemenis opstaan.

- De woorden *de ure komt en is nu*, zijn niet alleen degenen van de toenmaals tegenwoordige tijd, - maar moeten naar Johannes' manier van spreken 1 Johannes 2 vers 18, - van de ganse tijd van het Nieuwe Testament verstaan worden. Zie hoofdstuk 8 vers 1. Hierop volgt vers 27 het eindgericht en na de 1000 jaren de algemene opstanding der doden, vers 28.
- Bij Johannes 6 vers 39, 40, 44, 54, belooft Jezus de gelovigen *hen ten uitersten dage op te wekken*. Doordat dit nu een bijzondere genade van de uitverkorenen zijn zal, kan Hij ook daarmee de algemene opstanding niet bedoelen, want die wedervaren ook de verdoemden. En hoewel Hij daarbij van de Jongste dag of ten uitersten dage melding maakt, gaat toch Zijn opzicht op *de laatste tijd* van deze tegenwoordige boze wereld. Galaten 1 vers 4, waarop de toekomstige heerlijke rechtvaardige wereld volgt, Lukas 20 vers 35, 2 Petrus 3 vers 13.

En in 1 Korinthe 15 vers 23-26 maakt Paulus 3 ordeningen in de opstanding der doden.

- Ten 1e in spreekt Paulus van de Eersteling Christus.
- Dan van zulken die Christus toebehoren wanneer Hij komen zal.
- Eindelijk nadat Christus het koninkrijk aan de Vader overgeeft, wordt de laatste vijand de dood, gans teniet gedaan.

Zoals nu na de 1e orde reeds meer dan 17 eeuwen verlopen zijn, zó zal de 2e van de 3e orde door 1000 jaren onderscheiden zijn. Zie 1 Korinthe 15 vers 23 en verder; 1 Thessalonicenzen 4 vers 16. *De doden in Christus zullen eerst opstaan*. Wanneer nu bij de toekomst des Heeren alle doden zonder onderscheid zouden opstaan, dan zou ook de apostel niet van *de doden in Christus* alleen spreken.

Ten 4^e. **De verklaring van de oude kerkvaders**

Zij hebben het dichtst aan de tijd van de apostelen geleefd, en leerden een lichamelijke opstanding tot het koninkrijk der heerlijkheid; maar niet terugkeren tot dit aardse leven. Namelijk Papias, bisschop te Hieropolis, Justinus Martyr, Ireneüs, Tertulianus, Victorinus, Lactantius, enzovoort; welke naar de betuiging van *Justini de Orthodoxi*, deze tekst van een eigenlijke lichamelijke opstanding hebben verstaan.

Onder de latere leraren zijn er die dezelve ook zo verstaan. Niet alleen de Gereformeerden, zoals Piscator, Alsted, Brigtmann, Crucotius, Jozef Mede, enzovoort; maar ook Luthersens. De terecht waardige Dr. Danhauwer houdt dit gevoelen voor het waarschijnlijkst in zijn *Hodosophia* pagina 1445, waar hij spreekt over de algemene opstanding. En Dr. Seineccer over Daniel 12 vers 2 en vervolgens, gaat nog verder.

De tegenreden zijn:

Ten 1^e, het is uit de tekst klaar dat in de 1000 jaren ook leven en heersen zullen de *zielen* der martelaars, vers 4. Daarom kan dit niet eerst na de opstanding der martelaars beginnen, noch op aarde zijn, terwijl de zielen der martelaren ook niet op aarde, maar in de hemel zijn.

Ten 2^e, wanneer het na het verloop van de 6000 jaren van de wereld, noch 1000 jaren moeten komen, en er dan nog een tijd tot aan de jongste dag zijn zal, dan kan de Jongste dag zo nabij nog niet zijn, zoals de Apostelen getuigen, Openb. 22 vers 12, 20 en 1 Petrus 4 vers 7 en Jakobus 5 vers 8.

Ten 3^e, de duivel en de volkeren zullen na de 1000 jaren tegen heir heirleger der heiligen strijden, vers 9. Dit kan niet gezegd worden van de heiligen in de hemel, noch van de heiligen die reeds naar de ziel in de hemel zijn geweest, en van de dood zijn

opgestaan. Want anders moesten ze terugkeren van de overwinning in de strijd en van de vrede in de oorlog.

Ten 4^e, de opstanding der doden zal eens geschieden na de 1000 jaren en na de krijg met de Gog en Magog, zoals uit vers 12 en 13 te zien is. Daarom zullen de Godzaligen niet tevoren opstaan.

Ten 5^e, als wij willen zeggen, dat er een opstanding der rechtvaardigen onderscheiden is van de algemene opstanding, geloofd wordt, dan strijd dat tegen *alle* gelovigen of alleen tegen *sommigen*. Kiest men het 1e, dan zullen er geen Godzaligen meer overblijven, die in de laatste opstanding zalig gesproken worden. Tegenin de duidelijke teksten Johannes 5 vers 29, Daniel 12, Mattheus 25 vers 31 en vervolgens. Ja nogmaals, vers 12, en 15 waar nog ná de 1000 jaren en ná de laatste opstanding gesproken wordt, van zulken die in het boek des levens geschreven en die niet daarin geschreven staan. *Alsdan zal er geoordeeld worden, opdat een iegelijk wegdrage hetgeen door het lichaam geschied is, hetzij goed, hetzij kwaad.* Zie 1 Korinthe 4 vers 5, 2 Korinthe 5 vers 10, Romeinen 14 vers 11 en 12.

Maar wil men voor het laatste kiezen, dat *het namelijk een bijzondere opstanding zal zijn*, dan komt dat weer niet met de Heilige Schrift overeen; want het zullen degenen zijn, die Christus toebehoren, 1 Korinthe 15 vers 23; dit zijn al de gelovigen.

Dus worden in vers 4 genoemd niet alleen de martelaren maar al degenen die het Beest niet hebben aanbeden en zo al de zodanigen die in de bedroefde tijd van de kerk de Heere getrouw zijn gebleven.

Zie Lucius pagina 1106. Spencers, Theologische bedenkingen, par. 4, pagina 37.

Dus zal het overal waar men zich wendt zwaarigheid ontmoeten.

De lezer heeft hij hier de bijzondere uitleggingen met derzelve redenen en tegenredenen. Echter, één ervan kan maar waar zijn. Hij moet ze daarom goed overwegen en toetsen. Het is zo gemakkelijk niet om de ene boven de andere toe te stemmen, als menigeen wellicht denkt, die zich tot geen verder onderzoek willen wenden.

De heer Starke veronderstelling vervolgens, dat zulken die denken dat zij de 1e of 2e uitleg met de tekst en met gelijklopende schrijftuur plaatsen kunnen vergelijken, wel *zoveel christelijke bescheidenheid zullen bezitten*, dat zij in geval iemand de **3e uitleg** van de *lichamelijke opstanding der martelaren* tot het koninkrijk der heerlijkheid, evenals de eerste Kerkvaders verkiezen, **zo iemand daarom van geen dwaling in de leer zullen beschuldigen.**

"Dan, de Heilige Schrift stelt maar één opstanding der rechtvaardigen en onrechtvaardigen dat rechte draads tegen de opstanding der martelaren alleen, strijdig is. ... Er is niets vrijwilligers dan (met de heer Vitringa) te stellen dat Johannes hier spreken wil van een geheimzinnige en oneigenlijke opstanding der martelaren volgens de stijl der profeten die hij zelfs op het einde van dit hoofdstuk onderscheidt van de ware en eigenlijk gezegde opstanding." (Zie verklaring Vitringa Openbaring 20.)

... De godvruchtige **Jonathan Edwards**, een van deze staat ter kerk sprekende zegt:

B. Ten tweede zou ik willen spreken over de bloei van de Kerk gedurende het grootste gedeelte van deze periode. En in het algemeen zou ik twee dingen willen opmerken:

1. *Dat dit eigenlijk pas goed het koninkrijk des hemels op aarde is.* Hoewel het koninkrijk des hemels tot op zekere hoogte werd opgericht spoedig na Christus' opstanding en in nader opzicht in de tijd van Constantijn, en hoewel de Christelijke Kerk door alle eeuwen heen het koninkrijk des hemels genoemd wordt, toch is dit de voornaamste tijd van het koninkrijk des hemels op aarde, de tijd die voornamelijk bedoeld wordt door de profetieën van Daniël, waaraan de Joden de naam "koninkrijk des hemels" ontleenden.
2. Nu geschiedt de voornaamste vervulling van alle profetieën van het Oude Testament die spreken van de heerlijke tijden van het evangelie in de laatste dagen. Hoewel er reeds een zegenrijke vervulling- van deze profetieën geweest is in de dagen van de apostelen en van Constantijn enz., toch zijn die uitdrukkingen te groots om geheel van toepassing te zijn op een andere tijd *dan die welke moet volgen op de val van de Antichrist.* Dit is eigenlijk de zegenrijke dag van het evangelie. *Andere perioden zijn slechts voorlopers en voorbereiders daarvan: zij waren de zaaitijd, maar dit is de oogst.*

Maar meer in het bijzonder:

1.

Het zal een tijd zijn vol licht en kennis. Onze dagen zijn erg duister in vergelijking met die tijd. Het licht van die heerlijke tijd zal zo groot zijn dat het wordt voorgesteld alsof er dan geen nacht zou zijn maar enkel dag: geen avond of duisternis. Zie Zacharia 14:6, 7: "En het zal te dien dage geschieden, dat er niet zal zijn het kostelijk licht en de dikke duisternis; maar het zal een enige dag zijn, die de HEERE bekend zal zijn; het zal noch dag noch nacht zijn; en het zal geschieden ten tijde des avonds, dat het licht zal wezen". Het wordt verder voorgesteld, alsof God dan zulk een licht aan Zijn Kerk zou schenken, dat het de heerlijkheid van het licht van de zon en de maan zo ver zou overtreffen dat zij beschaamd zouden worden, Jesaja 24:23: "En de maan zal schaamrood worden en de zon zal beschaamd worden, als de HEERE der heerscharen regeren zal op de berg Sion en te Jeruzalem, en voor zijn oudsten zal heerlijkheid zijn". Er is nu een soort sluier geworpen over het grootste gedeelte van de wereld, die het in duisternis houdt, maar dan zal deze sluier vernietigd worden, Jesaja 25:7: "En Hij zal op deze berg verslinden het bewindsel des aangezichts, waarmede alle volken bewonden zijn, en het deksel, waarmede alle natiën bedekt zijn".

Dan zullen alle landen en naties, zelfs diegenen, die nu het meest onwetend zijn, vervuld worden met licht en kennis. Grote kennis zal overal de overhand behalen. We mogen hopen, dat dan velen van de Negers en de Indianen Godgeleerden zullen worden en dat uitstekende boeken gepubliceerd zullen worden in Afrika, in Ethiopië, in Tartarië en in andere landen, die nu zo onbeschaafd zijn. En niet alleen geleerde mannen, maar ook anderen met een meer gewone opleiding, zullen vol kennis zijn van de religie. Jesaja 32:3 en 4: "En de ogen dergenen, die zien, zullen niet terugzien, en de oren dergenen die horen, zullen opmerken. En het hart der onbedachtzamen zal de wetenschap verstaan, en de tong der stamelenden zal vaardig zijn om bescheidenlijk te spreken". Kennis zal dan zeer algemeen zijn onder alle soorten personen, Jeremia 31:34 "En zij zullen niet meer een iegelijk zijn naaste en een iegelijk zijn broeder leren, zeggende: Kent de HEERE; want zij zullen *Mij allen kennen*, van hun kleinste af tot hun grootste toe, spreekt de HEERE".

Daar zal dan zijn een wonderbaarlijke ontwarring van de moeilijkheden in de leerstukken van de religie en opheldering van schijnbare tegenstrijdigheden. Zo zullen kromme dingen recht gemaakt worden, en oneffen plaatsen zullen vlak gemaakt worden en duisternis zal veranderen in licht voor Gods volk. Moeilijkheden in de Schrift zullen dan opgehelderd worden en wonderlijke dingen zullen dan ontdekt worden in het Woord van God; zaken, die nooit tevoren ontdekt werden. De grote ontdekking van deze dingen in de religie, die tevoren verborgen waren gebleven, schijnt vergeleken te worden met het verwijderen van een sluier en de openbaring aan het volk van de ark des verbonds die tevoren verborgen werd gehouden in het geheimste deel van de tempel, en die nog nooit door hen werd gezien. Want op het bazuinen van de zevende engel, wanneer wordt verkondigd, dat "de koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijn Christus", wordt er aan toegevoegd, dat "De tempel Gods in de hemel is geopend geworden, en de ark Zijns verbonds is gezien in Zijn tempel". Zo groot zal de toename van kennis in deze tijd zijn, dat de hemel als het ware geopend zal zijn voor Gods Kerk op aarde.

2.

Het zal een tijd zijn van grote heiligheid. Nu zal de levende religie overal zegevieren en heersen. Godsdienst zal geen lege belijdenis zijn zoals het nu meestal is, maar heiligheid van hart en leven zal overvloedig heersen. Deze tijden zullen een uitzondering zijn vergeleken bij wat Christus zegt over de normale staat van de Kerk, namelijk, dat er slechts weinigen behouden zullen worden; want nu zal de heiligheid algemeen worden, Jesaja 60:21: "En uw volk zullen allen te samen rechtvaardigen zijn". Niet dat er nu geen mensen zullen overblijven in een toestand zonder Christus, maar die zichtbare goddeloosheid zal overal onderdrukt worden en de ware heiligheid zal algemeen worden, hoewel niet overal. Het zal een wonderlijke tijd zijn, niet alleen vanwege de grote menigte godvruchtige mensen, maar ook vanwege de uitnemende genade, Jesaja 65:20: "Van daar zal niet meer wezen een zuigeling van weinige dagen, noch een oud man, die zijn dagen niet zal vervullen; want een jongeling zal sterven, honderd jaar oud zijnde, maar een zondaar, honderd jaar oud zijnde, zal vervloekt worden." Zacharia 12:8 "Te dien dage zal de HEERE de inwoners van Jeruzalem beschutten, en wie onder hen struikelen zou, zal te dien dage zijn als David, en het huis Davids zal zijn als goden, als de Engel des HEEREN voor hun aangezicht". En heiligheid zal dan als het ware overal in gegraveerd zijn, in de gewone zaken en bezigheden van alle mensen en de gewone levensbehoeften. Alles zal dan aan God gewijd zijn en aangewend worden voor heilige doeleinden; alles zal dan gedaan worden tot eer van God, Jesaja 23:18 "En haar koophandel en haar hoerenloon zal den HEERE heilig zijn". Zie ook Zacharia 14:20, 21. En als Gods volk dan uitnemend zal zijn in heiligheid des harten, zo zal het dat ook zijn in heiligheid van leven en praktijk.

3.

Het zal een tijd zijn, waarin de religie in elk opzicht het voornaamste zal zijn in de wereld. Zij zal grote achting en eer ontvangen. De heiligen zijn voor het grootste gedeelte tot dan toe onderdrukt, en goddeloze mensen hebben geregeerd, maar nu zullen zij de hoogsten zijn. Het koninkrijk zal gegeven worden in handen van de heiligen van de allerhoogste God, Daniël 7:27. "En zij zullen als koningen heersen op de aarde", Openbaring 5: 10. Zij zullen leven en heersen "als koningen met Christus de duizend jaren", Openbaring 20:4. In die dag zullen mensen die uitmunten in ware vroomheid en godsvrucht bevorderd worden naar posities van vertrouwen en gezag. De levende religie zal dan bezit nemen van de paleizen en tronen der koningen; en de

hoogste geplaatste personen zullen heilige mannen zijn, Jesaja 49:23: "En koningen zullen uw voedsterheren zijn, en hun vorstinnen uw zoogvrouwen". Koningen zullen al hun macht en eer en rijkdommen aanwenden voor de bevordering van de eer en de glorie van Christus en het goede van Zijn Kerk, Jesaja 60:16: "En gij zult de melk der heidenen zuigen, en gij zult de borsten der koningen zuigen". En de grote mannen van de wereld en de rijke kooplieden en anderen die grote rijkdom en invloed bezitten, zullen alles wijden aan Christus en Zijn Kerk, Psalm 45:13: "En de dochter van Tyrus, de rijken onder het volk zullen uw aangezicht met geschenk smeken".

4.

Dit zullen tijden zijn van grote vrede en liefde. Er zal dan een algehele vrede zijn en een goed begrip, onder de naties van de wereld, in plaats van verwarring, oorlogen en bloedvergieten, Jesaja 2:4: "En Hij zal richten onder de heidenen, en bestraffen vele volken, en zij zullen hunne zwaarden slaan tot spaden, en hunne spiesen tot sikkels; het ene volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen, en zij zullen geen oorlog meer leren". Het wordt voorgesteld alsof alle oorlogstuig vernietigd zal worden, daar het nutteloos geworden is, Psalm 46: 10: "Die de oorlogen doet ophouden tot aan het einde der aarde, de boog verbreekt en de spies aan twee slaat, de wagens met vuur verbrandt." Zie ook Zacharia 9: 10. Dan zullen alle naties rustig en veilig wonen, zonder vrees voor welke vijand dan ook, Jesaja 32:18: "En mijn volk zal in een woonplaats des vredes wonen, en in welverzekerde woningen, en in stille geruste plaatsen." Zie ook Zacharia 8:10, 11. Dan zullen boosheid, en nijd, en toorn, en wraak overal onderdrukt worden; en vrede en liefde zullen onder elkaar heersen, hetgeen zo buitengewoon sierlijk uiteengezet wordt in Jesaja 11: 6-10. Dan zal er vrede en liefde heersen tussen regeerders en die onder hen staan. Regeerders zullen hun volk liefhebben en met al hun macht het beste voor hen zoeken; en het volk zal zijn regeerders liefhebben, zich met vreugde aan hen onderwerpen en hun de eer geven die hun toekomt. Ook zal er een gelukkige verstandhouding bestaan tussen machthebbers en hun volk, Maleachi 4:6 "En hij zal het hart der vaders tot de kinderen weder brengen, en het hart der kinderen tot hunne vaders". Dan zullen op uitnemende wijze die Christelijke deugden van zachtmoedigheid, vergevingsgezindheid, goedheid, lankmoedigheid, vriendelijkheid en broederliefde, bloeien, die uitmuntende vruchten van de Geest. Mannen van allerlei aard en gezindheid zullen dan worden als het Lam Gods, de liefelijke Jezus. Het lichaam zal gelijkvormig worden aan het Hoofd.

Dan zal de gehele wereld verenigd worden tot een beminnelijk gezelschap. Alle naties, in alle delen van de wereld, aan elke zijde van de aardbol zullen dan aaneengesmeed worden in zoete harmonie. Alle delen van Gods Kerk zullen het geestelijke welzijn van elkander helpen bevorderen. *Met dat doel zal er tussen alle delen van de wereld communicatie onderhouden worden. En de (art of navigation) stuurmanskunst die nu zo dikwijls aangewend wordt ten gunste van 's mensen ijdelheid en trots en die zo vaak ten dienste staat aan goddeloze, liederlijke mannen, zal dan gewijd zijn aan God en gebruikt worden voor heilige doeleinden. Zie Jesaja 60:5-9.* En dan zullen de mensen overvloedig zijn in het doen blijken van hun liefde tot elkaar, niet alleen door woorden, maar ook door liefdedaden, Jesaja 32: 5: "De dwaas zal niet meer genoemd worden milddadig, en de gierige zal niet meer mild geheten worden" en vers 8 "maar een milddadige beraadslaagt milddadigheden en staat op milddadigheden".

5.

Het zal dan een tijd zijn van uitstekende orde in de Kerk van Christus. De ware regering en discipline van de Kerk zal dan gevestigd en in praktijk gebracht worden. De gehele wereld zal dan zijn als één Kerk, één ordelijke, geregelde, schitterende gemeenschap. En als het lichaam één zal zijn, zullen de leden zich in de juiste verhouding tot elkander bevinden. Dan zal bewaarheid worden wat geschreven staat in Psalm 122:3: "Jeruzalem is gebouwd als een stad, die wel samengevoegd is".

6.

Gods Kerk zal dan voortreffelijk en heerlijk zijn op deze gronden, ja, zij zal verschijnen in heerlijk sieraad, Jesaja 60: 1: "Maak u op, word verlicht, want uw Licht komt, en de heerlijkheid des HEEREN gaat over u op". Jesaja 61: 10: "Want Hij heeft mij bekleed met de klederen des heils, de mantel der gerechtigheid heeft Hij mij omgedaan; gelijk een brudegom zich met priesterlijk sieraad versiert, en als een bruid zich versiert met haar gereedschap". Op deze gronden zal de Kerk dan het grootste toonbeeld van de hemel zelf zijn.

7.

Het zal een tijd zijn van grote aardse bloei. Een geestelijke toestand zoals wij zo juist hebben beschreven heeft natuurlijke gevolgen voor de gezondheid en een lang leven; dat dit inderdaad het geval zal zijn, blijkt uit Zacharia 8:4 "Alzo zegt de HEERE der heirscharen: er zullen nog oude mannen en oude vrouwen zitten op de straten van Jeruzalem, en ieder zal zijn stok in zijn hand hebben, vanwege de veelheid der dagen". Een ander natuurlijk gevolg is het verkrijgen van vrede, rust, blijdschap en vrolijkheid des harten; ook rijkdom, en een grote toename van kinderen, zoals is aangegeven in Zacharia 8:5 "En de straten dier stad zullen vervuld worden met knechtjes en meisjes, spelende op hare straten". Nog meer, de aardse voorspoed van het volk van God zal ook worden bevorderd door opmerkelijke hemelse zegeningen, Jesaja 65:21 "En zij zullen huizen bouwen en bewonen, en zij zullen wijngaarden planten en derzelver vrucht eten". En in Micha 4:4 "Maar zij zullen zitten een ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgenboom, en er zal niemand zijn, die hen verschrikt". Zacharia 8:12 "Want het zaad zal voorspoedig zijn, de wijnstok zal zijn vrucht geven, en de aarde zal haar inkomen geven, en de hemelen zullen hun dauw geven, en Ik zal het overblijfsel dezes volks dit alles doen erven". Zie ook Jeremia 21:12, 13 en Amos 9:13. Ja, dan zullen zij op velerlei wijzen ontvangen de blijken van Gods tegenwoordigheid, van Zijn gunst en genade, Jeremia 33:9: "En het zal Mij zijn tot een vrolijke naam, tot een roem en tot een sieraad bij alle heidenen der aarde, die al het goede zullen horen, dat Ik hun doe, en zij zullen vrezen en beroerd zijn over al het goede en over al de vrede, die Ik hun beschik". Zelfs de dagen van Salomo waren slechts een afschaduw van die dagen voor wat betreft de aardse bloei, die dan zal heersen.

8.

Het zal ook een tijd van grote vreugde zijn, Jesaja 35:10 "En de vrijgekochten des HEEREN zullen wederkeren en tot Sion komen met gejuich, en eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen; vrolijkheid en blijdschap zullen zij verkrijgen, maar droefenis en zuchting zullen wegvlieden". Hoofdstuk 55:12 "Want in blijdschap zult gijlijeden uittrekken, en met vrede voortgeleid worden; de bergen en heuvelen zullen geschal maken met vrolijk gezang voor uw aangezicht". Hoofdstuk 66: 11 "Opdat gij moogt zuigen en verzadigd worden van de borsten harer vertroosting, opdat gij moogt uitzuigen en u verlustigen met de glans harer heerlijkheid". Hoofdstuk 12:3

"En gijlieden zult water scheppen met vreugde uit de fonteynen des heils". Dat zal de heerlijke bruiloft zijn van de Kerk met Christus op aarde: Openbaring 19:7 "Laat ons blijde zijn en vreugde bedrijven, en Hem de heerlijkheid geven; want de bruiloft des Lams is gekomen, en Zijn vrouw heeft zichzelf bereid". Vers 9 "Zalig zijn zij, die geroepen zijn tot het avondmaal van de bruiloft des Lams'.

De Schrift getuigt overal, dat deze bloei langdurig zal zijn. Van de eerdere tussentijden van rust en bloei wordt aangegeven, zoals wij hiervoor reeds hebben opgemerkt, dat zij slecht kort zullen zijn; maar de vermeldingen over deze toestand zijn geheel anders. Openbaring 20:4 "En ik zag de zielen dergenen, die onthoofd waren om de getuigenis van Jezus... en zij leefden en heersten als koningen met Christus de duizend jaren". Jesaja 60:15: "In plaats dat gij verlaten en gehaat zijt geweest, zodat niemand door u heenging, zo zal Ik u stellen tot een eeuwige heerlijkheid, tot een vreugde van geslacht tot geslacht". Dit kan voldoende zijn voor wat betreft de heerlijke Kerkstaat, gedurende het grootste gedeelte van de periode van de vernietiging van Satans zichtbare koninkrijk in de wereld, tot Christus' verschijning op de wolken des hemels om te oordelen.

Zie over de onvervulde profetie: www.theologienet.nl

DE GESCHIEDENIS VAN DE VERLOSSING door JONATHAN EDWARDS

**DE HEERLIJKHEID VAN CHRISTUS EN ZIJN KERK VOLGENS
OPENBARING VAN JOHANNES 20⁷**

Door Willem Westerbeke

De bloeistaat van Gods kerk, Openbaring 20:1-5.

- (1) De binding van de satan.
- (2) Wat de eerste opstanding inhoudt.
- (3) De eerste opstanding in verband met de profetie uit het Oude en het Nieuwe Testament.
- (4) De regering van Christus Zelf met Zijn kinderen.

⁷ Zie voor volledige uitwerking van dit onderdeel, m'n bijdrage in het boek van Dr. J.A. Seiss, *De Komende Christus*.

De samenhang van de visioenen in Openbaring van Johannes.

Vanzelf moeten wij Openbaring 20:1-6 niet los zien van het geheel van de Openbaring, nog minder los van hoofdstuk 19. Want dan kunnen wij ervan maken, wat wij zelf willen. Nee, het is een onderdeel, maar een zeer belangrijk, van die gebeurtenissen, die aan het einde van het tijdperk van de fiolen van Gods toorn over de volken en Israël zullen gebeuren.

Laten wij een kort overzicht geven van de volgorde die de Heere Zelf in het laatste Bijbelboek heeft gegeven.

A. Hoofdstuk 6 tot en met 9 beschrijft toestand in de kerk en wereld ten tijde van de *zegelen*. Hoofdstuk 10 en 11: 1 - 13 beschrijft een overgang naar het tijdperk van de bazuinen.

B. In hoofdstuk 11: 14 wordt *het derde grote wee* aangekondigd. Dat derde wee is een tijdsperiode die onderverdeeld is in zeven tijdperken, afgebeeld onder het blazen van *zeven bazuinen*; beschreven vanaf hoofdstuk 11: 15 - tot en met hoofdstuk 14.

C. Vervolgens ziet Johannes een ander groot en wonderlijk teken in de hemel. Het visioen wordt in de hemel vertoont van hetgeen op aarde gebeuren zal, *totdat de toorn Gods geëindigd is*. Dit gezicht van **7 fiolen** wordt beschreven vanaf hoofdstuk 15: 1 - 19: 10.

D. Het einde van Gods toorn over de *antichristelijke* wereld en de verlossing van Zijn kerk wordt beschreven vanaf hoofdstuk 19: 11. Vers 11-16. "En ik zag de hemel geopend; en ziet een wit paard, en Die daarop zat was genaamd Getrouw en Waarachtig, en Hij oordeelt en voert krijg in gerechtigheid. En Zijn ogen waren als een vlam van vuur en op Zijn hoofd waren vele koninklijke hoeden; en Hij had een naam geschreven, die niemand wist, dan Hij Zelf. En Hij was bekleed met een kleed, dat met bloed geverfd was; en Zijn naam wordt genoemd het Woord van God. En de heirlegers in den hemel volgden Hem op witte paarden, gekleed met wit en rein fijn lijnwaad. En uit Zijn mond ging een scherp zwaard, opdat Hij daarmee de heidenen slaan zou. En Hij zal hen hoeden met een ijzeren roede; en Hij treedt den wijnpersbak van den wijn des toorns en der gramschap des almachtigen Gods. En Hij heeft op Zijn kleed en op Zijn dij dezen Naam geschreven: Koning der koningen, en Heere der heren. Enz."

De inhoud van dit hele visioen, de binding van de satan en de heerlijke staat van Christus' kerk eindigt in hoofdstuk 20: 6.

E. Daarna volgt het ontbinden van satan. De tijd van afval na de duizendjarige periode en het eindgericht wordt beschreven in hoofdstuk 20: 7 -15; of, volgens anderen tot hoofdstuk 21: 4. Alle aardse machten die de strijd aanbinden tegen de Heere en Zijn heiligen, worden door het vuur van de hemel verslonden: "En de duivel die hen verleidde, werd geworpen in de poel van vuur en sulfer, waar het beest en de valse profeet zijn, en zij zullen dag en nacht tot gepijnigd worden in alle eeuwigheid." Vervolgens wordt de algemene opstanding beschreven en het laatste oordeel. Openbaring 20:7-10.

F. Hoofdstuk 21: 5 tot hoofdstuk 22: 5. *Tot mij kwam een van de zeven engelen*. Deze engelen hadden macht over de zeven laatste plagen (7 fiolen) voorafgaande aan de

heerlijke kerkstaat. Een van deze engelen – die het begintijdperk en het einde van de 7 fiolen actief bezig was geweest - verklaart in beeldspraak de heerlijkheid van de verlore kerk in de hemel waarvan een afspiegeling zal zijn van de kerk op aarde tijdens de 1000-jarige periode.

Vanaf hoofdstuk 22: 5 tot het einde is het slot van de hele profetie. Welke invulling en vervulling men ook aan de gezichten van Johannes kan geven, de orde in zijn boek is niet zo ingewikkeld als veel verklaarders het gemaakt hebben. De beste verklaarders beschouwen de hoofdtijdperken van de zegels, bazuinen en fiolen chronologisch, in tijdopvolging. Anderen zien die meer cyclisch, ze behoren alle drie tot dezelfde cyclus van zeven onderverdeelde tijdperken: de eerste zegels, bazuinen en fiolen vallen gelijktijdig, enzovoort.

Hoe men het invult, één ding is zeker en gewis: alle lijnen lopen naar één punt: *de opstanding en het laatste oordeel*. En het einde gaat vooraf aan 1000 jaar en een korte tijd van de laatste afval. "*Deze zaak is in het besluit der Wachters en deze begeerte is in het woord der heiligen; opdat de levenden bekennen dat de Allerhoogste heerschappij heeft over de koninkrijken der mensen en geeft ze aan wie Hij wil.*" Daniël 4:17.

Het boek besluit met de ernstige waarschuwingen niets af- noch toe te doen aan de Goddelijke Openbaring. Het eindigt met de belofte van Christus aan Zijn Bruid: "*Hij Die deze dingen betuigt zegt: Ja Ik kom haastig. Amen. Ja, kom Heere Jezus!*"

De bloeistaat van Gods kerk, Openbaring 20:1-5.

- (1) De binding van de satan.
- (2) Wie aan de eerste opstanding deelhebben.
- (3) De eerste opstanding in verband met de profetie uit het Oude en Nieuwe Testament.
- (4) De regering van Christus Zelf en Zijn kinderen.

(1) De binding van de satan

"En ik zag een engel afkomen uit de hemel."

In Openbaring 19 wordt Christus vertoont als het WOORD GODS, een Ruiters op een wit paard. Vers 11. *"En ik zag de hemel geopend; en ziet een wit paard, en Die daarop zat was genaamd Getrouw en Waarachtig, en Hij oordeelt en voert krijg in gerechtigheid."*

Van Christus wordt hier m.i. niet gezegd dat Hij in Persoon afdaalt van de hemel, maar op een zinnebeeldige manier wordt Zijn grote werk op aarde beschreven. Dat houdt in, de verlossing van Zijn Kerk en de ondergang van de vijanden. Het Beest en de valse profeet worden geworpen in de poel die brandt van vuur en sulfer.

Hier kunnen we opmerken dat de hele tijd vanaf de prediking van Gods Woord in de Romeinse wereld door de apostelen, het Beest heeft geheerst en daarna de valse profeet vanaf zijn opkomst beschreven in Openbaring 13. Aan deze politieke en kerkelijke machten, - dus niet aan één persoon - komt een einde door eeuwige ondergang. Welke vreselijke gerichten, oordelen en straffen zullen hiermee samengaan! In de 14e eeuw werd Europa ontvolkt door de pest. Tussen 1346 en 1351 koste de pest in Europa tussen de 75 en 100 miljoen mensen het leven. De wereldoorlogen maakten meer dan 100 miljoen slachtoffers.

Wat zal het einde zijn van deze laatste strijd voorafgegaan aan de overwinning op alle antichristelijke wereldlijke en kerkelijke machten? Wij lezen in Openbaring niet dat *de helft* van de bewoners op aarde gedood werd, maar wel dat *een derde* van de bevolking stierf, hetzij een geestelijke of lichamelijke dood. Dit kan weer gebeuren!

Verder kunnen we opmerken, dat de mensen die het Beest volgden verslagen worden door *het Woord*. Dat houdt in dat de mensen tot bekering komen, óf, indien ze zich niet bekeren met het Beest in de eeuwige verdoemenis terecht komen. Beide aspecten is het werk van de Koninklijke Overwinnaar. "Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne, en gij op de weg vergaat." Psalm 2.

Wie is deze engel? Velen hebben gemeend, dat dit ontzaglijke werk onmogelijk verricht zal kunnen worden door een geschapen engel en dat wij daarom aan Christus Zelf hebben te denken. De kanttekening verwijst naar Michaël, een Naam van de Verbondsengel Christus. Sommigen denken hier aan de Heilige Geest, zoals Joh. Coccejus. Niet zonder reden, want al het werk van Christus op aarde is door Zijn Geest.

Christus wordt in Openbaring vertoont als 'des mensen Zoon', bekleed met priesterlijk gewaad, als een ruiters, als een leeuw, als een lam, als een zon, als een engel die offert, etc. Zijn werk voert Hij uit door één of meerdere van Zijn dienstknechten. In Openbaring 12 triomfeert Michaël aan het hoofd van de hemelse legers over de draak en zijn engelen. Michaël wordt uitdrukkelijk de aartsengel genoemd in Judas 1. In

Openbaring 20 schijnt het ook *een geschapen engel* te zijn die handelt op bevel en in de kracht van Christus.

"Hebbend de sleutel van de afgrond".

Het Griekse woord *abussos* komt in het Nieuwe Testament niet vaak voor. In Rom. 10:7 in tegenstelling met de hemel als de plaats, waar Christus is, gezeten aan de rechterhand van God. In Lukas 8:31 en Openbaring 9:1 en 11, 11:17, 17:8, 20:1, 3; komt het woord voor als een woonplaats van de duivels met satan als koning. De Griekse vertaling van het Oude Testament, de Septuaginta, gebruikt het woord in Gen. 8:2, Deut. 8:7, Job 28:14, Ps. 42:8, 104:6, Jes. 51:10, Ezech. 26:19; waar overal gesproken wordt van onpeilbare diepten in het hart van de aarde of zee.

Met de *abussos* in het Nieuwe Testament wordt verstaan *de verblijfplaats van de duivelen en boze geesten gedurende de tijd van de aardse bedeling*. Deze plaats wordt onderscheiden van de eigenlijke hel of poel van vuur waar de duivel en zijn engelen eenmaal in geworpen zullen worden, waarvoor zij zo vreselijk bang zijn. De Schrift geeft ons verder geen verklaring. Wel is het duidelijk, dat de satan gedurende de duizendjarige heerschappij van Christus niet het luchtruim of de aarde zal mogen bewonen. En dat hij dus ook nog niet geworpen is in de eeuwige vuurpoel, nadat hij zijn eindvonnis gekregen heeft, volgens Judas vers 6. Hij zal worden opgesloten in die "abussos", die afgrond, de plaats van de duisternis.

De vraag, of hier ook de *zielen* zijn van mensen die buiten Christus gestorven zijn en pas ná de algemene opstanding bij de duivels in de hel zullen opgesloten worden, schijnt geen grond in de Schrift te hebben.

In Jesaja 66 wordt beschreven *dat ze de dode lichamen zien van degenen die tegen Mij vertreden hebben*, enz. Dat dit niet plaats vindt na de Algemene Opstanding is duidelijk, want dan hebben de mensen geen dode lichamen meer. Het vindt plaats na de schepping van de nieuwe hemel en aarde. Allen stemmen overeen, dat deze nieuwe schepping begonnen is bij de dood en opstanding van Christus. Een aantal theologen schrijven dat die nieuwe hemel en aarde aanvankelijk voltooid wordt bij het begin van het duizendjarig rijk en volkomen bij de ondergang van de wereld.

In elk geval is zeker, dat die uiteindelijke en eeuwige vreselijke bestemming van duivelen en mensen *de tweede dood* genoemd wordt.

Christus heeft de sleutel van 'de put van de afgrond', dat is, Hij heeft de macht om te openen en te sluiten. Deze sleutel van de afgrond geeft Christus mee aan die engel, om, nadat hij satan met zijn duivels in de afgrond heeft geworpen, deze boven hem te sluiten en te verzegelen. *Verzegelen* wil zeggen, met autoriteit in de Naam van de Gezagsdrager dit uit te voeren.

"En een grote keten in zijn hand."

Praktisch alle waarheden, wezenlijkheden en realiteiten worden in Openbaring zinnebeeldig beschreven. Dit zien we ook in de Oud Testamentische profetieën en in de gelijkenissen die Jezus uitsprak. Deze waarheden te vergeestelijken wil zeggen, die toe te passen op het geestelijk leven van een individu of de Kerk in het algemeen.

De engel wordt figuurlijk beschreven, want engelen hebben geen hand. Een engel wordt vertoond als een man; zijn keten betekent het bindend gezag waarmee de duivel geketend wordt binnen een bepaalde plaats. Het is de koninklijke macht van de verheerlijkte Middelaar, Die aan Zijn Kruis "de overheden en de machten uitgetogen heeft." Col. 2:15. Christus had toen dadelijk satan in de afgrond kunnen werpen, maar naar Gods raad heeft Hij hem toegelaten, al zijn macht en al zijn list te ontwikkelen

tegen Hem en Zijn rijk. Christus zal komen en hem Zijn wettig verkregen kroondomein "de einden van de aarde" (Psalm 2:8) ontnemen. Hij gaat met Zijn alomtegenwoordige majesteit met de engel, Zijn dienstknecht mee, en laat zo'n glans van Zijn heerlijkheid uitstralen, dat we zelfs niet lezen van enige tegenweer van satan.

"En hij greep de draak, de oude slang welk is de duivel en satanas."

Op het gezicht van de grote keten, n.l. de koninklijke macht van Christus, werd satan lam van ontzetting. Nu had deze engel slechts zijn opdracht te vervullen, hem te grijpen en te binden, zodat hij gedurende al de tijd van Zijn gevangenschap zich niet tegen Christus zou kunnen roeren of bewegen. Letten we hier op de opeenstapeling van namen, aan de vorst der duisternis gegeven: *de draak*, een afzichtelijk monster, zoals hij in de Openbaring twaalf keer genoemd wordt, als een verwoester van de kerk; *de oude slang* waarmee wordt teruggewezen naar de zondeval, die zijn werk was om de mens te verleiden "als een mensenmoorder van den beginne" (Joh. 8.44); *de duivel*; de diabolus, de grove vernier van Gods heerlijke schepping; *de satan*, de listige lasteraar en tegenstander van Christus en Zijn Geest. Draak en slang zijn zinnebeeldige namen uit de dierenwereld om de duivel en satan letterlijk aan te wijzen.

"En bond hem duizend jaren"

Hier is sprake van een bepaalde lange tijd. Hebben wij dit getal, dat ook in vers 3, 4, 5 en 6 voorkomt en waarnaar de periode van Christus' vrederijk, 'het duizendjarig rijk' genoemd wordt, letterlijk op te vatten? Ja, waarom niet? De meeste oude schrijvers doen het ook. Echter, al zouden deze jaren niet letterlijk maar symbolisch te verstaan zijn, doet dit aan de zaak zelf niets af of toe. Met een eerlijk geweten voor God kan men deze symbolisch opvatten. Dan nog ligt er in ieder geval dit in uitgedrukt, dat het een langdurige periode in de geschiedenis zal zijn. Als men het maar niet opvat als een drievoud van tien: 10x10x10 jaar, met de verklaring, dat het een periode van 10 jaar kan zijn met volle zekerheid, omdat het in 3-voud wordt uitgedrukt. Dergelijke Schriftvervalsing behoort een theoloog nooit toe te staan of te publiceren.

Men schrijft, dat *alle getallen in de Openbaring symbolisch zijn*. Ja, en nee; de zeven sterren in de hand van Christus en de zeven kandelaars zijn een type van letterlijk 7 gemeenten. De 12 geslachten van Israël zien letterlijk op de 12 zonen/stammen van Jakob, een type van Israëls volk zowel natuurlijk als geestelijk. De zeven zegels, zeven bazuinen en de zeven fiolen waren werkelijk alle drie typen van 7 (afzonderlijke) tijdperken die de Almachtige door Zijn engelen uitvoert. De 1260 dagen zijn letterlijk 3,5 jaar, die een profetische betekenis hebben zoals in Ezechiël 4:5 staat: *jaren naar het getal der dagen*. De éne engel met een keten in Zijn hand bond de satan 1000 jaren; deze is letterlijk één engel en geen twee.

Die bewuste periode noemt die Engel zes keer 1000 jaar. Nergens in de Schrift wordt een periode in zo'n klein aantal woorden zó dikwijls uitgedrukt. Dit is dus geen 10x10x10, wat zou betekenen een volle periode. Nee, in die woorden van de Zoon van God is niets verdraaid, noch verkeerd.

Sommigen hebben opgemerkt dat het Heilige der Heiligen 10x10x10 ellen besloeg. De tabernakel was een type van de Kerk. Het voorhof typeert de Kerk onder het Oude Verbond; het heilige typeert de Kerk onder het Nieuwe Verbond (met name uit het heidendom); het heilige der heiligen typeert de Kerk tijdens de 1000-jarige periode. Deze visie is wellicht gezocht, maar zeker niet beledigend voor de Auteur. 1000 jaar kan van Gods kant gezien één dag zijn, zoals Petrus zegt in 2 Petrus 3:8. Maar in God is alles eeuwigheid.

"En wierp hem in de afgrond, en sloot hem daarin, en verzegelde die boven hem; opdat hij de volken niet meer verleiden zou, totdat de duizend jaren geëindigd zijn."

Het grote werk van de Satan is de mensheid te verleiden, zoals hij gedaan heeft bij moeder Eva en door haar bij Adam. En zo doet hij nog; en niet zo'n klein beetje ook. Dàt is zijn werkzaamheid, waarin hij rusteloos bezig is. Hij verleidde de volken vóór de Zondvloed, daarna met het bouwen van de toren van Babel en de oude wereldrijken. Hij verleidde het Theocratische volk Israël zelfs zó, dat het zijn Messias verwierp, en daarna eeuwen lang zwierf onder de volken. Hoe heeft hij de Keizers van Rome verleid, om Christus' Kerk te werpen voor de opengesperde muilen van uitgehongerde verscheurende dieren. Maar toen het bloed van de martelaren het zaad van de Kerk bleek, heeft hij zijn methode veranderd, en haar geprikkeld door weelgeschittering binnen de kerken en aanroeping van de heiligen. De pauselijke hiërarchie is zijn uitvinding en hoeveel zielen en volken heeft hij daardoor verleid tot op deze dag! Hij verleidt de volken na de afname van de Pauselijke macht door Antichristelijke machten in de 19^e en 20^e eeuw. Wetend dat hij een kleine tijd heeft, verdubbelt hij zijn actie. En nog is het satan niet genoeg. Ja, 'Indien het mogelijk was, zou hij ook de uitverkorenen verleiden. Matth. 24:24. Wel mocht de Heere Jezus ons leren bidden: *"Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Boze."*

Christus Zelf kondigt ons in dit visioen aan, dat Satan zal gebonden worden, opdat hij de volken niet meer zal kunnen verleiden. De binding waarvan hier gesproken wordt uitdrukkelijk onderscheiden van de binding bij het allerlaatste oordeel over duivelen en mensen. "En daarna moet hij een kleine tijd ontbonden worden." Het is opmerkelijk dat er geen ingewikkelde beeldspraak voorkomt, maar dat de Geest van Christus Johannes zó leidt, dat hij in gewone, duidelijke taal voorzegt, wat er ná het duizendjarig rijk nog moet gebeuren.

De vraag is, wat die binding van satan inhoudt en hoever die betrekking heeft op al de inwoners van de aarde?

De Schrift zegt duidelijk, dat het Beest en de valse Profeet gedood worden, waardoor de Satan de volkeren verleidde. Het Beest is een type van de Antichristelijke wereldlijke machten en de valse Profeet van de kerkelijke en godsdienstige machten. Er zal dus geen overheid zijn die de kerk verdrukt en geen valse kerk meer zijn. *Te dien dage zal de Heere één zijn en Zijn Naam een.* Zach. 14.

Wat zal er gebeuren met alle miljarden boze geesten? Nu hun hoofdaanvoerder opgesloten is, kunnen zij zich niet meer ontplooiën als tevoren. Maar er is in de Bijbel geen bewijs om aan te nemen dat ze er niet meer zijn op aarde. *De mens van nature is uit de vader de duivel,* zegt Jezus tot de zeer godsdienstige Joden. Daardoor is hij vatbaar voor boze geesten. Als er geen boze geesten meer op aarde zouden zijn, was de aarde méér dan een volmaakt paradijs, want daar kwam de duivel met zijn aanhang nog binnensluipen. Ondanks de binding van de satan zullen er altijd grote zondaars blijven, die een grote Zaligmaker nodig hebben.

(2) Wie aan de eerste opstanding deel hebben.

Vers 4. ***"En ik zag tronen, en zij zaten op dezelve, en het oordeel werd hun gegeven."***

En (ik zag) de zielen van hen, die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus, en om het Woord van God; en die het beest en diens beeld niet aangebeden hadden, en die het merkteken niet ontvangen hadden aan hun voorhoofd en aan hun hand. En zij leefden en heersten als koningen met Christus, de duizend jaren."

Ik zag tronen en zij zaten op dezelve. Deze beschrijving komt overeen met Daniël 7: 9, 10, 22. Een troon betekende de zetel van heerschappij en rechtspraak. De beeldspraak in dit visioen is ontleend aan begrippen die in de tijd van Johannes gangbaar waren en voor ieder begrijpelijk. Waaruit wij wellicht niet moeten afleiden, dat er koningshuizen of keizerlijke residenties zullen zijn in die heerlijke kerkstaat. De tekst leidt ons eerder naar Theocratie.

(1) Wie zijn zij die erop zitten? Meestal wordt aangenomen dat het de zielen zijn die verderop in de tekst genoemd worden; namelijk *die onthoofd waren*, enz. Het is niet onmogelijk, maar in dat geval zou Johannes er geen deel aan hebben, want hij is volgens kerkelijke overlevering de natuurlijke dood gestorven. De groep die onthoofd zijn worden door de meeste verklaarders onderscheiden van de eerste groep personen die Johannes zag zitten op tronen. In Openbaring 4 wordt gesproken van 24 ouderlingen, in het wit gekleed, gekroond, zittend op 24 tronen. De tronen waar hierover (vers 4) gesproken wordt zijn daarvan wellicht onderscheiden. Het meest aannemelijk is, dat het de vervulling van de belofte uitmaakt, die Jezus Zijn discipelen deed in Mattheüs 19: 28. "En Jezus zeide tot hen: voorwaar, Ik zeg u, dat gij, die Mij gevolgd zijt, in de wedergeboorte wanneer de Zoon des mensen zal gezeten zijn op den troon Zijner heerlijkheid, dat gij ook zult zitten op twaalf tronen, oordelende de twaalf geslachten Israëls."

Als deze belofte van Jezus inderdaad zijn vervulling krijgt in de eerste opstanding, dan zal Christus Zich ook lichamelijk vertonen op aarde. De grote vraag is, of deze openbaring van Christus als God-Mens in Zijn geestelijk lichaam blijvend zal zijn, dan alleen bij het begin van het duizendjarig rijk?

Sommige verklaarders menen dat Christus Zich zal vertonen hetzij in de lucht zoals Hij Zich aan Paulus openbaarde bij zijn bekering, of op aarde, zoals Hij Zich openbaarde aan Johannes op Padmos, volgens Openbaring 1. Anderen menen - waaronder een groot aantal theologen uit de eerste Christenkerk en een aantal Puriteinen - dat Zijn verblijf op aarde gedurende de hele tijd van 1000 jaar zijn zal. Niet op een aardse, wereldse manier of in vleeselijk genot, waarvan zij soms heftig beschuldigd worden, juist het tegendeel. Christus' tegenwoordigheid doodt de zonde.

(2) De tekst vervolgt met een 2^e groep: ***En (ik zag) de zielen van hen, die onthoofd waren***, enz. In het Grieks staat niet: *ik zag*, maar het wordt aangevuld uit de voorgaande zin. Vanzelfsprekend moeten wij aan personen denken, want een ziel is een geest en wordt niet met het oog gezien. Zielen worden in de Heilige Schrift dikwijls bedoeld als personen met ziel en lichaam. In de ark werden "weinige, dat is acht zielen behouden door het water" 1 Petrus 3: 20.

Deze groep zijn degenen die onthoofd waren, ***om het getuigenis van Jezus, en om het Woord van God***. Volgens de Griekse tekst betekent het: onthoofd met het zwaard. Deze Romeinse straf was bij Johannes en zijn tijdgenoten goed bekend.

Bij de opening van het vijfde zegel horen wij de triomferende kerk bidden en roepen om de volkomen overwinning van Christus over al Zijn en hun vijanden. De Heere antwoordde hen dat "zij nog een kleine tijd wachten zouden totdat ook hun mededienstknechten en hun broeders zouden vervuld zijn, die gedood zouden worden

gelijk zij." Openb. 6:9-11. Het kan bijna niet anders of hier in Openbaring 20 wordt de belofte die Christus deed (hfd. 6), letterlijk aan hen vervuld. Daaruit blijkt dat er onderscheid is tussen hun overwinning die hun ziel in de hemel genoot en tussen de overwinning die zij op aarde ontvingen door hun heerschappij met Christus.

(3) Een derde groep waren zij, ***die het beest en diens beeld niet aanbeden hadden***, enz. Het Beest ziet eerst op het Romeinse keizerrijk en de staatsdwang om de keizercultus te aanbidden. Verder ziet het op het groot aantal politieke opvolgers van het Romeinse Rijk, in al zijn vertakkingen, tot vandaag toe.

Het Beeld van het Beest, is in Openbaring 13 een type van de kerkelijke hiërarchie. Deze wordt afgebeeld door een hoer in Openbaring 17 en door de valse Profeet in Openbaring 19; waaronder alle valse godsdiensten meegerekend worden.

...*"En die het beest en zijn beeld niet aanbeden hadden en die het merkteken niet ontvangen hadden aan hun voorhoofd en aan hun hand."* Deze zijn oprechte gelovigen die standvastig zijn gebleven te midden van verleiding en vervolging. Wij kunnen hier terugzien op de belofte des Heeren van volharding, door de derde engel uitgeroepen: "Hier is de lijdzaamheid der heiligen, hier zijn zij, die de geboden van God bewaren en het geloof van Jezus. En ik hoorde een stem uit de hemel, die tot mij zei: "Zalig zijn de doden, die in de Heere sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, opdat ze rusten van hun arbeid; en hun werken volgen met hen." Openb. 14:12, 13."

Van deze groepen wordt gezegd, *dat zij leefden en heersten als koningen met Christus, de duizend jaren.*

Vers 5. *De overige der doden werden niet weder levend, totdat de duizend jaren geëindigd zijn. Deze is de eerste opstanding.*

Wie zijn deze *overige doden*? In Openbaring 19: 23 wordt gezegd dat het Woord Gods de *overigen dode* met het zwaard. Dit zijn mensen die onder bevel van het Beest de strijd hadden aangebonden tegen Christus. Zij worden gedood. In de stijl van deze profetie betekent het dat zij onbekeerd sterven en in de poel van vuur en sulfer geworpen worden. Er is geen duidelijke aanwijzing in de profetie dat *déze* doden hier in vers 5 bedoeld worden.

In de Bijbelverklaring van Patrick, Polus en Wels wordt gezegd, 'dat in vers 5 bedoeld worden degenen die dood waren in zonden en misdaden bij het begin van het duizendjarig rijk. De eerste groepen stonden geestelijk op in hun opvolgers, maar deze bleven dood in de zonde, maar konden zich tijdens de binding van de satan niet uitleven. Zij, dat wil zeggen hun nageslacht, werden geestelijk in hun zonden en vervolging van de kerk volledig actief bij het eind van de 1000 jaren. Hun zonden werden weer levendig.' Deze verklaring volgt uit kracht van tegenstelling. De martelaren werden geestelijk levend, dan worden de overige doden ook geestelijk levend.

(Deze uitdrukking *dat de zonde weer levendig wordt* vinden we één keer terug in de Bijbel, in Romeinen 7, in totaal ander verband.) Onze kanttekenaars delen die onbegrijpelijke mening van enkele Engelse verklaarders beslist niet. De kanttekenaars verklaren de tekst zo, *dat de geestelijke doden zich niet bekeerden tijdens de binding van satan*; en zeker niet daarna toen de satan weer ontbonden werd.

Behoudens onze hoge achting voor die Engelse Bijbelverklaarders en onze Hollandse kanttekenaars moeten wij eerlijk erkennen dat er een kronkel in deze tekst uitleggingen ligt. Het gaat volgens hen 'over de martelaren die vanwege hun getuigenis vroeger gedood waren naar het lichaam én in hun getuigenis, maar hun ziel

leeft in de hemel. Bij de aanvang van het duizendjarig rijk herleeft hun getuigenis in zondaren die uit de geestelijke dood opstaan.'

Het is echter de grote vraag waar er ooit in de Schrift gesproken wordt over de levendmaking van een onherboren zondaar als zijnde de *eerste* opstanding? Hoewel deze zo genoemd kan worden, klopt bovendien deze verklaring van geen kanten met hun visie dat de 1000 jaren zijn begonnen met de Hemelvaart van Christus. Want toen bestonden die martelaren nog niet. In theoretische zin zou *de eerste* opstanding kunnen gelden als we de 1000 jaar stellen vanaf de verlossing van Christus' kerk tijdens de regering van keizer Constantijn de Grote, die in 313 met het Edict van Milaan een einde maakte aan de Christenvervolging. Echter, dan zouden de donkere Middeleeuwen de 'verlichte' duizendjarige binding van satan inhouden. Hoe ongerijmd!

Behalve dat, wordt door deze verklaring de heerlijkheid die God bestemd heeft voor de martelaren verlegd naar hun *opvolgers* tijdens het duizendjarig rijk. Koelman wijst er terecht op, dat men zo tekort doet aan de heerlijke positie van de personen van de martelaren. Zie *Sleutel voor de Openbaring*, bladzij 208.

En als er van de *overige doden* staat, *dat ze niet weder levend worden dan nadat de 1000 jaren geëindigd zijn*, betekent het volgens de Kanttekenaren beslist niet, dat ze hun zonden konden voortzetten met nieuwe kracht, nóch dat hun opvolgers dat konden doen. Maar het is een verwijzing naar de Algemene Opstanding, die voor hen eindigt in de *tweede dood*. En dat is aannemelijk.

Veel liever kunnen we de mening aanvaarden, dat *de overige doden* (ook) kinderen Gods zijn, die opstaan zullen bij de Algemene Opstanding. Alle gelovigen vanaf Adam liggen dood in de aarde, behalve Enoch, Mozes, Elia en zij die opstonden bij de dood van Jezus. "En de graven werden geopend, en vele lichamen van de heiligen die ontslapen waren, werden opgewekt; en uit de graven gegaan zijnde, na Zijn opstanding, kwamen zij in de heilige stad, en zijn aan velen verschenen," Matth. 27: 52, 53. Nu, in de eerste opstanding staan apostelen en de martelaren op, en velen die hun getuigenis in oprechtheid hadden gegeven. (Of er nog meer opstonden uit de tijd van het Oude Testament onderzoeken we straks.)

De *overige doden* - namelijk alle mensen die geleefd hebben vóór en na de 1000 jaar - zullen ook opstaan bij de Algemene Opstanding. 1 Thess. 4: 13-18. "Doch, broeders, ik wil niet, dat gij onwetende zijt van degenen, die ontslapen zijn, opdat gij niet bedroefd zijt, gelijk als de anderen, die geen hoop hebben. Want indien wij geloven, dat Jezus gestorven is en opgestaan, alzo zal ook God degenen, die ontslapen zijn in Jezus, wederbrengen met Hem. Want dat zeggen wij u door het Woord des Heeren, dat wij, die levend overblijven zullen tot de toekomst des Heeren, niet zullen voorkomen degenen, die ontslapen zijn. Want de Heere Zelf zal met een groep, met de stem des archangels, en met de bazuin Gods nederdalen van den hemel; **en die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan**; Daarna wij, die levend overgebleven zijn, zullen tezamen met hen opgenomen worden in de wolken, den Heere tegemoet, in de lucht; en alzo zullen wij altijd met den Heere wezen. Zo dan, vertroost elkander met deze woorden."

Er zijn verklaarders die deze tekst toepassen op het begin van de 1000 jarige periode omdat er letterlijk hetzelfde staat als in Openbaring 20: *eerst opstaan*. Echter de samenhang met hoofdstuk 5 wijst ons meer op de Algemene Opstanding en het laatste oordeel. In elk geval is het een sterk bewijs dat de *eerste* opstanding in Openbaring 20 **lichamelijk** is.

Men vraagt, als de martelaren en meerderen opstaan zullen voorafgaand aan de 1000-jarige periode, zijn er dan geen gelovigen meer die opstaan bij de algemene Opstanding?

Ja, natuurlijk. Hoeveel miljarden mensen, gelovigen en ongelovigen zullen er nog leven na het begin van de 1000 jaren tot het einde van de wereld!

De Heere noemt het: *de eerste opstanding*. Vers 5. Het Griekse *anastasis* wordt geen enkele maal in het Nieuwe Testament gebruikt in een andere zin dan om uit te drukken: *het weer opkomen van het lichaam uit het graf, of uit de (doods)slaap*. Meer dan veertigmaal komt het voor en altijd in die éne gelijkwaardige en bepaalde zin.

Hun opstanding wordt ook genoemd, *een weder levendig worden*. De personen worden regelrecht geplaatst tegenover de *overige doden die niet weder levendig worden*, vers 5.

Er is onder de uitleggers groot verschil of deze opstanding lichamenlijk dan wel geestelijk is.

In de vorige brochure is aangetoond dat verreweg de meeste oudvaders uit de Vaderlandse kerk in de 16e, 17e, en 18e eeuw deze opstanding geestelijk uitlegden. Namelijk, een nieuw leven in Christus' kerk op aarde door de bekering van de Joden en de volkeren, enz. W. á Brakel verklaart dit onderwerp heel uitvoerig.

Een klein aantal van hen was overtuigd dat deze opstanding lichamenlijke zal zijn, meestal met de uitleg dat de opgestane personen in hun nieuw geestelijk lichaam en ziel opvaren naar de hemel om nooit meer te sterven. Onder de Engelse theologen zijn een groot aantal die een lichamenlijke opstanding verwachten, namelijk *de opstanding der rechtvaardigen*, al dan niet op deze aarde verblijvende. Matthew Henri, een wijs uitlegger geeft beide uitleggingen de ruimte, met voorrang aan de figuurlijke verklaring: *deze tekst kan letterlijk of figuurlijk opgevat worden*.

Gaan we ervan uit dat de opgestane personen 1000 jaren op aarde verblijven, ligt de vraag voor de hand: *Waar, hoe en wat voor leven beoefenen zij? Moeten ze de kwelling van zonde weer aanschouwen?*

Bij de Heere zijn natuurlijk alle dingen mogen en Hij kan alles zo maken dat het met Zijn eer overeenkomt en de heerlijkheid van de opgestane personen ten goede werkt. Maar menselijker wijze gezien stuiten wij toch wel op veel bezwaren.

En de andere kant, de verklaring dat deze opstanding *geestelijk* is en nieuw leven in de Kerk geeft, strijd tegen de context en de samenhang van het hele hoofdstuk. Als wij zonder vooroordeel de teksten tegenover elkaar plaatsen, de tegenstellingen van personen goed in ogenschouw nemen, de eenvoudige taal van de Schrift hanteren, is de letterlijke, de lichamenlijke betekenis van de opstanding legaal: *het lichaam komt met de ziel tot nieuw leven*.

Deze is de eerste opstanding. Het is opmerkelijk, dat dit gesproken wordt met loslating van de visionaire vorm en beeldspraak. Het wordt ons door de Heilige Geest in leertaal gezegd.

Conclusie: is er een eerste opstanding, dan ook een tweede. Is er een eerste dood dan ook een tweede. Wij vinden geen grond in de Schrift om de doodstaat in zonden en misdaden de *eerste* dood en de levendmaking van een zondaar de *eerste* opstanding te noemen, namelijk in die zin zoals er in Openbaring 20 over gesproken wordt. Dus *eerste* opstanding en *tweede* dood is Bijbels regelrecht gerelateerd aan het lichaam. In Openbaring 20 wordt dus gesproken over twee hoofdgroepen, twee opstandingen, twee soorten personen die dood zijn, en twee soorten doodse toestand/staat.

- (1) Deze is *de eerste* opstanding. Het is een *lichamelijke* opstanding en vindt plaats bij het begin van het duizendjarig koninkrijk der hemelen. Ze wordt genoemd de opstanding der Rechtvaardigen. "Zij zullen priesters van God en Christus zijn en zij zullen met Hem als koningen heersen duizend jaren."
- (2) De *tweede* opstanding is de Algemene *lichamelijke* Opstanding voorafgaand aan het laatste oordeel. Daaronder vallen allen. Eerst zullen alle kinderen Gods opstaan vanaf het begin van de wereld. En niet te vergeten allen die gestorven zijn tijdens de 1000 jarige periode en kort daarna. Vervolgens, alle goddelozen van alle tijden die in hun geestelijk *doodse staat* gestorven zijn.
- (3) De *eerste dood* is de *lichaamsdood* (of, *doodse staat*) die alle mensen onderworpen zijn in het graf. Met dit grote verschil dat de zielen van Gods kinderen in de hemel zijn en van de onbekeerden in de hel. Hun lichaam ondervindt geen pijniging.
- (4) De *tweede dood* is de pijniging van *lichaam* en *ziel* in de hel. In Openbaring 20:14 staat met nadruk: *dit is de tweede dood*. De tweede dood staat tegenover de eerste opstanding, *want over dezen heeft de tweede dood geen macht*, vers 6. De eerste opstanding kan dus niet vergeestelijkt worden, want dan moet de tweede dood ook vergeestelijkt worden. Met de tweede dood kan toch niet anders bedoeld worden, dan dat de *ziel* en ook het *lichaam* in de hel geworpen worden.

(3) De eerste opstanding in verband met de profetie uit het Oude en Nieuwe Testament.

Wanneer wij de *eerste opstanding* in Openbaring 20 lichamelijk opvatten worden er profetieën uit het Oude Testament duidelijker. Lange, een Bijbelverklaarder merkt op: "De profetie van de duizendjarige regering van Christus op aarde is een ware parel van de Christelijke waarheid en belijdenis, omdat zij licht brengt in een gehele reeks van duistere Bijbelse begrippen."

Diverse Psalmen spreken over deze heerlijke dagen, zoals Psalm 8, 49 en 50. Maar deze laten we hier buiten beschouwing om niet te uitvoerig te worden. We gaan naar Jesaja.

"En het zal geschieden te dien dage, dat de HEERE bezoeking doen zal over de heirscharen des hogen in de hoogte, en over de koningen des aardbodems op den aardbodem. En zij zullen samenvergaderd worden, gelijk de gevangenen in een put, en zij zullen besloten worden in een gevangenis, maar na vele dagen weder bezocht worden. En de maan zal schaamrood worden, en de zon zal beschaamd worden, als de HEERE der heirscharen regeren zal op den berg Sion en te Jeruzalem; en voor zijn oudsten zal heerlijkheid zijn." Jesaja 24:21-23.

De vergelijking met de nederlaag van het Beest en de valse Profeet die beschreven wordt in Openbaring 19 en de daarop volgende regering van de martelaren is frappant. Ja, hoe klinkt het als een juichkreet uit het open graf, waarin Israël om zijn zonde was verzonken, als Jesaja uitroept, ziende op de van God beloofde verlossing: "***Uw doden zullen leven, ook mijn dood lichaam***, zij zullen opstaan; waakt op en juicht, gij die in het stof woont! Want uw dauw zal zijn als de dauw der moeskruiden, en het land zal de overledenen uitwerpen." Jesaja 26:19.

Dit kan wel enigszins toegepast op de algemene opstanding maar veel meer op de *eerste opstanding der rechtvaardigen*. In vers 14 staat de tegenstelling met de goddelozen: "Dood zijnde zullen zij niet weder leven; overleden zijnde, zullen zij niet opstaan, daarom hebt Gij hen bezocht en hebt hen verdelgd en Gij hebt al hun gedachtenis doen vergaan." Een gedeelte van de gestorvenen zal niet opstaan, terwijl

een ander gedeelte juist in hun opgewekt worden een grote onderscheiding van God ontvangen zal. Over de eerste zal dan de straf van God voor ieder duidelijk worden in hun blijven liggen in de vernedering en verderving van de dood, in tegenoverstelling van de kinderen van God, die reeds mogen wandelen in het opstandingslichaam. "Want de Heere zal uit Zijn plaats uitgaan, om de ongerechtigheid van de inwoners van de aarde over hen te bezoeken; en de aarde zal haar bloed ontdekken, en zal haar doodgeslagenen niet langer bedekt houden." Jesaja 26:21.

Dr. J. Gill wordt selectief geciteerd in de Bijbelverklaring van Patrick, Polus en Welsh en andere Godgeleerden. Heel zijn uitleg over de toekomstvisie betreffende de heerlijke kerkstaat van Christus op aarde, wordt weggelaten. Onderstaand citaat is vertaald uit de Engelse editie.

Dood zijnde, zullen zij niet weder leven. Jesaja 26: 14.

Ze zijn overleden, zij zullen niet opstaan, etc. De bovenstaande tirannieke vorsten, de koningen der aarde en hun helden, medewerkers van de Roomse antichrist, die verzameld waren, worden samen verslagen bij de slag bij Armageddon; deze zullen niet opnieuw leven in deze wereld, noch uit hun graven opstaan en terugkeren naar hun vroegere staat, macht en autoriteit; noch opnieuw tiranniseren, verderven, verstoren, onderdrukken, en het volk van God vervolgen, hoewel zij weer zullen leven aan het einde van de duizend jaren, en dan zullen ontwaken tot eeuwig schande en verachting, en opkomen in de opstanding der verdoemenis. ... Het beest en de valse profeet zullen levend geworpen worden in de vurige oven, en de rest zal worden gedood door het zwaard, komend uit de mond van Christus, Openb. 19:18-21.

Uw doden zullen leven, ook mijn dood lichaam, zij zullen opstaan; waakt op en juicht, gij, die in het stof woont! want uw dauw zal zijn als een dauw der moeskruiden, en het land zal de overledenen uitwerpen. Jesaja 26: 19.

J. Calvijn schrijft over deze tekst: "De Joden betrekken het op de tijd van de Messias. Maar ze vergissen zich in zover, dat volgens hen deze belofte al direct bij het eerste optreden van de Messias in vervulling zal gaan. Ook de Christenen vergissen zich, als ze wat hier beloofd wordt tot het laatste oordeel beperken."

De Kanttekening zegt treffend: (64) "Uw doden. Met deze woorden verklaart de kerk in het algemeen, en elke gelovige in het bijzonder, een vast vertrouwen van de zalige opstanding uit den dood, tot de heerlijkheid van het eeuwige leven; waarvan de verlossing uit de Babylonische gevangenschap een voorbeeld zou zijn, en daarom van de Joden met vertrouwen was te verwachten. Vergelijk Ezechiël 37.

(66) mijn dood lichaam; Dit spreekt iedere gelovige mens voor zichzelf."

Dr. J. Gill: *Uw doden zullen leven, ook mijn dood lichaam, zij zullen opstaan; waakt op en juicht, gij, die in het stof woont! want uw dauw zal zijn als een dauw der moeskruiden, en het land zal de overledenen uitwerpen.* Jesaja 26: 19.

Uw doden (mann. meerv) *zullen leven*, etc. Dit zijn de woorden van Christus aan Zijn kerk en volk, grote en goede dingen belovende aan hen wanneer hun benauwdheden voorbij zijn. Zo troost Hij hen onder al hun beproevingen en teleurstellingen dat deze dingen moeten geschieden. Dat zou zijn als het leven uit de doden: de bekering van de Joden en van grote aantallen heidenen, dood in zonden en misdaden, en een grote

herleving in de belangen van de Waarheid en van de belijders, die koud, dood en levenloos geworden waren; en een wederopstaan van de getuigen, die gedood lagen. En bovendien kan dit verwijzen naar de Eerste Opstanding, bij de terugkeer van Christus, als de kerk dood zal zijn en de doden die in Christus' ontslapen zijn weer zullen leven, en eerst opstaan; en zij zullen uitgaan tot de opstanding ten leven, en leven en regeren met Christus, duizend jaren.

Ook mijn dood lichaam; zij zullen opstaan. (Samen met) mijn dode lichaam, zij zullen opstaan. Of, "sta op mijn dood lichaam", nl. de kerk, het mystieke lichaam van Christus en ieder lid ervan; al zijn ze dood, ze zullen opstaan, ieder van hen, en het tot een lichaam maken; dat is, tot de volheid van Hem, Die alles in allen vervult, en dat op grond van hun vereniging met Hem. Er was een onderpand en voorteken hiervan toen Christus opstond uit de dood, waarop de graven werden geopend, en velen van de heiligen uitkwamen, Matth. 27:51-53, zie Hoséa 6:2.

Het kan ook betekenen: 'als mijn lichaam zullen zij zien' Hoséa 6:2; of, 'als mijn dood lichaam, zij zullen opstaan' zoals Kimchi en Ben Melech het vertalen.

Zo zeker als het dode lichaam van Christus is opgewekt, zo zeker zal een ieder van Zijn volk opstaan. De opstanding van Christus is een onderpand en pleitgrond voor hen; omdat Hij leeft, zullen zij ook leven. Hij is de eerste Vrucht van hen die ontslapen zijn. Op gelijke wijze Hij werd opgewekt, zo worden zij ook opgewekt. Zoals Hij onverderfelijk werd opgewekt, krachtig, geestelijk, glorieus en in hetzelfde lichaam, zo zullen hun verachtelijke lichamen worden gevormd gelijk Zijn verheerlijkte lichaam.

Dit is een van de plaatsen in de Schrift waaruit de Joden bewijzen de opstanding van de doden, en dat zij van toepassing zijn op de tijd van de Messias, en van de opstanding in Zijn dagen. T. Bab. Sanhedrin, fol. 90. 2, & Cetubot, fol. III. 1. Midrasj Prediker, fol. 62. 3. Targum in loc. Elias Levita in zijn Tishbi, p. 109.

De vraag is gesteld, ***of er ook martelaren opstaan die gedood zijn vóór de tijd van Christus?***

Dat is heel goed mogelijk, zoals bleek bij de dood van Jezus, maar in Openbaring 20 wordt dit niet helder geopenbaard; althans in zover wij kunnen zien. En ons inzicht is zeer gebrekkig.

Het gedachtegoed van de *opstanding van de rechtvaardigen* vóórafgaand aan de algemene opstanding leefde onder de Israëlieten tijdens de periode van het Oude Testament. Deze verwachting werd beschreven in het boek **1 Henoeh 92:3**. Daar staat: "De rechtvaardigen zullen opgewekt worden, opstaan uit de slaap en wandelen op de wet der gerechtigheid." In later eeuwen is deze verwachting beschreven in de Mishna, de Talmoed, e.d.

Basnage beschrijft deze leer als volgt:

"Er zijn sommige (leraren onder de Joden) die geloven, dat de zielen naar *de Hof van Heden* (anders door hen genoemd: *het Paradijs*) gaan. Daarom eist men gewoonlijk in de gebeden die men voor stervenden doet, *dat zijn ziel haar deel mag hebben in Eden en in de toekomstige eeuw*; de engel des doods belet het inkomen daarin aan de levenden. Men maakte heerlijke beschrijvingen van die plaats. De huizen zijn er van kostbare stenen gebouwd; dat overeenkomt met hetgeen Johannes zegt in zijn Openbaring. ... De zielen zullen dan uit haar huisjes gaan waarin ze opgesloten zijn en zich met hun lichaam verenigende, zullen ze onder de regering van de Messias leven. Men zal met vermaak eten en drinken, zoals men tegenwoordig doet. Het telen van kinderen zal ook plaatshebben. Omdat de aarde niet groot genoeg zal zijn om al de

mensen te bevatten, zullen de vromen en heiligen alleen opstaan en de gelukzaligheid genieten die de Messias te weeg zal brengen. Deze gelukzaligheid moet de tijd van 300 jaar duren; dat is, een lange tijd. En alsdan het lichaam vernietigd wordende, zal de ziel alleen in de toekomstige eeuw, of in het Paradijs omhoog komen. Dit gevoel is te vinden bij Maimonides." *Een algemene Historie der Joodse natie*, door Jacob Basnage, Delft, 1726, bladzij 752.

De Joden kennen de term *de opstanding der Rechtvaardigen* en geloven dat een tijdperk van natuurlijke en geestelijke bloei daarop volgen zal. Hun denkbeeld dat de zielen van de heiligen in een verblijfplaats (in huisjes) verblijven, - dus niet in de derde hemel, - schijnt onder andere ook Dr. Abraham Capadose aan te hangen. De beeldspraak dat zielen in huisjes of woningen leven vinden wij ook in Johannes 14: 2. "In het huis Mijns Vaders zijn vele woningen." Bij Jezus heeft het een andere inhoud. Veel beeldspraak die Jezus gebruikte zijn identiek aan de Joodse kerkelijke taalgebruik uit Zijn tijd.

De gedachte dat gestorven heiligen in een soort zielen slaap voortleven tot de dag van de opstanding leefde ook onder een aantal Dopersen en Mennisten. De Reformatoren wezen deze visie af.

De Joden hadden in de tijd vanaf het afsluiten van de Bijbel kennis dat er een *Opstanding van de Rechtvaardigen* zal zijn, terwijl de wereld geregeerd zal worden door de Messias. Dus, vóór de Algemene Opstanding aan het einde van de wereld. Hoezeer deze verwachting met aardse en vleeselijke uitleg vermengd werd, de kern was waarheid. Later er fabels aan toegevoegd zijn, de kern ervan wordt geleerd in het Oude en Nieuwe Testament. We mogen niet zeggen, dat het allemaal Joods fabels zijn, want dat doen we de Heilige Schrift tekort; en dat is erger dan ons leven tekort te doen.

Waarschijnlijk spreekt Jezus over de *eerste opstanding* in Lukas 14. Als men gedrongen door de liefde van Christus, "armen, verminkten, kreupelen en blinden" nodigde tot de maaltijd die men bereid had, dan zou men de zaligheid ervan ondervinden en eens het genadeloon daarvoor ontvangen. "Gij zult zalig zijn, omdat zij niet hebben om u te vergelden; want het zal u vergolden worden *in de opstanding van de rechtvaardigen*." Lukas 14:14. Hier is ongetwijfeld sprake van een bijzondere opstanding, van de algemene onderscheiden. De toevoeging *rechtvaardigen* zou volstrekt zinloos zijn, wanneer Jezus aan de Algemene Opstanding had gedacht, welke Hij die in Johannes 5:28 beschrijft.

Nog duidelijker spreekt de Heere Jezus van een afzonderlijke opstanding in Lukas 20:34-36. "En Jezus, antwoordende, zeide tot hen: De kinderen dezer eeuw trouwen, en worden ten huwelijk uitgegeven. Maar die waardig zullen geacht zijn die eeuw te verwerven en de opstanding *uit* de doden, zullen noch trouwen, noch ten huwelijk uitgegeven worden. Want zij kunnen niet meer sterven, want zij zijn den engelen gelijk; en zij zijn kinderen Gods, dewijl zij kinderen der opstanding zijn. En dat de doden opgewekt zullen worden, heeft ook Mozes aangewezen bij het doornbos, als hij den Heere noemt den God Abrahams, en den God Izaks, en den God Jakobs. God nu is niet een God der doden, maar der levenden; want zij leven Hem allen."

Verschillende hoofdpunten staan tegenover elkaar. Tegenover 'deze eeuw' (of dit tijdvak) wordt gesteld 'die eeuw' (of 'dát tijdvak'); in het Grieks: aioon. Wij blijven dus met de periode waarvan Christus hier spreekt, en dus ook met de opstanding, die aan 'het verwerven van die eeuw' verbonden is, aan deze zijde van de Algemene Opstanding. Zo komt het woord 'eeuw' (aioon) ook voor in Matth. 12:32, Markus

10:30, Lukas 18:30. In het Nieuwe Testament betekent het woord aion feitelijk niet anders dan een 'lange tijdsduur'. Als het over de 'eindelooze eeuwigheid' gaat spreekt de Schrift van de 'voleinding van de eeuwen', Matth. 13:49, 1 Kor 10:11, Hebr. 9:26.

Zo is het ook in de Nederlandse taal. Wij spreken van *eeuwen* en bedoelen een aantal perioden van 100 jaar. Met *eeuwigheid* bedoelen we de eindeloosheid. Soms komt in Gods woord zowel als in het Nederlands de uitdrukking *eeuwig* voor, met bedoeling van zeer lange tijd, zolang als de wereld bestaat. Bijvoorbeeld, eeuwige bergen, eeuwige dingen. Overigens hebben de Bijbelvertalers moeite gehad met het groot aantal woorden in het Hebreeuws en Grieks wat zowel lang, eeuwig, eeuwigheid als wereldduur kan betekenen.

Jezus spreekt over de opstanding *uit* de doden. Het Griekse woordje wordt heel dikwijls in deze zin gebruikt: 'van tussen', 'tussen uit'. Daartegenover wordt dit nooit gezegd van de algemene opstanding. Dan is het altijd: "de opstanding der doden." Zoals Hand. 17:32, 24:15 en 21. Terwijl dus een groot gedeelte van de doden blijft rusten in het stof van de dood, zal er *van tussen hen uit* een ander gedeelte opstaan.

Ook het: "die zullen nooit trouwen, noch ten huwelijk uitgegeven worden" heeft grote betekenis. Als Jezus dit bedoelde ná de Algemene Opstanding is het echt overtuigend. Hun bijzonder voorrecht omschrijft Jezus: "want zij zijn de engelen gelijk; en zij zijn kinderen van God, *omdat* zij kinderen van de opstanding zijn."

In het Griekst staat: *en zij zijn zonen van God, opstandingszonen zijnde*. Dus is het een duidelijke heenwijzing naar *de opstanding der Rechtvaardigen*, dat ze zich van de aarde naar de hemel en andersom in één ogenblik kunnen verplaatsen.

De Joden wisten heel goed dat het hemelleven niet met huwelijksleven samenging. Jezus geeft hen onderwijs in de manier van de opstanding van de Rechtvaardigen. En de Sadduceeën worden naar huis gestuurd met het bewijs dat God een God der levenden is en niet der doden. "Gij dwaalt dan zeer, niet wetende de Schriften, noch de kracht Gods." Matth. 22:29. Jezus beroept zich voor beide opstandingen op de Schrift. En dwaalden wij wat minder in de Schrift van het Oude Verbond, we zouden deze zaken er ook meer in zien liggen.

De meeste Nederlandse theologen plaatsen die opstanding der Rechtvaardigen direct voorafgaand aan het laatste oordeel, zoals Paulus zegt in 1 Thessalonicenzen 4: 15-17. Onder de Engelse theologen zijn een aanzienlijk aantal die deze opstanding plaatsen voorafgaand aan de 1000-jarige periode. Meerdere teksten zouden genoemd kunnen worden. Vooral de uitleg van 1 Korinthe 15:23-28 is zeer leerzaam; maar dan wordt het geheel te uitgebreid.

(4) De regering van Christus Zelf en Zijn kinderen.

"En ik zag tronen, en zij zaten er op; en het oordeel werd hun gegeven; en ze leefden en heersten als koningen met Christus, de duizend jaren; zij zullen priesters van God en Christus zijn, *en zij zullen met Hem als koningen heersen duizend jaren.*" Vers 4. Wondervolle woorden! Zoals we al gezien hebben menen sommige verklaarders dat Christus Zich zal openbaren als overwinnend Koning. Hetzij in de lucht zoals Hij Zich aan Paulus openbaarde bij zijn bekering, of op aarde, zoals Hij Zich openbaarde aan Johannes op Padmos, volgens Openbaring 1.

Anderen menen dat Christus werkelijk in Persoon Zich in Jeruzalem zal vestigen gedurende de hele tijd van 1000 jaar. Om de hele aarde te regeren met de martelaren en het Joodse volk bijzonder te bevoordelen. Niet op een wereldse manier of in

vleselijk genot, - waarvan zij ten onrechte zo heftig beschuldigd worden, - maar een regering in rechtvaardigheid en heiligheid.

Afgezien van het feit dat de stad Jeruzalem, ja het hele land van Israël de 12 stammen en al de martelaren nooit zal kunnen bevatten, is het toch niet zo gemakkelijk te bedenken.

Het zogenoemde grove, of aardsgezinde Chiliasme heeft door de vreemdste beweringen die geen Schriftuurlijke grond bezitten, aan de echt Bijbelse verwachting van de Christusregering onberekenbare schade gedaan. Men heeft de Christocratie in de felste kleuren geschilderd en er maar op los gefantaseerd. Dat deden de Puriteinse vaders niet. Laat ons in deze tere punten ons zo nauw mogelijk binden aan de Heilige Schrift. Waar zij spreekt, laten wij daar ook spreken; maar waar zij zwijgt, laten wij daar toch vooral zwijgen.

De Schrift spreekt van een zichtbare verschijning van Jezus' om de antichristelijke macht voor ieders oog neer te werpen, en Zich als de Koning van de wereld te openbaren, ook aan Zijn vijanden. Of Hij dat doet door *lichamelijke* verschijning kan wel gebeuren, al zou het maar een paar seconden zijn zoals bij Stéfanus en Paulus. Hoewel het Zijn gewone werk is door middelen te werken.

Verder zwijgt de Schrift over de details van Jezus' komst en verblijf onder de Zijnen. De kern van Openbaring 20:1-6 heeft ons veel te zeggen: *Christus zal heersen die duizend jaren*; dat is het wezen van de Christocratie, of Theocratie.

Als Christus Zichzelf werkelijk zichtbaar zal vertonen, of op een geestelijke wijze met een zicht- en hoorbaar teken, is er geen twijfel aan, dat de personen in Openbaring 20: 4 genoemd lichamen zullen opstaan.

Een aantal gelovigen uit de tijd van het Oude verbond stond op toen Jezus stierf. Het is onbegrijpelijk dat hieraan zo weinig aandacht wordt gegeven. Stonden zij op bij Jezus' opstanding, zouden er dan geen anderen kunnen opstaan bij Jezus' grote openbaring aan het volk Israël?

Dit klemmt temeer omdat de Heere Jezus Zelf zegt in Mattheüs 23: 38, 39 en Lukas 21: 24: *Van nu aan zult gij Mij niet meer zien, totdat gij zeggen zult: gezegend is Hij, Die komt in de Naam des Heeren*. De Joden zagen Hem met hun lichamelijke ogen toen Jezus deze woorden sprak. Uit kracht van de overeenkomst tussen dit zien en het zien in latere tijd, schijnt het, dat we dit als een letterlijk, lichamelijke zien moeten opvatten. Wellicht is het dezelfde betekenis als de profetie in Zacharia 12 waar gezegd wordt, *dat ze Hem zullen aanschouwen, Dien zij doorstoken hebben*. Het doorsteken van Hem zagen zij letterlijk aan het kruis; het berouwvol zien op Hem kan ook letterlijk zijn, wat een geestelijk geloofsgezicht insluit.

Het leven en regeren van de opgestane martelaren met Christus is geestelijk. *Geestelijk* betekent in Bijbelse bewoordingen, niet altijd iets onzichtbaars, maar veelmeer wat met onze geest, of liever wat met de Heilige Geest overeenkomt, wat met de Geest vervuld wordt. Ze leven met Christus het opstandingsleven, en zó heersen zij met Hem op de aarde. Daaruit volgt tweeërlei: dat zij hun zetel met Christus hebben en houden in de hemel, maar ook dat er een voortdurende gemeenschap zal zijn met en een telkens heengaan naar de aarde. Zo zal het op de meest harmonieuze wijze blijken: "De Heere heeft Zijn troon in de hemelen bevestigd, en Zijn Koninkrijk heerst over alles." Psalm 103:19.

- Misschien zal *Christus* aan de Zijnen af en toe verschijnen in Persoon op de aarde.
- En wellicht zullen de *opgestane heiligen* in een veel nauwere gemeenschap leven met de nog levende heiligen op aarde, dan wij nu hebben. Vooral aan hen, die van

ganser harte met Hem verenigd zijn, en als Zijn onderdanen wandelen in de evangelische ordinanties van Zijn rijk.

- Laten we ook niet vergeten hoe zuiver de omgang met de *heilige engelen* zal wezen. "Want Ik zeg u, dat hun engelen, in de hemelen, altijd zien het aangezicht van Mijn Vader, Die in de hemelen is." Matth. 18.10.

Matthew Meade (1629-1699) heft een schitterende passage nagelaten over de bekering van Israël als natie in zijn boek: *Dorre doodsbeenderen*.

(1) *Nu, deze verborgenheid wordt nog wonderlijker dan enige bevrijding, die God ooit eerder voor hen bewerkte.* God heeft vroeger wonderlijke bevrijdingen voor dat volk gewrocht.

Zo handelde Hij nooit met een ander volk; toch zal deze redding ze alle overtreffen. De bevrijding uit Babel was een wonderlijke bevrijding, maar die was slechts een voorbeeld van deze. Welk een wonderlijke bevrijding was die uit Egypte. Hij toonde hun wonderbaarlijke dingen in het land van Cham, door de zee te verdelen en er hun een weg door te banen, door de rotsen te splijten om hun water te geven, en door hun brood uit de hemel in de woestijn te zenden.

Maar God wil nog groter dingen doen dan deze. Daarom staat er: 'Zie, de dagen komen, spreekt de HEERE, dat zij niet meer zullen zeggen: Zo waarachtig als de HEERE leeft, Die de kinderen Israëls uit Egypteland heeft opgevoerd, maar: Zo waarachtig als de HEERE leeft, Die het zaad van het huis Israëls... aangebracht heeft uit al de landen, waar Ik hen heengedreven had; want zij zullen wonen in hun land' (Jer. 23:7v.). 'Gedenkt der vorige dingen niet, en overlegt de oude dingen niet. Zie, Ik zal wat nieuws maken' (Jes. 43:18v.).

Dus deze zal *wonderlijker* zijn dan enige vroegere bevrijding. Want zij verkeren in een droeviger verspreiding dan tevoren. In Egypte waren zij in één land, en in Babel onder één bestuur, maar nu zijn ze in alle landen verdreven, verstrooid over de gehele aarde. Nu is het tegelijk terugbrengen en vergaderen van een volk uit zo'n verstrooiing wonderlijker dan de bevrijding uit Egypte.

Verder is deze een *vollediger* bevrijding dan enige andere. Want dan is een bevrijding volledig, wanneer ze eens voor allen en voor altijd geschiedt. Maar dat was die uit Egypte niet. Want daarna waren zij nog dikwijls onderworpen. Maar wanneer deze komt, zullen ze nooit meer geknecht worden. Dan zal geen vreemdeling meer door haar heengaan. 'De heiligen der hoge plaatsen zullen... het Rijk bezitten tot in der eeuwigheid' (Dan. 7:18). Dat wordt *een opstanding uit de doden* genoemd, en die is steeds gerekend onder de grootste wonderen.

Thans verkeren de Joden onder een tweevoudige dood.

- (1) Een dood van onderdrukking en lijden; want ellende is een levende dood. Daarom noemt de Schrift het grote lijden de dood. En als lijden een dood is, groot lijden een grote dood, en langdurig lijden een langdurige dood is, welk een grote dood is er dan op hen geweest!
- (2) Ze liggen dood in de zonde, en dat is inderdaad de dood. Van alle doden is dat de meest dodelijke. Onderdrukking is een dood, die het lichaam doodt, maar zonde is de dood van de ziel. En dat is de toestand van dit arme volk: dood en nogmaals dood. Welnu, welk een wonderlijke opstanding zal het zijn, wanneer God dit arme volk van beide doden tegelijk zal opwekken! 'Zie, Ik zal uw graven openen en zal ulieden uit uw graven doen opkomen, o mijn volk, en Ik zal Mijn Geest in u geven en gij zult leven', wijzende op deze beide doden. Bent u dood in onderdrukking? *Ik*

zal uw graven openen. Bent u dood in de zonde? Ik zal Mijn Geest in u geven en gij zult leven.

Hier is niet alleen een staatkundige, maar ook een geestelijke opstanding; en de staatkundige en geestelijke opstanding zo verenigd te zijn, is een grote verborgenheid. God wil niet alleen deze bevrijding bewerken, die wonderlijk zijn zal met betrekking tot het werk zelf, maar het zal ook wonderlijk zijn in de wijze waarop ze geschiedt. Ze zal tegelijk tot stand komen. Dat is niet het geval bij andere volken.

Wanneer bekeerde God ooit een volk tegelijk? Maar wanneer de tijd komt voor de bekering der Joden, dan zal ze tegelijk geschieden. Dus zoals het werk wonderlijk is, zal ook de wijze waarop wonderlijk zijn. 'Eer zij (namelijk Sion) barensood had, heeft zij gebaard' (Jes. 66:7). Hier wordt een groot en plotseling behoud voorzeggd, dat God voor Zijn volk wil bewerken. Er staat in de Openbaring van Johannes, dat de vrouw in haar barensood riep, zijnde in de pijn om verlost te worden, dat wil zeggen, dat de heidenen zich bekeren zullen. Maar hier is een bevrijd worden zonder pijn. En daarover spreekt de profeet als een wonderlijke zaak: de aarde kan in een dag voortbrengen; en een geheel volk wordt tegelijk geboren.

(2) Ook de middelen die dit teweegbrengen, zijn wonderlijk.

Het eerste middel tot hun bekering zal een teken uit de hemel zijn; door de verschijning van Christus. 'Alsdan zal in den hemel verschijnen het teken van den Zoon des mensen; en dan zullen al de geslachten der aarde wenen' (Matth. 24:30). Sommigen verstaan dit van de wonderlijke openbaring van Christus ten einde de Joden te bekeren. Openbaring 11:19 kan daarover enig licht geven. Daar staat: 'De tempel Gods in den hemel is geopend geworden, en de ark Zijns verbonds is gezien in Zijn tempel'. Onder deze ark moet Christus verstaan worden. Nu, de ark des verbonds wordt in de hemel gezien bij het blazen van de zevende bazuin. ***Dan zal Christus zichtbaar verschijnen, en bij het beginnen van deze bazuin zullen de Joden bekeerd worden.***

Dus het blijkt, dat de bekering der Joden, wanneer die zal gaan komen, niet slechts bewerkt zal worden door het gewone middel van de Evangelieprediking, maar door een wonderlijk gezicht uit de hemel.

En hetgeen deze opmerking schijnt bevestigen, is de wijze van Paulus' bekering. 'Daarom is mij barmhartigheid geschied, opdat Jezus Christus in mij, die de voornaamste ben, al Zijn lankmoedigheid zou betonen, tot een voorbeeld dergenen, die in Hem geloven zullen ten eeuwigen leven' (1 Tim. 1:16). Waarom zegt Paulus, dat Christus in hem een voorbeeld zou tonen? Dat moet slaan op de wijze van zijn bekering, die met een lichamenlijk gezicht van Christus begon. Een gezicht uit de hemel bekeerde Paulus. Christus verscheen zó aan hem om hem te bekeren, dat hij tot een voorbeeld kon dienen van Gods genade en van de wijze waarop God bij *de Joden* werkt. Want het geldt niet de heidenen; zij worden niet naar dit voorbeeld geroepen. maar het geldt degenen die hierna zouden geloven, dat wil zeggen de Joden, die thans niet geloven, maar in ongeloof volharden. Maar hierna zouden zij toegebracht worden, en dan op de manier zoals Paulus toegebracht werd, namelijk door een teken uit de hemel. En dat maakt de wijze van hun bekering zo wonderlijk. Want al kan hun bekering voltooid worden door het Evangelie, toch zal ze begonnen worden door een licht uit de hemel. 'Zij zullen Mij aanschouwen, Dien zij doorstoken hebben, en zij zullen over Hem rouwklagen' (Zach. 12:10). 'Zie, Hij komt met de wolken, en alle oog zal Hem zien, ook degenen die Hem doorstoken hebben' (Openb. 1:7).

(3) Bovendien zal het wonderlijk zijn, als strijdig met de verwachting.

Hetgeen in tegenstelling met geloof, hoop en verwachting gaat gebeuren, is zeer wonderlijk. Hoe weinigen geloven aan, en zien uit naar de redding der Joden! Toch is er geen enkele waarheid, die overvloediger in de Schrift betuigd wordt; een zaak waarvan door alle profeten gesproken is.

Verder zal het wonderlijk zijn vanwege hun grote afkerigheid en onovertuigbaarheid om Christus als de Messias te erkennen. Niemand is zo verhard tegen Christus als de Joden. Het is gemakkelijker een heiden of mohammedaan tot Christus te bekeren dan een Jood. Daarom zal hun bekering heel wonderlijk zijn.

Tot zover Meade.